

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas

Eglė Butkutė
Sociologijos ir kriminologijos studijų programa
Magistro baigiamasis darbas

Deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai

Darbo vadovė: doc. dr. Laima Žilinskienė

Vilnius

2022

Butkutė, Eglė

„Deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai“ : Magistro baigiamasis darbas / *„Reasons and Peculiarities of Learning and Avoiding Deviant Behavior“* / Eglė Butkutė; vadovė Doc. Dr. Laima Žilinskienė; Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas. – Vilnius, 2022. – 116 psl., 112441 sp. ž. (296686 sp. ž. su priedais), 1 lentelė.

Raktiniai žodžiai: deviacija, elgesys, socialinio išmokimo teorija, mechanizmai, šeima, bendraamžiai, aplinka.

Key words: deviation, behavior, social learning theory, mechanisms, family, peers, environment.

TURINYS

ĮVADAS	5
1. LITERATŪROS APŽVALGA	8
1.1. Deviantinio elgesio samprata	8
1.1.1. Skirtingas požiūris į deviaciją	10
1.2. Socialinio išmokimo teorija	16
1.2.1. Socialinio išmokimo teorijos pagrindiniai mechanizmai	17
1.2.2. Socialinio išmokimo teorijos pagrindiniai veiksniai	20
1.3. Elektrėnų socialinis kontekstas	21
2. TYRIMO METODOLOGIJA	26
2.1. Tyrimo metodologinė dalis	26
2.1.1. Tyrimo informantai, eiga ir organizavimas	27
3. REZULTATŲ ANALIZĖ	28
3.1. Šeimos įtaka	28
3.2. Bendraamžių įtaka	33
3.3. Aplinkos įtaka	36
3.3.1. Mokyklos vaidmuo	36
3.3.2. Užklausinės veiklos vaidmuo	38
3.3.3. Gyvenamosios vietos lokacijos vaidmuo	39
IŠVADOS	40
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS	42
PRIEDAI	46

SANTRAUKA

Eglė Butkutė (2022). Deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai.

Šis baigiamasis magistrantūros studijų darbas yra skirtas išsiaiškinti deviantinio elgesio išmokimo ar išvengimo priežastis ir viso to ypatumus. Šie aspektai yra svarbūs, norint geriau suprasti žmogaus elgesį bei rasti priežastis, kodėl žmogus išmoksta elgtis taip, kaip visuomenėje nėra priimta, o neretai ir peržengia įstatymų nustatytas ribas. Tema yra aktuali dėl to, kad deviantinis elgesys liečia visą visuomenę – ir tuos, kurie atlieka nepriimtinius veiksmus, ir tuos, kurie yra toje pačioje aplinkoje. Taip pat deviacija nėra nauja problema, ji egzistuoja daugybę metų, todėl tai tik įrodo, kad tema aktuali ir reikšminga.

Šio baigiamojo darbo tikslas yra išsiaiškinti deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastis bei ypatumus konkrečioje geografinėje vietoje. Tyrimas yra orientuotas į Elektrėnų miesto gyventojus, gimusius 1980-2000 metais ir tebegyvenančius Elektrėnuose. Šis miestas pasirinktas dėl to, kad tai yra vienas iš jauniausių miestų Lietuvoje, kuriame dar nėra giliai įsišaknijusių tradicijų ir gausi tautinė įvairovė. Toks tiriamų asmenų amžius pasirinktas dėl laikotarpio, kuriame formavosi jų asmenybės – tai asmenys, kurių asmenybės formavimuisi įtakos turėjo transformacijos laikotarpis. Darbo šaltiniai – mokslinė literatūra, straipsniai, oficiali statistika, dvylikos elektrėniečių gyvenimo istorijos.

Literatūros apžvalgos dalyje buvo išsiaiškinta, kad deviantinis elgesys yra toks elgesys, kuris nukrypsta nuo visuomenėje priimtų normų, o dažnai ir nusižengia įstatymams ar drumsčia visuomenės ramybę. Socialinio išmokimo teorija reiškia elgesio išmokimą, stebint kitų žmonių elgesį ir ši teorija turi keturis pagrindinius mechanizmus bei pagrindinius veiksnius, kuriais remiantis, buvo išanalizuoti dvylika tyrime dalyvavusių asmenų gyvenimo istorijų interviu. Empirinėje darbo dalyje išaiškėjo, kad deviantinio elgesio išmokimo tikimybė sumažėja tuomet, kai yra glaudūs asmens santykiai su šeima, kai bendraamžius sieja bendra teigiamo pobūdžio veikla ir, kai užtikrinamos geros socialinės gyvenimo sąlygos. Deviantinio elgesio mokymąsi daugiausiai skatina namuose patiriami sunkumai, tėvų rodomas asocialaus elgesio pavyzdys bei į deviaciją linkę bendraamžiai.

Šio darbo metodai, atlikti gyvenimo istorijų interviu padėjo suprasti, kas lemia tai, kad vieni asmenys mokosi deviantinio elgesio, o kiti to išvengia, kokie yra viso to ypatumai. Taip pat darbo metodai padėjo suprasti šeimos, bendraamžių ir aplinkos įtakos svarbą deviantiniam elgesiui.

SUMMARY

Eglė Butkutė (2022). Reasons and Peculiarities of Learning and Avoiding Deviant Behaviour.

This master's thesis is designed to find out the reasons for learning or avoiding deviant behavior and the peculiarities of all this. These aspects are important in order to better understand human behavior and to find the reasons why a person learns to behave in a way that is not accepted in society and often goes beyond the limits set by law. The topic is relevant because deviant behavior affects society as a whole - both those who commit unacceptable actions and those who are in the same environment. Nor is deviation a new problem, it has been around for many years, so it just proves that the topic is relevant and significant.

The aim of this thesis is to find out the reasons and peculiarities of learning and avoiding deviant behavior in a specific geographical location. The study focuses on the residents of Elektrėnai who were born in 1980-2000 and still live in Elektrėnai. This city was chosen because it is one of the youngest cities in Lithuania, which does not yet have deep-rooted traditions and this place is rich in national diversity. This age of the research subjects was chosen due to the period in which their personalities were formed – the persons whose personality formation was influenced by the period of transformation. Sources of work: scientific literature, articles, official statistics, twelve life stories of people who live in Elektrėnai.

In the literature review section, it was found that deviant behavior is behavior that deviates from the norms accepted in society and often violates the law or disturbs the peace of society. The theory of social learning refers to the learning of behavior by observing the behavior of other people, and this theory has four main mechanisms and the main factors on the basis of which the life story interviews of the twelve individuals surveyed were analyzed. In the empirical part of the work, it became clear that the probability of learning deviant behavior decreases when a person has a close relationship with the family, when peers are connected by common positive activities and when good social living conditions are ensured. The learning of deviant behavior is mainly encouraged by the difficulties experienced at home, the example of poor behavior shown by parents and peers with an inappropriate value base.

IVADAS

Vos tik gimus vaikui, pradeda ryškėti žmogiškosios būdo savybės. Gyvendami kasdieninėje aplinkoje, net kartais to nesuprasdami, mes visi mokomės tam tikrų elgesio normų ir visą tai formuoja kiekvieno žmogaus asmeninius bruožus ir išskirtinumus. Visos visuomenės ar bendruomenės iš vienos pusės yra labai panašios, o iš kitos – labai skirtingos. Ir kiekviena socialinė grupė susiduria su deviacijos apraiškomis. Reikia suprasti, kad kiekvienas žmogus yra neatsiejama konkrečios visuomenės dalis, todėl, greičiausiai, kiekvienas žmogus yra susidūręs su deviantiniu elgesiu. Deviantinis elgesys drumsčia bendruomenių ramybę, kelia nesaugumo jausmą ir neretai nepaklūsta įstatymų numatytai tvarkai. Deviantinio elgesio pasireiškimo tema yra aktuali tema tiek šių laikų žmogui, tiek buvo aktuali ir praeities kartoms, nes su šiomis elgesio formomis buvo susiduriama visais laikais, tik deviantinio elgesio normos bėgant metams galėjo kisti. Dėl šios priežasties yra labai svarbu išsiaiškinti, kas lemia deviantinio elgesio pasireiškimą, kodėl vieni žmonės išmoka deviantinio elgesio, o kitiems jo pavyksta išvengti. Rodos, visi gyvename susidurdami su deviacija, tačiau kas lemia tai, ar mes išmokstame šio elgesio, ar išvengiame? Deviantinis elgesys egzistuoja visose bendruomenėse, tai nulemia ir saugumo situaciją bei nusikaltimų skaičių ir dėl šios priežasties yra labai svarbu išsiaiškinti, kas lemia deviantinio elgesio išmokimą ir išvengimą. Išsiaiškinus deviantinio elgesio priežastis, būtų galima imtis veiksmų, kurie padėtų efektyviau kovoti su nusikalstamo ar kitokio, visuomenėje nepriimtino, elgesio apraiškomis visuomenėje.

Šiame magistrantūros studijų baigiamajame darbe bus analizuojamas tyrime dalyvavusių asmenų ryšys su deviacija. Šiame darbe bus tiriamos elgesio išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai, amžiaus kohortose nuo 1980 iki 2000 metų. Tokios amžiaus kohortos pasirinktos, nes informantų ankstyvoji socializacija vyko transformacijos laikotarpiu. Visi tyrimo dalyviai – Elektrėnų gyventojai, o jų gyvenimo istorijų interviu bus išanalizuotos remiantis socialinio išmokimo teorija. Elektrėnai yra miestas, susikūrę palyginti neseniai – prieš kiek daugiau nei 60 metų, todėl čia dar nespėjo susiformuoti ilgametės tradicijos. Taip pat statant Elektrėnus bei čia esančią elektrinę, į šią vietovę atsikėlė nemažai kitataučių ar iš kitų miestų kilusių žmonių, o tai gali reikšti, kad Elektrėnų miesto bendruomenė yra turtinga įvairių tradicijų, kurios taip pat turi įtakos asmenybės formavimuisi bei deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui. O žmonės, gimę 1980-2000 metais ir augę Elektrėnuose, buvo pasirinkti dėl to, kad būtent jie socializavosi dviejų sistemų transformacijoje – iš sovietinio režimo pereinant į vakarietišką. Šios amžiaus kohortos žmonės socializavosi tada, kai kūrėsi nauja sistema, o kai griūna sistemos, jauni žmonės

ne tik susiduria su pasirinkimo klausimais, bet ir tėvų adaptacija. Taigi, Elektrėnai buvo pasirinkti dėl savo užimtumo, nedarbo, nusikalstamumo specifikos, taip pat ir dėl to, kad dar nėra atliktų tyrimų apie deviantinio elgesio situaciją Elektrėnuose. Šiame darbe bus labai svarbūs keli aspektai – laikmetis, kontekstas ir geografinės vietos specifika.

Siekiant atsakyti į pagrindinius klausimus, tokius kaip: kas yra deviantinis elgesys, kaip jis yra išmokstamas, kaip yra išvengiama deviantinio elgesio išmokimo, kokios to priežastys ir ypatumai, visų pirma reikia apžvelgti ir literatūrą apie deviantinį elgesį, socialinio išmokimo teoriją. Išanalizavus teoriją, būtina įdėmiau pasigilinti į laikotarpį, kuriame gyveno ar gyvena asmenys, kurių istorijos bus analizuojamos, bei miesto specifiką, kuriame gyvena tyrime dalyvaujantys informantai. Tyrimo empirinėje dalyje bus pateikiama kokybinių biografinių interviu analizė.

Darbo objektas: Elektrėnų gyventojų, gimusių 1980-2000 metų laikotarpyje, ryšys su deviacija.

Darbo tikslas: išsiaiškinti, kokios yra deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai konkrečioje geografinėje vietovėje.

Darbo uždaviniai:

- Išsiaiškinti, kas yra deviantinis elgesys ir pateikti jo teorinio aiškinimo ypatumus.
- Išanalizuoti socialinio išmokimo teoriją, išsiaiškinti pagrindinius teorijos aspektus.
- Atliekant tyrimą atskleisti, kokią įtaką žmogaus elgesiui daro šeima.
- Išsiaiškinti, kokią reikšmę deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui turi bendraamžiai.
- Išanalizuoti, kokį vaidmenį deviantinio elgesio mokymuisi atlieka aplinka.

Magistrantūros baigiamojo darbo „Deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai“ literatūros apžvalgos dalyje bus analizuojama deviantinio elgesio samprata, bus apžvelgti mokslininkų teoriniai aiškinimai ir darbai apie deviaciją, bus kalbama apie deviantinio elgesio formas. Taip pat šioje darbo dalyje bus kalbama apie socialinio išmokimo teoriją, bus pristatomi pagrindiniai šios teorijos aspektai ir bus pristatoma Elektrėnų specifika bei analizuojamų amžiaus kartų ypatumai. Empirinėje darbo dalyje yra analizuojami elgesio raiškos ypatumai, remiantis socialinio išmokimo teorija, atsižvelgiant į pagrindinius teorijos mechanizmus bei į tris pagrindinius veiksnius – šeimą, bendraamžius, aplinką.

Rašant magistro baigiamąjį darbą deviacijos tema ir atliekant kokybinį tyrimą, pasitelkus gyvenimo istorijų interviu metodą, didžiausias iššūkis buvo pokalbio pradžioje paskatinti pašnekovus jaustis laisvai ir atvirai pasakoti apie savo gyvenimą bei apie ne itin malonius išgyvenimus. Tyrimo tema įdomi ir aktuali, gauti rezultatai gali būti pritaikomi ir kitoms, panašios specifikos bendruomenėms. Šis tyrimas galėtų būti panaudotas analizuojant į Elektrėnus panašių miestų bendruomenių elgesį, sprendžiant nusikalstamumo problemas, o tyrimą būtų tikslinga pratęsti ir geografiniu aspektu analizuojant kitus Lietuvos miestus, tai leistų geriau suprasti, kokią įtaką žmogaus elgesiui daro skirtinga aplinka ir galimybės. Tai padėtų kovoti su deviantinio elgesio apraiškomis visuomenėje.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

Deviacijos sąvoka nėra vienalypė ir ji yra vartojama ne vienoje srityje, tačiau visose srityse, kuriose deviacijos sąvoka yra vartojama, išryškėja vienas ir tas pats deviacijos termino bruožas – nukrypimas nuo bendruomenėje priimtos normos. Socialinė norma - tai būtinas ir gana stabilus socialinės praktikos elementas, veikiantis kaip socialinio reguliavimo ir kontrolės priemonė (Harre, 1977). Kartu su deviacijų augimu auga piliečių socialinis pažeidžiamumas (Čigrin, 2012). Visais laikais asmenybės formavimuisi, žmogaus charakterio bruožams įtakos turėjo aplinka, kurioje žmogus gyvena, kiti žmonės, su kuriais jis bendrauja. Kiekvienoje bendruomenėje mes sutinkame įvairiausių žmonių, su įvairiausiomis elgesio formomis, turinčių skirtingas vertybes. Kiekvienoje visuomenėje atsiranda ir į deviantinį elgesį linkusių žmonių. Kai kurių elgesys, neatitinkantis visuomenės normų, pasireiškia dar labai jauname amžiuje.

Literatūros apžvalgos darbo dalyje bus pateikiamos sąvokos, paaiškinančios svarbiausius terminus bei leidžiančios geriau suprasti deviantinį elgesį, jo išmokimo ar išvengimo priežastis bei ypatumus, taip pat bus gilinamasi į teoriją, kuri nagrinėja deviaciją ir jos mokymąsi ir kuria bus remiamasi empirinėje darbo dalyje. Taip pat šioje dalyje bus apžvelgta ir miesto, kurio gyventojų gyvenimo istorijas analizuosime empirinėje dalyje, specifika, istorija, kuri galėtų turėti įtakos deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui.

1.1. Deviantinio elgesio samprata

Kiekviena visuomenė ar bendruomenė turi nusistačiusi tam tikras normas, kurių privalo laikytis visi sociumo nariai. Toks principas visame pasaulyje gyvuoja daugybę metų, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tos normos skirtingose bendruomenėse taip pat skiriasi. Tačiau nuo normų sukūrimo ir jų realaus įgyvendinimo yra ir kitas, nuo viso to neatsiejamas, dalykas – sąmoningas arba nesąmoningas tų normų pažeidimas. Deviantinis elgesys – tai polideterminuotas reiškinys, atspindintis skirtingo lygmens kintamųjų dydžių sąveiką. Šiems dydžiams priskirtini makrosociologiniai, socialiniai – psichologiniai ir individualūs asmenybės veiksniai (Acus, 2000).

Terminas deviacija ir su ja glaudžiai siejamos „normalumo“ ir „nenormalumo“ sampratos yra plačiai paplitusios ne tik akademiniam, bet ir viešajame diskurse. Tačiau kas yra tas „nenormalus“ žmogus, arba deviantas. Kuo jis skiriasi nuo „normalių“ žmonių? Suponuojama, kad deviantai yra ne šiaip mums neįprasto elgesio keistuoliai, bet asmenys, kurie rimtai gali kėsintis į mums įprastą tvarką. Skirtingose visuomenėse ir skirtingose kultūrose galima aptikti skirtingų „nenormalumo“

aprašų. Apie deviantų įvaizdį galima sužinoti ir iš grožinės literatūros (Dobryninas, 2007). Amerikiečių sociologas Howardas S. Beckeris (Howard S. Becker), kalbėdamas apie deviaciją ir socialinį požiūrį, neturi omenyje, kad deviacijos priežastys glūdi devianto socialinėje situacijoje arba socialiniuose veiksmuose, kurie skatina jo veiksmus, kaip dažniausiai ir suprantama. Jis turi omenyje tai, kad socialinės grupės kuria deviaciją, kurdamos taisyklės, kurių pažeidimą konstatuoja deviaciją, bei taikant šias taisykles konkrečioms žmonėms ir juos stigmatizuojant kaip autsaiderius. Deviacija nėra individo atlikto veiksmo kokybė, bet veikia kitų žmonių taisyklių ir sankcijų taikymo nusižengėliui pasekmė. Deviantas yra vienas iš tų, kuriam buvo sėkmingai priklijuota etiketė, deviacijos elgesys yra elgesys, kurį žmonės taip paženklino. Deviacija yra reakcija į kitų personalinį veiksma (Becker, 1963). Kalbant apie deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastis ir ypatumus, reikia atkreipti dėmesį, kad nebūtinai visi žmonės, kurie yra laikomi deviantais, iš tikrųjų tokie yra. Pagal normų pažeidimo ir stigmatizacijos tradicijas socialinis nukrypimas yra kintama, neapibrėžta ir nuolat besikeičianti sąvoka. Individo įvardijimą socialiniu nukrypėliu lemia normų suvokimas ir įprotis klijuoti etiketes konkrečiame socialiniame kontekste (Acus, Kraniauskas, 2007). Kai kurie žmonės gali būti paženklinami deviantais, nors faktiškai jie niekuo nenusižengė. Daugelis nusižengėlių gali išvengti sulaikymo ir tokiu būdu nepatekti į deviantų populiaciją (Becker, 1963). Individai, kuriems buvo priklijuota „nusižengėlio“ etiketė, prisiima jiems primestą vaidmenį, o aplinkiniai reaguoja į jų elgseną žymiai atidžiau ir visada linksta ją laikyti nukrypimo apraška. Tokia aplinkinių reakcija sustiprina individo savivoką, kad jis iš tikro yra nusižengėlis, beprotis, ligonis ar prasikaltėlis, ir paskatina jį elgtis būtent taip, kaip jis yra suvokiamas aplinkinių (Acus, Kraniauskas, 2007). Nusižengimus sukuria visuomenė, kadangi socialinės grupės nustato taisykles, kurių pažeidimą įvardija kaip nusižengimą. O nusižengėliai yra tie, kurių elgsena buvo atitinkamai pavadinta. Nusižengimas yra sankcijų ir taisyklių taikymo elgsenai padarinys (Becker, 1963).

Net deviacijos termino kilmė suponuoja tai, kad šis terminas reiškia kažką, kas ne tik yra kitoniška, bet ir neatitinka visuomenėje priimtų normų, nukrypimą nuo to, kas skirtingose bendruomenėse yra priimta kaip teisinga. Reikia pastebėti, kad šis terminas yra vartojamas ne tik sociologijoje, tačiau ir teologijoje, kai tokiam veiksmui yra prilyginamos erezijos, taip pat jis vartojamas ir tiksluosiuose bei gamtos moksluose. Terminas *deviacija* vartojimo specifika tiek tiksliniuose ir gamtos, tiek humanitariniuose ir socialiniuose moksluose nurodo du svarbius aspektus. Viena vertus, galima kalbėti apie nukrypimą nuo tiesos arba epistemologinį deviacijos termino vartojimo aspektą. Kita vertus, deviacijos terminas žymi tam tikrų normų nesilaikymą ir tai galima apibūdinti kaip normatyvinį aspektą. Kitaip tariant, deviacija čia traktuojama kaip savotiškas nukrypimas nuo socialinių dogmų, kaip nenoras laikytis bendrų - „normalių“ – gyvenimo principų.

Deviacijos sąvoka veikiau nusako ne turinį, kuris gali keistis laike ir erdvėje, bet bendrąjį principą – nukrypimą nuo duotos normos (Dobryninas, 2007).

Taigi, šiame darbe analizuojamas deviantinis elgesys ar tiesiog deviacija yra glaudžiai susijęs su sociologijos ir kriminologijos mokslu. Labai svarbu pabrėžti, kad tai, kas vienoje bendruomenėje ar tam tikrame laikmetyje laikoma nepriimtina, gali būti priimtina kitoje bendruomenėje, todėl, kalbant apie deviaciją, labai svarbu nurodyti tikslią vietą ir laikotarpį, kuriuose bus analizuojamas deviantinis elgesys.

1.1.1. Skirtingas požiūris į deviaciją

Deviantinį elgesį analizavo įvairūs mokslininkai, kurie prisidėjo prie šio termino apibrėžimo tikslinimo ir išvelgė naujų deviacijos ypatybių. Kriminologų dėmesio centre – teisės normų pažeidimai, nors pati deviacijos sąvoka yra kur kas platesnė. Deviantinis elgesys apima daugybę aspektų (Vileikienė, 2007). Šioje darbo dalyje bus apžvelgtos mokslininkų, kurie analizavo deviaciją – C. R. Shaw, H. D. McKay, E. Durkheim, E. Sutherland, R. Merton, A. Cohen, R. Clowars, L. Ohlin, D. Matza bei T. Hirschi – pagrindinės idėjos, susijusios su šiuo elgesio modeliu.

Deviacijos reiškiniui ir jo sąvokos apibrėžimui didelę reikšmę turėjo Emilis Durkheimas. deviacijos sąvokos susiformavimas yra glaudžiai susijęs su E. Durkheimu ir nors deviacijų sociologija, kaip savarankiška disciplina atsirado tik 1951 m., E. Durkheimo Sociologijos metodo taisyklių paskelbimo – 1895-ieji – metai galėtų būti įvardijami kaip deviacijos sociologijos gimimo metai. Tiesa, iki šiol galima aptikti nesutarimų dėl tų, kurie paminėjo šią sąvoką. Deviacijos sąvoka, iš kurios vėliau išsivystė deviacijų sociologijos diskursas, yra kildinama iš jos sąryšio su socialinėmis normomis ir kolektyviniais jausmais, apie kuriuos kalbėjo E. Durkheimas. Vienas iš labai svarbių klausimų E. Durkheimo socialinėje teorijoje (svarbių ir deviacijų sociologijos teoriniam pagrindimui) buvo „socialinio reguliavimo“ ir „disciplinos“ aiškinimas (Zdanevičius, 2000). Sąvoka „nusikaltimas“ yra traktuojama kaip apibūdinimas bet kokio veiksmo, kuris, nepaisant laipsnio, sukelia kaltininkui būdingą reakciją, vadinamą bausme (Durkheim, 1997). Jo manymu, bausmės funkcija – patenkinti kurio nors individo ar grupės nederamo elgesio įžeistą kolektyvinę sąmonę, reikalaujančią nuraminimo, o kaltojo nubaudimas tarnauja kaip visiems akivaizdus įžeistos sąmonės patenkinimas (Leonavičius, Norkus, Tereškinas, 2005). Jei norime sužinoti, iš ko susideda nusikaltimas iš esmės, turime atskirti tuos bruožus, kurie yra vienodi visose nusikaltimo rūšyse įvairiuose visuomenės tipuose. Durkheimas sako, kad visuomenė taisykles laiko būtinomis, nes mano, kad jos yra būtinos. Vienintelis visiems nusikaltimams būdingas bruožas yra tas, kad išskyrus kai kurias akivaizdžias išimtis, jos apima veiksmus, kuriuos visuotinai pasmerkė

nusikaltimų nariai. Nusikaltimas, anot Durkheimo, trikdo tuos jausmus, kurių bet kokio tipo visuomenėje turi kiekviena sveika sąmonė (Durkheim, 1997). Bet svarbiausiu Durkheimo įnašu kuriant deviacijos diskursą sociologijos istorijoje tikriausiai reikėtų laikyti jo trichotomijos teoriją, kur jis apibrėžia tris individo elgesio neatitikimo socialinėms normoms laipsnius: nusikaltimą, deviaciją, ir skirtingumą. Visose visuomenėse, anot jo, neišvengiamas tam tikras individo elgesio diferenciacijos laipsnis. Kokios bebūtų socialinės normos ar kolektyviniai jausmai, tam tikri skirtingumai bus įvertinami kaip 'nukrypimai', o kiti bus griežtai sankcionuojami kaip nusikaltimai. Deviacijų sociologijos pradininkas tvirtino, kad siekiant socialinės pažangos visuomenėje turi atsirasti tam tikras tolerancijos kiekis, tam tikra veikimo erdvė tarp elgesio, kuris galėtų būti įvardijamas kaip alternatyvus (skirtingas), ir nusikaltimo, nes šitaip atsiranda lankstesnė moralinė tvarka ir socialinė struktūra. Kitaip tariant, deviaciją Durkheimas supranta kaip moralinę erdvę, išsidėsčiusią tarp kitoniškumo (skirtingumo) ir nusikaltimo, į kurią galima žiūrėti nuolaidžiau negu į nusikaltimus, ir dėl to jos cenzūra turi būti švelnesnė (Zdanevičius, 2000).

Vieni pirmųjų, atkreipę dėmesį į nepilnamečių delinkvenciją, buvo Jungtinių Amerikos Valstijų Čikagos mokyklos mokslininkai, kurie kalbėjo apie socialinės dezorganizacijos teoriją. Šios mokyklos atstovai visuomenėje vykstantiems socialiniams procesams aiškinti naudojo ekologinį metodą. Atmesdami iki tol vyravusį individualistinį nusikalstamo elgesio aiškinimo būdą, jie atkreipė dėmesį į delinkvenciją ir nusikaltimus, kaip į socialinę problemą. Čikagos mokyklos atstovai teigė, kad žmogaus elgesys yra jo socialinės aplinkos padarinys, kad būtent socialinė aplinka suteikia vertybes, lemiančias individo elgesį (Vileikienė, 2007). Šios mokyklos atstovais yra laikomi Cliffordas R. Shawas ir Henris D. McKay'as. Shawas ir McKay'as išvelgė nusikalstamo elgesio priežastis socialinėje dezorganizacijoje, paplitusioje tose miestų vietose, kuriose daugiausiai gyvena neturtingi žmonės, kurie dažnai yra kilę iš etninių mažumų. Šiuose rajonuose vyraujanti socialinė kultūra daro tik nedidelę įtaką, o gyventojai gana dažnai renkasi ryškų nuokrypį, o ne įprastą gyvenimo būdą (Lozanovska, Tufekci, 2021). Kaip rašė H. McKay'us ir R. Shawas, jie nebuvo aptikę vienišo delinkvento, nes delinkvencija yra grupinis fenomenas (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). Mokslininkai teigė, kad delinkvencijos tradicijos gali būti perduodamos iš kartos į kartą. Čikagos mokyklos atstovai buvo kritikuojami dėl to, kad remdamiesi oficialiais statistikos duomenimis, neįvertino delinkvencijos latentškumo. Taip pat buvo kritikuojami ir dėl teorijos ribotumo, kad ji geriausiai paaiškina tam tikro laikotarpio ir tam tikro tipo delinkvencijos priežastis. Buvo abejojama, ar Čikagos mokyklos atstovų pateikta dezorganizacijos teorija pajėgi paaiškinti visas nusikaltimų rūšis (Vileikienė, 2007).

Prie deviacijos aiškinimo nemažai prisidėjo ir amerikiečių kriminologas Edwinas Sutherlandas, sukūręs diferencinės asociacijos teoriją. Jis bandė paaiškinti ne tik kodėl nusikalstamo

(deviacinio) elgesio atsiradimą lemia nepalankios socialinės sąlygos, bet ir kodėl nusikalstamas (deviacinis) elgesys paplitęs net tarp geromis socialinėmis sąlygomis gyvenančių asmenų (Vileikienė, 2007). Sutherlandas teigė, kad nusikalstamo elgesio išmokstama per socialines sąveikas, o šiam mokymosi procesui aprašyti sukūrė diferencinės asociacijos sąvoką (Lilly, Cullen, Ball, 1999). Sutherlandas sako, kad sąlygos, kurios sukelia nusikalstamą elgesį, turėtų būti, kai yra nusikalstama, ir jų neturėtų būti, kai nėra nusikalstama. Kriminologinėms žinioms sutvarkyti gali būti naudojamos dvi papildomos procedūros – logiška abstrakcija ir analizės lygių diferencijavimas. Tačiau taip pat yra pabrėžiama, kad ne pačios sąlygos ar bruožai sukelia delinkventinį ar nusikalstamą elgesį, nes tokios sąlygos kartais būna ir tada, kai nusikalstamumo nėra, ir kartais jų nėra, kai atsiranda nusikalstamumas. Nusikalstamo elgesio paaiškinimai gali būti išdėstyti tiek nusikalstamos veikos metu vykstančiais procesais, tiek ankstesniais nusikaltėlio istorijoje vykusiais procesais. Pirmuoju atveju paaiškinimas gali būti vadinamas „mechaniniu“, „situaciniu“ ar „dinamišku“, o antruoju – „istoriniu“ ar „vystomuoju“ (Sutherland, Cressey, 1978). E. Sutherlando teorija sulaukė kritikos dėl to, kad ją sudėtinga patikrinti, nes ji apima labai plačią veiklos sritį (Vileikienė, 2007).

Amerikiečių sociologas Robertas Mertonas, kuris yra laikomas šiuolaikinės sociologijos pradininku ir įtampos teorijos kūrėju, kalba apie tai, kad tam tikri socialinės struktūros etapai sukuria aplinkybes, kuriomis socialinių kodeksų pažeidimai yra „įprastas“ atsakas. Mertonas pastebi, kad socialinė tvarka yra tik „impulsų valdymo“ ir įtampos „socialinio apdorojimo“ priemonė. Impulsai, kurie prasiveržia per socialinę kontrolę, laikomi biologiškai gautais, ir daro prielaidą, kad neatitikimas yra susijęs su pirminiu pobūdžiu, o atitikimas netiesiogiai yra utilitarinio skaičiavimo ar nepagrįsto sąlygojimo rezultatas. Mertonas nubrėžia konceptualią schemą, skirtą pateikti nuoseklų, sistemingą požiūrį į sociokultūrinių nukrypstančių elgesio šaltinių tyrimą. Sociologas analizavo, kaip kai kurios socialinės struktūros daro tam tikrą visuomenės spaudimą tam tikram visuomenės elgesiui, o ne komformistiniam elgesiui. Jis kalba apie tai, kad kiekviena socialinė grupė savo norimų tikslų skalę visada sieja su moraliniu ar instituciniu leistinų ir reikalingų procedūrų, skirtų tikslams pasiekti, reguliavimu. Mertonas taip pat teigia, kad veiksminga pusiausvyra tarp dviejų socialinės struktūros fazių išlieka tol, kol pasitenkinimą pasiekia asmenys, kurie atitinka abu apribojimus, t.y. pasitenkinimas pasiekus tikslus ir pasitenkinimas, atsirandantis tiesiog iš instituciškai kanalizuočių būdų siekti šių tikslų. Mertonas aiškina, kad pirmenybė yra teikiama techniškai įmanomai teisėtai ar neteisėtai procedūrai, o ne institucijoje nustatytam elgesiui. Vykstant šiam procesui, visuomenės integracija tampa nereikšminga ir atsiranda anomija. Mertonas sako, kad kylantys konfliktai išsprendžiami pašalinant tiek skatinančius elementus, tiek tikslus, tiek priemones (Merton, 1997). Sociologas išskyrė penkis

individualios adaptacijos tipus: konformiškumą, inovaciją, ritualizmą, atsiskyrimą ir maištą. Visi, išskyrus pirmąjį adaptacijos tipą, siejami su deviaciniu elgesiu. Remiantis R. Mertonu, gali būti aiškinamos individų, kilusių iš žemiausių visuomenės sluoksnių, turtinių nusikaltimų priežastys. Mertonio teorija buvo kritikuojama dėl to, kad sudarė įspūdį, jog deviacija yra išimtinai žemiausios klasės problema (Vileikienė, 2007).

Albertas Cohenas buvo vienas pirmųjų kriminologų, naudojęs subkultūros sąvoką nepilnamečių delinkvencijai aiškinti. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad delinkventų gaujos ir subkultūrinės vertybės labiau būdingos žemiausios klasės atstovams ir paplitusios skurdžiuose miestų rajonuose. Analizuodamas delinkventų subkultūrą, A. Cohenas teigė, kad kitaip nei suaugusiųjų, nepilnamečių delinkventinis elgesys dažnai būna neutilitarinis, piktavališkas, negatyvus, nemotyvuotas ir neracionalus: nepilnamečiai vagia jiems nereikalingus daiktus, savo malonumui gadina svetimą turtą ir pan. (Vileikienė, 2007). Aiškindamas paauglių delinkvenciją, A. Cohenas pasiūlė atkreipti dėmesį ne tiek į bendrus socialinės bei kultūrinės įtampos, skatinančios deviacinį elgesį, aspektus, kiek į labai konkrečias paauglystės, ir su ja susijusias socializacijos problemas (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). Žemesnės klasės jaunuoliai, negalėdami įgyti tam tikro statuso per šeimą ir mokykloje, jaučia nevisavertiškumą, įtampą ir statuso frustraciją. A. Coheno teigimu, tokiems vaikams trūksta savigarbos, o nuolatinė frustracija sukelia atitinkamą reakciją: šie jaunuoliai atmeta vidurinėsios klasės standartus, pakeisdami juos delinkventų subkultūra su vertybėmis, oponuojančiomis dominuojančios kultūros vertybėms (Vileikienė, 2007). A. Cohenas pabrėžia, kad delinkventų subkultūroje dėmesio centre atsiranda savotiškai suprantama garbė, kuri išstumia konvencinius tikslus ir vertybes ir kuri tampa siekiamu tikslu (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). Delinkventų subkultūros teorija sulaukė nemažai kritikos. Coheno teorija buvo kritikuojama dėl to, kad joje mažai dėmesio skiriama merginų ir vidurinėsios klasės delinkvencijai, kad ji geriausiai paaiškino nepilnamečių vandalizmo atvejus. Taip pat kritikuojama dėl to, kad nebuvo pagrįsta empiriniais duomenimis, o kai kurių kritikų manymu, A. Coheno delinkventų subkultūros sąvoka prieštaravo faktams (Vileikienė, 2007).

Amerikiečių kriminologai Richardas Clowardas ir Lloydas Ohlinas nagrinėjo delinkvencijos priežastis, atkreipdami dėmesį į tai, jog delinkventų subkultūros kyla dėl to, kad neatitinka žemesnėsios klasės jaunuolių tikslai ir galimybės tuos tikslus pasiekti teisėtais būdais (Vileikienė, 2007). Autoriai teigia, kad reikia siekti tokio teorinio mąstymo, kuris turėtų kartu paaiškinti, kaip socialinė įtampa gali išprovokuoti deviaciją, ir kaip specifinės socialinės aplinkybės skatina pasirinkti tam tikras delinkvencinio elgesio formas (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). Anot R. Clowardo ir L. Ohlino, delinkventinės vertybės perduodamos iš kartos į kartą. Jie delinkvenciją siejo su sąmoningu žemesniųjų klasių jaunuolių prisitaikymu prie realių galimybių

(Vileikienė, 2007). Įtampa tarp orientacijų ir galimybių gali skatinti jaunuolius pažeisti socialines normas ir įstatymus. Nusikalstamo, arba delinkvencinio, elgesio išmokstama, jis gali turėti profesionalumo bruožų (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). R. Clowardas ir L. Ohlinas buvo kritikuojami dėl to, kad pervertino skirtingų galimybių tarp socialinių klasių įtaką delinkvencijai. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad viena svarbiausių delinkvencijos priežasčių yra ne ta, kad kyla įtampa tarp tikslų ir priemonių, o greičiau susijusi su tikslų, vertybių, įsipareigojimų ir kitų socialinės kontrolės šaltinių nebuvimu (Vileikienė, 2007).

Davidas Matza įdėjo didelį indelį į pozityvistinių deviacijos teorijų kritiką. Dauguma ankstesnių autorių delinkvenciją dažniausiai įžvelgė kaip žemiausios socialinės klasės problemą. Tačiau visos šios teorijos buvo kritikuojamos dėl neužbaigtumo ir dar nepakankamo savo teiginių pagrindo. D. Matzos pozityvistinės kriminologijos kritika rėmėsi trimis pagrindinėmis prielaidomis. Pirma, D. Matza teigė, kad pozityvistinės kriminologijos atstovai per daug koncentravosi į nusikaltimą padariusį asmenį, o delinkvenciją aiškino įstatymo pažeidėjo charakteriu bei jo gyvenimo patirtimi, labai mažai dėmesio skirdamas baudžiamajai teisei ir ignoruodamas faktą, kad nusikaltimas yra įstatymo pažeidimas. Antra, pozityvistinė kriminologija atmetė žmogaus laisvos valios doktriną. Trečia, remiantis pozityvistine samprata, delinkventai iš esmės skyrėsi nuo įstatymų besilaikančių asmenų, tačiau tokius skirtumus retai patvirtina empiriniai tyrimai (Vileikienė, 2007). Nusikalstamas elgesys, anot autoriaus, nėra aiški ir nekintanti vienalinijinė sistema, o veikiau laipsniškas procesas. Matza teigė, kad dreifavimui būtinos dvi sąlygos: socialinės kontrolės susilpnėjimas ir valia, noras nusižengti. Socialinės kontrolės susilpnėjimą Matza aiškino neutralizavimu. Matza tvirtino, kad prieštaraujančio tvarkai veiksmo atlikimui nepakanka vien kontrolės susilpnėjimo, tam reikalinga valia, suteikianti postūmį ar impulsą nusižengti (Šmitaitė, 2007). Pripažįstama, kad delinkvencinis elgesys, kaip ir socialinis, apskritai yra išmokstamas socialinės interakcijos procese. Tačiau reikėtų kalbėti ne tik apie tai, ko yra išmokstama, bet ir kas yra tie mokiniai. Ir būtent šiam aspektui buvo skiriama labai mažai dėmesio tiek teorinėje perspektyvoje, tiek tyrimų plotmėje. D. Matzos nuomone, teoriniai aiškinimai, kad paauglių delinkvencija yra elgesio forma, pagrįsta deviacinės subkultūros vertybėmis ir normomis, yra tokie abejotini (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). Matza buvo kritikuojamas dėl to, kad neskyrė pakankamai dėmesio socialinės klasės ir rasinės nelygybės klausimams, beveik nesidomėjo mergaičių delinkvencija (Vileikienė, 2007).

Travisas Hirschi – socialinių ryšių teorijos, delinkvencijos kontrolės teorijos kūrėjas. Hirschi sako, kad, kuo labiau yra susilpnėjusios grupės, kurioms priklauso individas, tuo mažiau jis yra nuo jų priklausomas ir labiau priklauso nuo savęs paties bei nepripažįsta jokių kitų elgesio taisyklių, išskyrus tas, kurios grindžiamos jo asmeniniais interesais. Hirschi daro prielaidą, kad

delinkventinis elgesys atsiranda tada, kai asmens ryšys su visuomene yra silpnas arba nutrūkęs. Visuomenės normos yra bendros visiems visuomenės nariams, todėl pažeisti normą reiškia elgtis priešingai kitų žmonių normoms ir lūkesčiams, o jei žmogui nerūpi kitų žmonių nuomonė ar lūkesčiai, jis nėra stipriai saistomas tų normų ir gali nuo jų laisvai nukrypti. Autorius sako, kad normų, sąžinės ar superego internalizavimo esmė glūdi individo prisirišime prie kitų. Hirschi sako, kad prisirišimu grindžiami deviantinio elgesio paaiškinimai nekelia klausimo, nes tai, kiek asmuo yra prisirišęs prie kitų, gali būti matuojama nepriklausomai nuo jo deviantinio elgesio. Kalbėdamas apie tai, kas labiausiai žmones atgraso nuo įstatymo pažeidimų, autorius sako, kad tai yra baimė. Taip pat autorius sako, kad žmonės kartais laikosi taisyklių tiesiog bijodami pasekmių (Hirschi, 1969). T. Hirschi vienas pirmųjų pastebėjo, kad kiekvienas gali tapti deviantu ir, kad ne moralinės vertybės, o socialinė kontrolė palaiko tvarką ir užtikrina visuomenės normų laikymąsi. T. Hirschi deviaciją suprato kaip konformizmo nebuvimą, atkreipdamas dėmesį į tai, kad deviantai nepaklūsta moraliniams reikalavimams, nes jie per silpnai susisaistyti su visuomene (Vileikienė, 2007). Jis išskiria keturis socialinių sąsajų lygmenis kaip savotišką tiltą tarp asmens ir visuomenės: prisirišimas prie svarbių asmenų, įsipareigojimas visuotiniams tikslams, dalyvavimas visuomeninėje veikloje, tikėjimas socialinėmis normomis. Kuo stipriau išsiskyrę šie keturi socialinių sąsajų elementai, tuo mažesnė tikimybė, jog asmuo elgsis nusikalstamai. Ir priešingai, kuo šie ryšiai silpnesni, tuo nusikalstamo elgesio tikimybė didesnė (Dobryninas, Sakalauskas, Žilinskienė, 2008). T. Hirschi buvo kritikuojamas dėl to, kad kai kurios jo sąvokos yra miglotos ir sunkiai paaiškinamos, o dalis sąvokų nepaaiškinama visai (Bernard, 1987). Nemažai kritikos sulaukė ir jo pasiūlytos prevencinės priemonės dėl vaikų baudymo ir nuolatinės kontrolės (Vileikienė, 2007).

Viską apibendrinus galima teigti, kad vieningos nuomonės, susijusios su deviacija nėra. Pozityvistinės teorijos atstovai, kurių idėjos buvo aptartos ir šiame darbe – C. Shaw, H. McKay, E. Sutherland, R. Merton, A. Cohen, R. Cloward, L. Ohlin – kalbėdami apie deviantinį elgesį, pagrindinę to priežastį įvardijo netinkamas socialines sąlygas, galimybes, o deviantinio elgesio apraiškų turėtų sumažėti tas socialines sąlygas pagerinus. D. Matza pateikė tokio požiūrio kritiką, pagrįsdamas tuo, kad deviantai sąmoningai dreifuoja tarp visuomenėje priimtų normų ir to, kas yra nepriimtina ar nusikalstama.

1.2. Socialinio išmokimo teorija

Socialinio išmokimo teorija, aiškinant paprastai, reiškia elgesio išmokimą stebint kitų žmonių elgesį. Socialinio išmokimo termino išradėjais laikomi biheviaristai. Biheviaristas yra tas asmuo, kuris reikalauja elgesio įrodymų bet kuriai psichologinei hipotezei. Tokiam žmogui nėra jokio žinomo skirtumo tarp dviejų proto būsenų (įsitikinimų, norų ir kt.), nebent yra akivaizdus elgesio, susijusio su kiekviena būsena, skirtumas (Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive, 2019). Doc. Dr. Remigijus Bliumas biheviarizmą aiškina kaip psichologijos kryptį, kurios tyrimo objektas – nešališkai registruojamos elgesio apraiškos. Susiformavo 20 amžiaus pradžioje Jungtinės Amerikos Valstijose. Atsiradimą lėmė filosofinės objektyvizmo ir mechanizmo tradicijos, evoliucionizmo laimėjimai, introspektyviosios psichologijos krizė, zoopsichologų mėginimai objektyviais metodais tirti gyvūnų elgseną (Bliumas, 2002).

Didelį indėlį į socialinio išmokimo teorijos aiškinimą įdėjo Albertas Bandura. Jis pirmasis aprašė ir atskleidė socialinio išmokimo teoriją ir išplėtojo pastiprinimo sampratą. Socialinio išmokimo teorija prasidėjo bandymo pavidalu. R. Searsas ir kiti mokslininkai psichoanalitinę ir stimulo-atsako mokymosi teoriją sujungė į išsamų žmogaus elgesio paaiškinimą. A. Bandura atsisakė psichoanalitinių ir skatinančių požiūrio ypatybių, pabrėždamas kognityvinius ir informacijos apdorojimo gebėjimus, kurie tarpininkauja socialiniam elgesiui. Abi teorijos buvo kaip bendra žmogaus elgesio supratimo sistema. Anksčiau asmenybės teorijose elgesys buvo vaizduojamas kaip vidinių jėgų skatinimas poreikių, paskatų ir impulsų pavidalu, dažnai veikiantis žemiau sąmonės lygio (Falk, Kim, 1980).

Žmogaus prigimties sampratos orientuojasi į pasirinktus procesus ir savo ruožtu jas pastiprina išvados paradigmomis, ikūnijančiomis konkretų vaizdą (Bandura, 1969). Bandura pabrėžia asmeninę savisistemą, kuri kontroliuoja mokymąsi darant įtaką dėmesio procesams, schematiškai apdorojant patirtis, atminties vaizdavimą ir rekonstravimą, pažintinę motyvaciją, emocijų aktyvinimą, psichobiologinį funkcionavimą ir įgūdžius (Bandura, 1986). Albertas Bandura, kalbėdamas apie mokymąsi stebint, sako, kad didžiąją dalį elgesio žmogus išmoksta stebėdamas, taip pat modeliavimu. Stebint kitus formuojamos elgesio taisyklės ir ateityje ši užkoduota informacija tampa veiksmo orientyru. Kadangi žmonės, padedami modeliavimo, gali išmokti, ką daryti, dar prieš elgdamiesi jie išvengia klaidingų pastangų kainos ir skausmo. Gebėjimas mokytis stebint leidžia žmonėms išplėsti žinias ir įgūdžius, remiantis kitų atskleidžiama ir kitiems priklausančia informacija. Didžiąją dalį socialinio mokymosi skatina kitų žmonių tikroji atliktis ir jos pasekmių stebėjimas. Vis dėlto savita modeliavimo ypatybė ta, jog simboliniais modeliais vienu metu yra perteikiamas didelis kiekis žinių daugeliui žmonių. Remdamiesi žodžiais ir vaizdiniais

išreiškiamomis elgesio sampratomis, stebintieji gali peržengti artimiausios aplinkos ribas (Bandura, 2009). Besimokantysis gali daryti įtaką savo mokymuisi naujų situacijų, kontroliuodamas juos supančią aplinką – ar tai primetama, parenkama ar sukonstruojama aplinka (Bandura, 1999).

Socialinio išmokimo teorija sulaukė ir kritikos. Hirschi straipsnyje buvo teigiama, kad diferencinio susiejimo perspektyva yra asmuo, kuris tampa nusikalstamu dėl daugybės apibrėžimų, kurie linksta į teisės pažeidimą, o ne nuo teisės pažeidimo linkstančių apibrėžimų (Holt, 2017). Pirmoji problema buvo ta, kad apibrėžimai nebuvo tinkamai apibrėžti, o antroji buvo ta, kad mokymosi problema liko nenurodyta (Akers, 1996; Hirschi, 1996). Socialinio išmokimo teoriją kritikavo ir Kornhauseris. Jis norėjo paaiškinti individualius nusikalstamo elgesio skirtumus ir siekti aiškesnio supratimo (Hirschi, 1996). Hirschi kritikos išvada yra tokia, kad buvo nesugebėta atskirti socialinio mokymosi nuo diferencinės asociacijos (Matsueda, 1997). Nepaisant to, Banduros socialinio išmokimo teorija pasirodė nepaprastai naudinga, norint suprasti žmogaus agresijos įvairovę. Banduros socialinio mokymosi teorijos tyrimas buvo pritaikytas daugeliui socialinių problemų, tokių kaip paauglių kontracepcija, priverstinis seksualinis elgesys, ŽIV, Aids perdavimas ir grobuoniški nusikaltimai (Hart, Kritsonis, 2006).

1.2.1. Socialinio išmokimo teorijos pagrindiniai mechanizmai

Socialinio išmokimo teorija turi keturis pagrindinius mechanizmus, kurie leidžia geriau orientuotis, aiškinantis deviantinio elgesio išmokimo ar išvengimo priežastis ir ypatumus. Socialinio mokymosi teorija apima keturias pagrindines sąvokas, kurios išsamiai paaiškina, kaip keturios pagrindinės sąvokos kuria teoriją, ir paaiškina klausimą „kodėl žmonės užsiima nusikalstamu elgesiu“ (Pratt, Cullen, kt., 2010). Šioje darbo dalyje bus kalbama apie keturis pagrindinius socialinio išmokimo teorijos mechanizmus – diferencinę asociaciją, apibrėžimą, modeliavimą bei diferencinį pastiprinimą.

Diferencinė asociacija remiasi dviem subkonceptijomis: pirmoji yra sąveikos dimensija, o antroji yra normatyvinė dimensija. Sąveikos dimensija gali būti netiesioginė ir tiesioginė asociacija kartu su netiesiogine arba tiesiogine sąveika su kitais, kurie propaguoja tam tikrą elgesį. Normatyvinė / kultūrinė dimensija yra įvairios vertybės ir normos, su kuriomis asmuo susiduria per asociaciją (Kim, Akers, Yun, 2013), kai žmonės bendrauja su asmenimis, kurių elgesys yra nusikalstamas, gali turėti nusikalstamų padarinių. Bendraudamas su į nusikalstamą elgesį orientuotais asmenimis, nesvarbu, ar tai būtų tėvai, ar bendraamžiai, asmuo pasirinks nusikalstamą elgesį taip pat, nes jis to išmoko. Normatyvinis konfliktas egzistuoja, kai visuomenė yra suskirstyta į grupes, kurios ginčijasi dėl normų, interesų ir vertybių. Grupių ar visuomenių normatyviniai ar

kultūriniai konfliktai pakeičiami nusikalstamo elgesio lygiais per diferencinio socialinio organizavimo procesą (Holt, 2017). Skirtingas ryšys su kitais asmenimis yra tai, kas apibūdina žmones (Pratt, Cullen, kiti, 2010). Diferencinė asociacija apibūdina, kaip norminis ar kultūrinis konfliktas sukuria individualius nusikaltimo aktus (Matsueda, 1997).

Apibrėžimas yra antra pagrindinė ir labai svarbi sąvoka (Akers ir kiti, 1989). Apibrėžimai yra išmoktas elgesys, kuriamas per mažas intymias socialines grupes (Kobayashi, Akers, kiti, 2011). Sutherlandas apibrėžimą aiškina kaip palankumą ar nepalankumą nusikalstamam elgesiui, sudarytą iš motyvų, požiūrių, paskatų, racionalizavimo ir situacijos apibrėžimų (Matsueda, 1997). Bendrieji apibrėžimai gali būti teigiami, neigiami arba neutralizuojantys (Holt, 2017). Vaikai pirmiausia išmoksta bendrųjų įstatymo taisyklių, o tada išmokstama jas taikyti realiose situacijose, įskaitant neutralizavimo metodus, apibrėžimus ir kitus racionalizavimus (Matsueda, 1997). Asmenys tampa nusikaltėliais dėl perteklinių apibrėžimų, palankių pažeidžiant įstatymus, taip pat asmuo tampa nusikalstamu dėl nusikaltimui palankių apibrėžimų pertekliaus, o ne nusikaltimui nepalankių apibrėžimų (Holt, 2017).

Kaip pažymi A. Bandura, socialinio mokymosi ir socialinės kognityvinės teorijos požiūriu žmogų galima traktuoti kaip didžiulę potencinę galimybę, kuris biologiškai sąlygotose ribose dėl tiesioginio arba pavaduojančio (vikarinio) patyrimo gali būti modeliuojamas į daugybę skirtingų formų (Valickas, 1997). Nuo seno pripažįstama, kad modeliavimas yra viena iš galingiausių priemonių, perteikiančių vertybes, nuostatas bei minties ir elgesio modelius. Laikydami konceptualių tradicijų, daugelis teoretikų modeliavimą apibūdina kaip mėgdžiojimą. Jie aiškina mėgdžiojimą kaip procesą, kuriuo vienas organizmas pakartoja kito organizmo veiksmus, paprastai esančius greta laiko atžvilgiu (Bandura, 2009). Tačiau, remiantis šiais principais, dar būtina atsižvelgti į du labai svarbius dalykus, kurių nepripažino arba nepaisė kai kurie mokymosi teoretikai. Pirma, žmogus nėra paprasta marionetė, kurios elgesį tiesiogiai lemia išorinės aplinkos poveikis. Tarp žmogaus ir aplinkos egzistuoja abipusis priešastingumas, t. y. žmogus ir aplinka veikia vienas kitą. Antra, daugelis žmogaus veiklos aspektų yra socialinės kilmės, jo funkcionavimas tiesiogiai susijęs su tarpasmenine sąveika, todėl, norėdami adekvačiai suprasti asmenybę, mes turime atsižvelgti į tą socialinį kontekstą, kuriame vyksta mokymasis ir kuriame pasireiškia konkretus elgesys (Valickas, 1997). Iš tiesų ugdydamas žmonių kompetencijas modeliavimas perteikia sampratas ir taisykles, kad būtų kuriamos įvairios elgesio formos, atitinkančios skirtingus tikslus ir aplinkybes. Įgyjant įgūdžių, modeliavimas labiau reiškia taisyklių mokymąsi nei atsako mėgdžiojimą. Stebintieji gali įgyti kognityvių įgūdžių ir išmokti naujų elgesio modelių, stebėdami kitų atlikimą. Bet koks elgesys, iki modeliavimo neturėjęs jokios raiškos tikimybės, net kai stebėtojams suteikiamos tinkamos paskatos, įgyja naują formą (Bandura, 2009).

A. Banduros socialinio mokymosi ir socialinė kognityvinė teorija yra grindžiama trijų komponentų abipusio determinizmo modeliu, pagal kurį žmogaus elgesį lemia nuolatinė kognityvinių, elgesio ir aplinkos faktorių tarpusavio sąveika (Valickas, 1997). Kita svarbi modeliavimo įtakų funkcija yra anksčiau išmokto elgesio slopinimo didinimas ar mažinimas. Slopinamieji padariniai pasireiškia tada, kai stebintieji arba sumažina modeliuojamo elgesio pasirodymą, arba prislopina savo veiksmus, nes pamato modelių patiriamas neigiamas tokio elgesio pasekmes. Elgesio slopinimo šalinimo padariniai pasireiškia, kai stebintieji padidina prieš tai užslopintą elgesį, nes pamato kitus atliekant pavojingą ir draudžiamą veiklą be neigiamų pasekmių. Kitų žmonių elgesys gali taip pat veikti kaip socialinė užuomina anksčiau išmoktam elgesiui, kurį stebintysis gali atlikti, tačiau to nedaro ne dėl slopinimo, o dėl nepakankamo skatinimo (Bandura, 2009). Kuo geriau išvystyti žmogaus kognityviniai sugebėjimai, tuo didesnę poveikį esant toms pačioms aplinkos sąlygoms žmogus gali daryti savo paties elgesiui (tuo pačiu įgydamas didesnę veiklos laisvę) (Valickas, 1997). Matomas elgesys gali ne tik skatinti stebėtoją atlikti panašius veiksmus, bet ir atkreipia jo dėmesį į atitinkamus objektus ar kitų mėgstamas aplinkos situacijas. Vėliau stebintieji gali naudoti tuos pačius objektus dažniau, nors nebūtinai tuo pačiu būdu ar tais pačiais tikslais (Bandura, 2009). Socialinės sąveikos metu paprastai kyla emocijos. Modelių emocinių reakcijų stebėjimas taip pat sukelia stebintųjų emocinį sužadimą. Padidintas sužadimas priklausomai nuo to, kaip jis suvokiamas, gali keisti tolesnio elgesio stiprį ir formą (Tannenbaum, Zillmann, 1975). Taigi modeliavimas gali atlikti įvairias funkcijas: mokyti, slopinti atsaką, pašalinti slopinimą, palengvinti atsaką, pastiprinti dirgiklius ir sukelti emocijas. Nepaisant to, jog skirtingos modeliavimo funkcijos gali veikti atskirai, tikrovėje šios funkcijos dažnai veikia kartu (Bandura, 2009).

Ketvirta koncepcija – diferencinis pastiprinimas. Diferencinis pastiprinimas – tai galimybė gauti atlygį arba faktinį atlygį ir pasekmes, atsirandančias po elgesio (Akers, 1996). Diferencinis pastiprinimas – tai tam tikri veiksmai ar elgesys, kurie pastiprinami apdovanojimais arba diskomforto išvengimu. Thomas Holtas (Thom Holt) savo darbe „Socialinio išmokimo teorija“ („Social Learning Theory“), sako, kad iš esmės yra dviejų tipų diferencinis pastiprinimas: teigiamas ir neigiamas pastiprinimas ir teigiamos bei neigiamos bausmės. Teigiama bausmė laikoma pliaukštelėjimu, nes neigiamas dirgiklis ir neigiamas pojūtis prilygsta teigiamai bausmei. Neigiama bausmė yra tada, tai tėvas atima automobilio teises iš savo vaiko, kuris pažeidė taisykles, nes teigiamas atlygis su neigiama pasekme prilygsta neigiamai bausmei (Holt, 2017).

1.2.2. Socialinio išmokimo teorijos pagrindiniai veiksniai

Aptarus esminius socialinio išmokimo teorijos aspektus, išanalizavus pagrindines teorijos sąvokas, svarbu pakalbėti ir apie tris pagrindinius veiksnius – šeimą, aplinką, bendraamžius. Tiek šeimos nariai, jų požiūris ar auklėjimas, tiek aplinka, kurioje asmuo praleidžia daugiausiai laiko, tiek draugai sąmoningai arba nesąmoningai formuoja žmogaus asmenybę. Šeima, aplinka, bendraamžiai yra labai svarbūs veiksniai, kalbant ir apie deviaciją bei tokio elgesio išmokimo ar išvengimo priežastis bei ypatumus.

Šeima yra neatsiejama nuo visuomenės išsivystymo lygio, tačiau ir pati šeima vaidina didžiulį vaidmenį visuose visuomeniniuose santykiuose ir socialiniuose procesuose, pavyzdžiui, vaikų socializacijoje, vartojime ir pan. (Matulionis, 2003). Profesorė Irena Leliūgienė savo knygoje „Žmogus ir socialinė aplinka“ aprašo I. Kono išskirtus socializacijos šeimoje mechanizmus, kurie daro įtaką žmogui, kalbant apie deviacijos išmokimą ar išvengimą. Pirma, yra išskiriami paskatinimai ir nuobaudos, kurias panaudodami tėvai siekia suformuoti atitinkamų normų sistemą; antra, vaiko identifikacija su tėvais; trečia, tėvai, pažindami vaiko pasaulį, žinodami jo poreikius, problemas, formuoja jo savimonę ir asmenybę (Leliūgienė, 1997). Šeimoje visada yra svarbus jos narių santykis, o ypač didelę reikšmę turi šeimoje matomi tėvų elgesio pavyzdžiai (Subačiūtė, 2012). Šeimos skiriasi tuo, koks yra socializacijos mechanizmų turinys. Yra šeimų, kuriose tėvai stengiasi ne tik „formuoti“ vaiko asmenybę, kiek padėti jam individualiai vystytis, siekia emocinio artumo, supratimo. Kitose šeimose vaikas ruošiamas gyvenimui ugdant jo valią, mokant reikalingų ir naudingų dalykų. Kai kuriose šeimose dar siekiama visiškai kontroliuoti ne tik vaiko veiksmus, bet ir jo vidinį pasaulį, mintis, norus. Visose šiose šeimose vaikai geriau ar blogiau ugdomi, tačiau yra daug tokių šeimų, kuriose vaikai ne tik neprižiūrimi, bet auga antisocialinėje, kriminogeninėje aplinkoje (Leliūgienė, 1997).

Kitas svarbus veiksnys, kalbant apie deviantinio elgesio išmokimą ar išvengimą bei apie socialinio mokymosi teoriją – bendraamžiai. Individus jungia bendra psichologinė – vertybinė orientacija. Bendraamžių grupės reikšmė didėja nuo vaikystės iki jaunystės, vėliau ji mažėja, o senatvėje vėl tampa gana svarbi (Leliūgienė, 1997). Profesorius B. Bradfordas Brownas (B. Bradford Brown), kalbėdamas apie bendraamžių įtaką asmenybės formavimuisi, išskyrė pagrindinius bendraamžių poveikio būdus: tiesioginis spaudimas, netiesioginis modeliavimas, normatyvinis reguliavimas bei pasirinkimo galimybių struktūrizavimas (Brown, 2004). Formali grupė žmogų teigiamai veikia tada, kai ji vysto intensyvią ir turiningą veiklą, kai asmuo turi draugų, kai toleruojami jo santykiai už grupės ribų. Neformalioms grupėms iš esmės priklauso visi paaugliai ir jaunuoliai. Nors manoma, kad šiose grupėse jie laisvi, gali būti savimi, tačiau dažniausiai ir jose

reikia laikytis atitinkamų normų, kartais ir labai griežtų. Asocialiose grupėse paprastai yra ryškus autoritarinis lyderis, siekiantis nuslopinti kitus grupės narius, paversti juos marionetėmis. Tokiose grupėse ne tik nėra laisvės, bet iš jos ne visada galima paprastai išeiti (Leliūgienė, 1997).

Trečiasis veiksnys, turintis įtakos deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui – aplinka: mokyklos, užklausinės veiklos būreliai, kitos auklėjimo įstaigos. Apibendrinus šias institucijas, jas galime pavadinti vienu bendru terminu – auklėjimo institutais. Auklėjimo institutai yra visuomenės dirbtinai sukurti socializacijos mikroveiksniai. Daugiausia tokių institutų sukurta augančios kartos auklėjimui. Tai valstybinės, religinės, privačios ugdymo įstaigos, vaikų, jaunimo, visuomeninės organizacijos, klubai, vaikų su psichosomatiniais ir socialiniais nukrypimais įstaigos (Leliūgienė, 1997). Atsakinga už vaikų švietimą bei ugdymą, mokykla yra laikoma asmenybės ugdymo(si) pagrindu, todėl tinkamas mokyklos veiklos organizavimas, vyraujanti tolerancijos ir humaniškumo dvasia joje gali ženkliai sumažinti delinkvencijos protrūkį tarp nepilnamečių (Dobryninas, Poviliūnas ir kiti 2004). Moksleivių pažintiniam aktyvumui ir ugdymo efektyvumui turi įtakos mokytojų ir moksleivių sąveika. Labiausiai paplitusi frontali ir individuali sąveika, tuo tarpu didžiausias mokinių aktyvumas pasiekiamas esant grupei sąveikai. Dalis mokinių mokykloje, klasėje, skirtingai nei grupėje, nesiekia sąveikos, nes nepatenkinami esantys poreikiai (Leliūgienė, 1997). Visi auklėjimo institutai, nesvarbu, ar jauname ar vyresniame amžiuje, yra siejami ne tik su švietimu, tačiau ir su užimtumu, kuris taip pat turi didelę reikšmę žmogaus elgesiui. Jis suteikia visuomenės pripažinimą, kuris skatina orumą ir savigarbą, teikia galimybių bendradarbiauti, veikti vienas kitą. Tinkamai pasirinktas užimtumas atveria daug galimybių – padeda žmonėms ne tik ekonominiu, bet ir socialiniu, politiniu požiūriu (Gruževskis, 2002).

1.3. Elektrėnų socialinis kontekstas

Elektrėnai yra vienas iš jauniausių miestų Lietuvoje. 1960 m. balandžio 18 d. buvo priimtas sprendimas pusiaukelėje tarp Vilniaus ir Kauno statyti šiluminę elektrinę. Kartu su elektrine išaugo ir vienas jauniausių šalies miestų – Elektrėnai. Jau tų pačių metų gegužės mėnesį į naujai kuriamą miestą atvyko pirmieji statybininkai. O liepos mėnesį buvo iškastas pirmasis kubinis metras žemės būsimos elektrinės pamatams. Darbininkams buvo pastatyta laikinoji, o 1961 m. pavasarį pradėta statyti nuolatinė gyvenvietė – dabartiniai Elektrėnai. 1962 metų balandžio 19 dieną Lietuvos VRE statybos gyvenamoji vietovė buvo pavadinta Elektrėnais (Kliucevičienė, Voveris ir kiti, 2010). Šiame darbe Elektrėnai ir šio miesto gyventojai bus analizuojami dėl to, kad miestas yra jaunas, čia

gausu tautinės įvairovės, miestas dar neturi šimtamečių, gilių tradicijų, o tradicijos yra formuojamos įvairių tautybių ar iš skirtingų vietovių kilusių žmonių.

Remiantis oficialios statistikos portalo duomenimis, 2021 metais atlikto gyventojų surašymo metu išaiškėjo, kad 2021 metais Elektrėnuose gyveno 11255 asmenys, iš kurių 83 procentai lietuvių tautybės žmonių (9362 asmenys), o likusi dalis – 17 procentų – iš užsienio šalių kilę asmenys: 805 rusai, 440 lenkai, 169 baltarusiai, 144 ukrainiečiai, 110 asmenų kilusių iš kitų šalių. 227 asmenys nenurodė savo kilmės šalies (Oficialios statistikos portalas, 2022). Tokie rodikliai leidžia daryti prielaidą, kad mieste formuojamos tarptautinės kultūrinės tradicijos. Elektrėnų mieste veikia penkios mokyklos, keturi darželiai, čia gausu ir užklasinės veiklos galimybių – Elektrėnuose įsikūrusi meno mokykla, ledo rūmai, kuriose vyksta ledo ritulio, dailaus čiuožimo, greitojo čiuožimo treniruotės, miestas turi baseiną, kuriame organizuojamos plaukimo, vandensvydžio treniruotės, taip pat turi krepšinio, futbolo, kovos menų ir įvairių kitų veiklų užsiėmimus. Mokyklinio amžiaus elektrėniečiams yra įkurtas jaunimo centras, kur jaunuoliai yra edukuojami, įtraukiami į įvairias teigiamo pobūdžio veiklas, tokias kaip savanorystė, taip pat čia veikia biblioteka ir Elektrėnų kultūros centras, kuriame nuolat organizuojami įvairūs renginiai įvairaus amžiaus asmenims ir socialinėms grupėms. Viename jauniausių Lietuvos miestų veiklų netrūksta, o užsiėmimai yra siūlomi tiek mokami, tiek nemokami, bei pritaikyti įvairioms amžiaus grupėms. Elektrėnų savivaldybėje 2021 m. sausio 1 d. buvo registruoti 2225 darbo neturintys asmenys. Jie sudarė 14,6 proc. visų savivaldybės darbingo amžiaus gyventojų. Į Užimtumo tarnybos klientų aptarnavimo skyrių gruodžio mėnesį kreipėsi 176 darbo neturintys asmenys, įdarbinta 90 asmenų. Registruotas nedarbas per metus išaugo 4,7 proc. punkto (savivaldybėje vidutinis metinis bedarbių proc. nuo darbingo amžiaus gyventojų 2020 m. buvo 11,1 proc., 2019 m. – 6,5 proc.). Elektrėnų savivaldybės bedarbio portretas, Užimtumo tarnybos 2020-11-01 duomenimis: vyresni nei 50 m. (39 proc.), neturi profesinio pasirengimo (40 proc.), ilgalaikiai bedarbiai (25 proc.), 30–49 m. amžiaus (39 proc.), 16–29 metų jaunimas (22 proc.), gyvena kaimo vietovėje (37 proc.), turi negalią (4 proc.). Savivaldybės teritorijoje registruotų darbo ieškančių asmenų užimtumo problemos: susisiekimo problemos (7 proc.), laikinai negalintys dalyvauti užimtume (33,1 proc.), nekvalifikuoti ar su žema kvalifikacija, nepaklausia profesija (21,9 proc.), darbo patirties stoka (2,9 proc.), sveikatos problemos (5,7 proc.), žalingi įpročiai (4,7 proc.) (Elektrėnų savivaldybės taryba, 2021).

Informatikos ir ryšių departamento duomenimis, per 2021 metus Elektrėnuose buvo įvykdytos 321 nusikalstamos veikos, iš kurių 300 – nusikaltimai ir 21 nusižengimas. Per vienerius metus Elektrėnuose buvo įvykdyti 22 sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai, 41 nusikalstama veika, padaryta viešose vietose, 17 nusikalstamų veikų, susijusių su psichotropinėmis ir narkotinėmis medžiagomis.

Iš šių užregistruotų nusikalstamų veiklų - 90, kurios buvo įvykdytos neblaivių asmenų, 2 nusikalstamos veikos buvo įvykdytos nepilnamečių asmenų, 8 – asmenų, anksčiau padariusių nusikalstamas veikas. 4 nusikalstamos veikos buvo įvykdytos grupės asmenų ir tiek pat – nusikalstamos veikos, padarytos narkotinio ar psichotropinio apsvaigimo būsenoje. Per 2021 metus buvo užregistruoti du nužudymai (129-131 str.), vienas sunkus sveikatos sutrikdymas (135 str.), 51 vagystės atvejis (51 str.) (privačios nuosavybės – 50 užregistruotų atvejų, iš gyvenamųjų patalpų – 9 atvejai, automobilių – 4 atvejai), vienas plėšimas (180 str.), 25 sukčiavimo atvejai (182 str.), 10 kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimai (281 str.), iš kurių viename žuvo žmogus (281 str. 5, 6 d.) bei 8 viešosios tvarkos pažeidimai (284 str.). Nusikalstamų veikų skaičius 100 tūkstančių gyventojų per 2021 metus – 1350, o nusikalstamų veikų skaičius 100 tūkstančių gyventojų pagal sunkius nusikaltimus: 92.5. Prieš dešimt metų – 2012 metais – nusikalstamų veikų skaičius 100 tūkstančių gyventojų siekė 2777,7, o pagal sunkius nusikaltimus – 113,9. (Informatikos ir ryšių departamentas, 2022). Lyginant 2021 metų ir 2012 metų duomenis, galima daryti prielaidą, kad Elektrėnų mieste bėgant metams nusikalstamo elgesio mažėja.

Elektrėnų miestas kūrėsi dar sovietmečiu, todėl ir analizuojamos asmenų gyvenimo istorijos, deviacijos išmokimo ir išvengimo priežastys ir ypatumai taip pat gali būti neatsiejami nuo šio laikotarpio, kuomet Lietuva buvo okupacijoje. Ypač pirmaisiais M. Gorbačiovo valdymo metais (1985-1986 m.), kai faktiškai niekas nesitikėjo ir negalėjo nutuokti apie ateinančių permainų mastą, tebedominavo tas pats stiprus ideologijos išprasmėjimo procesas ir tokios pačios ideologinės situacijos, t.y. žmonių požiūris ir praktikos dramatiškai nesikeitė. Vis dėlto nauji politiniai procesai, pavadinti perestroika ir glasnost, jei ir neprasidėjo iš karto po valdžios pasikeitimo, tai vis dėlto buvo užprogramuotos šioje valdžios kaitoje ir yra nuo jos neatsiejami (Vaiseta, 2012). Tyrimo dalyje bus analizuojamos 1980-2000 metais gimusių asmenų istorijos, todėl galima sakyti, kad tyrime dalyvaujantys asmenys – gimė ir augo transformacijos periodu. Asmenys, gimę nepriklausomybės laikotarpiu, negali būti pilnai atsiejami nuo sovietmečio, nes jų tėvai, seneliai, kurių auklėjimo principus individai perima, taip pat buvo sovietmečio kartų atstovai, jie gyveno sovietmetyje, o transformacijos periodas jiems buvo nauja patirtis. Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios vykstant sparčioms ir esminėms socialinės, ekonominės, kultūrinės aplinko transformacijoms, Lietuvos šeima patiria ryškius pokyčius. Nyksta tradicinės šeimos bruožai, vis labiau įsigali moderni šeima (Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas, 2003). Istorškai galima fiksuoti tokias ideologines situacijas, kuriose labai skirtingo socialinio statuso individai elgėsi pagal tipišką šablono, o jų veikimo skirtumai varijuoja tik tam tikro elgsenos modelio rėmuose. Be to, kadangi

ideologija veikė ne tik per tikėjimą ja, bet ir per socializaciją, struktūrizavimą galėjo patirti ir tokie žmonės, kurie subjektyviai nepriėmė ideologinių vertybių ir visos sistemos (Vaiseta, 2012).

Kalbant apie transformacijos periodą, reikia paminėti, kad trečioji demokratizacijos banga ir jos paskatintas komunizmo žlugimas Rytų ir Vidurio Europoje – vienas svarbiausių XX a. pabaigos įvykių, sudaręs prielaidas plačiam transformacijos procesui šio regiono šalyse. Šis procesas palietė ir Lietuvą, kuri pergyveno postkomunistinę transformaciją ir demokratijos įvedimą (Bekišas, 2011). Kalbant apie transformacijos periodą, svarbu atkreipti dėmesį ir į kartą, kuri gyveno tuo laikotarpiu. Be paskutinės sovietmečio kartos, tyrėjai išskyrė ir jaunesnę, gimusiųjų 1980–1989 m., nes buvo norima pažvelgti, kokie skirtumai yra tarp tų, kurie gimė ir gyveno sovietmečiu, ir tų, kurie tuos laikus atsimeina labiau iš tėvų pasakojimų nei iš savo asmeninės patirties (Žilinskienė, 2019). Iš kultūrininkų/mokslininkų diskurso apie sovietinį „nuobodulį“ galėtume sužinoti kaip apie estetinio ir teorinio lygmens reiškinių – reikalavimai laikytis socrealizmo kanono stabdė meninį kūrybingumą, o marksizmo-leninizmo postulatai – teorinę-mokslinę mintį. Vėlyvučiu sovietmečiu eilinis žmogus galėjo nesidomėti teorinės minties raida ir menu, iš(si)ugdytos apolitinės nuostatos galėjo lemti abejingą požiūrį į gerontokratinę politikos stagnaciją, tačiau su ideologija ir jos teikiamomis prasmėmis jis pasyviai vis tiek susidurdavo kasdienybės lygmenyje (Vaiseta, 2012). Vienas išėjimo iš planinės administracinės ekonomikos būdų yra palaipsnės reformos. Reformų keliu demokratinis perėjimas prasideda nuo pokyčių valdančiojo elito politikoje, toliau seka institucijų pokyčiai – nustatomi būsimo demokratinio režimo konstituciniai pagrindai, o jį užbaigia pirmieji laisvi rinkimai, kurie atnaujina valdančiojo elito sudėtį. Lietuvos kelias į demokratiją dažnai vadinamas „suderėta revoliucija“ arba „suderėtu perėjimu“. Lietuva kaip ir kitos Vidurio Europos ir Baltijos valstybės buvo „antrojo demokratijos bandymo“ šalis, t.y. įgijo demokratijos patirtį tarpukario laikotarpiu. Institucinė demokratija čia gimė per politinį kylančio alternatyvaus naujojo judėjimo ir komunistų-reformatorių dialogą, o nauja demokratinė tvarka buvo santykiškai laipsniškų pokyčių rezultatas (Brazdeikis, 2009). Svarbiausias posovietinės visuomenės pokyčių ideologo ir vykdytojo vaidmuo teko kultūriniam elitui, kurį sudarė kritiškai nusiteikę inteligentijos atstovai; tai jie atsakingi už socialinį kismą ir institucionalizaciją. Būtent kultūrinis elitas hegemonizavo svarbiausių ideologinių konstrukto signifikatus, konstravo jų turinį, generavo bei palaikė vertybines nuostatas ir socialinius mitus. Tapęs pagrindiniu „atminties politikos“ formuotoju posovietinis elitas buvo atsakingas ir už viešųjų erdvių ženklavimo pokyčius, paminklų, memorialų, biustų ir kitų istorinės atminties ženklų įamžinimą. Devintojo ir dešimtojo dešimtmečių sandūroje naujų paminklų statymas, sovietmečiu nugriautųjų rekonstravimas ir okupacijos paliktų propagandinių monumentų nukėlimas buvo labai svarbus pokomunistinio elito uždavinys. Šio laikotarpio viešųjų erdvių pokyčiai liudijo galios santykių ir ideologijų kaitą, rezonavo bendras dešimtmečio idėjas

(Citvarienė, 2008). 1988–1992 m. – revoliucinio etapo metai, radikalios senojo socialinio audinio transformacijos pradžia, apėmusi ideologines nuostatas ir jų teisinį įkūnijimą (Šaulauskas, 1997). Pasikeitusios politinės ir ekonominės sąlygos nulėmė didžiulę socialinės morfologijos kaitą: šiuo laiku itin aktyviai keliami teisiniai, kultūriniai, moraliniai, estetiniai principai, o viešąjį diskursą ženklina vertybių, tapusių etiniu socialinių veiksmų pamatu, paieška. Tačiau paspartėjus klasikiniams modernizacijos procesams pokomunistinėje Lietuvoje kultūrinės vertybės ėmė keisti gamybinės ir prekybinės; ideologizuotą nacionalinę kultūrą ėmė gožti populiarioji, importuota kultūra – visa tai žymėjo naujo evoliucinio etapo ir naujojo elito reformacijos pradžia. Vyko socialinių grupių ir sluoksnių transformacija: sparčiai mažėjo inteligentijos, o vienalytis elitas pradėjo skaldytis. Pilietiškumas, demokratija, pilietinė visuomenė, tauta, nacionalizmas – tai pagrindiniai posovietinės visuomenės ideologiniai konstruktai, kurių turinys priklausė nuo istorinio palikimo ir viešojo diskurso dalyvių kuriamų šių sąvokų interpretacijų (Citvarienė, 2008).

1980-2000 metais gimę žmonės ir pasirinkti dėl savo kartos specifiškumo, asmenys yra susieti su transformacijos laikotarpiu, kuomet visuomenė ėjo iš planinės sovietinės sistemos, atgavo Nepriklausomybę, tačiau po to reikėjo iš naujo sukurti visą institucinę sistemą, kas turėjo įtakos ir žmonių gyvenimams. Taigi, apibendrinus galima teigti, kad tiek vieta, tiek laikmetis gali turėti įtakos žmogaus deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui.

2. TYRIMO METODOLOGIJA

Šioje magistrantūros studijų baigiamojo darbo dalyje yra pateikti kokybiniai gyvenimo istorijų interviu su žmonėmis, augusiais ir gyvenančiais Elektrėnų mieste bei gimusiais 1980-2000 metų laikotarpyje, yra pateikiami rezultatai, atskleidžiantys deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastis ir ypatumus. Atliekant tyrimą buvo siekiama išanalizuoti tyrime dalyvavusių žmonių gyvenimo istorijas ir paaiškinti, kas lemia tai, kad vieni žmonės išmoksta deviantinio elgesio, o kiti to išvengia.

2.1. Tyrimo metodologinė dalis

Tyrimo metu buvo atlikta dvylika gyvenimo istorijų interviu su Elektrėnų miesto gyventojais, gimusiais 1980-2000 metų laikotarpyje. Elektrėnai buvo pasirinkti dėl savo geografinės padėties ir dėl to, kad tai yra vienas iš jauniausių miestų Lietuvoje, čia nėra šimtamečių ir giliai įsišaknijusių tradicijų, taip pat miestas turtingas savo tautine įvairove, kas taip pat gali turėti įtakos žmogaus elgsenos formavimuisi. Amžiaus kohortos pasirinktos dėl to, kad tokiu laiku gimę ir augę asmenys formavosi transformacijos laikotarpiu ir susidūrė su dviejų sistemų specifika, prisitaikymo ypatumais. Transformacijos laikotarpiu keitėsi požiūris ir į šeimos vaidmenį žmogaus gyvenimui. Šie aspektai padės išsiaiškinti, kas lemia tai, kad vieni žmonės išmoksta deviantinio elgesio, o kiti to išvengia, kokia įtaką tam daro aplinka, šeimos auklėjimas ir bendraamžiai.

Tyrimo metu buvo atlikti 12 biografinių interviu su Elektrėnų gyventojais. Atliekant tyrimą ir analizuojant asmenų gyvenimą buvo remiamasi socialinio išmokimo teorija, gyvenimo istorijos buvo analizuojamos per keturis pagrindinius socialinio išmokimo teorijos mechanizmus ir per pagrindinius tris veiksnius – šeimą, bendraamžius ir aplinką.

Siekiant išsiaiškinti informantų deviantinio elgesio išmokimo ir išvengimo priežastis ir ypatumus, buvo atliekami biografiniai interviu, naudojant nestruktūruotą interviu instrumentą. Tyrimo instrumentas buvo iš anksto apgalvotas planas, kuriame buvo numatyti pagrindiniai aspektai ir temos, apimančios šeimą, bendraamžius ir aplinką, be konkrečių klausimų formuluočių. Konkretios klausimų formuluotės buvo pateikiamos pokalbio metu, pačiam pašnekovui visų pirma papasakojus savo gyvenimo istoriją, klausimų formuluotės priklausė nuo pokalbio eigos. Istorijos, kurias biografas pasirenka pristatyti savo gyvenimo pasakojime, negali būti laikomos pavienių išgyvenimų serija, išdėstyta chronologine tvarka, kaip daugelis nuosėdinių sluoksnių; individualios patirtys visada yra įterptos į nuoseklų, prasmingą kontekstą, biografinį darinį. Dabarties perspektyva

lemia, ką subjektas laiko biografiškai svarbiu, kaip jis plėtoja terminius ir laiko ryšius tarp savo įvairios patirties ir kaip praeities, dabarties ar numatomos ateities realijos daro įtaką jo asmeninio gyvenimo prasmės aiškinimui (Rosenthal, 1993).

Interviu buvo įrašomi diktofonu. Vidutinė interviu trukmė – 1 val., 54 min., trumpiausias pokalbis truko 1 val. 16 min., o ilgiausias – 2 val., 18 min.. Surinkti įrašai buvo transkribuojami ir pateikiami baigiamojo magistro studijų darbo priedų dalyje.

2.1.1. Tyrimo informantai, eiga ir organizavimas

Tyrimas buvo vykdomas 2022 metų sausio – balandžio mėnesiais Elektrėnų mieste. Pirmieji du tyrimo informantai buvo ieškomi tikslinės imties patogiosios atrankos metodu, vėliau - „sniego gniūžtės“ metodu. Į tyrimo atrankos generalinę aibę buvo įtraukti asmenys, atsižvelgiant į jų gimimo metus, lytį, gyvenamąją vietą.

Nr.	Lytis	Gimimo metai
1	Vyras	1992
2	Moteris	1997
3	Moteris	1997
4	Vyras	1981
5	Moteris	1991
6	Vyras	1988
7	Vyras	1995
8	Moteris	1996
9	Vyras	1985
10	Vyras	1990
11	Moteris	1986
12	Moteris	1993

Lentelė nr.1: Tyrimo informantai 2022 metai

Siekiant išlaikyti lyties proporciją, buvo atrinktas vienodas skaičius tyrime dalyvaujančių vyrų ir moterų – tyrime dalyvavo 6 vyrai ir 6 moterys (Lentelė nr.1). Du asmenys tyrime dalyvauti atsisakė. Pagrindinis informantų paieškos kriterijus buvo tai, kad tyrime dalyvavę asmenys tiek praeityje, tiek dabar gyventų Elektrėnuose.

3. REZULTATŲ ANALIZĖ

Literatūros apžvalgoje buvo išsiaiškinta, kad mokslininkai išskiria tris pagrindinius veiksnius, darančius didelę įtaką žmogaus elgesiui – tai šeima, bendraamžiai ir aplinka. Remiantis socialinio išmokymo teorija, Tyrimo metu išaiškėjo, kad žmogus, deviantinį elgesį išmokdamas ar jo atsisakydamas per šeimą, bendraamžius ar aplinką sąmoningai ar nesąmoningai tai daro, remdamasis keturiais pagrindiniais mechanizmais – diferencine asociacija, apibrėžimu, modeliavimu bei diferenciniu pastiprinimu. Šioje dalyje bus analizuojama, kaip pasireiškia tėvų, bendraamžių ar aplinkos įtaka, mokantis ar išvengiant deviantinio elgesio, bus analizuojami viso to ypatumai.

3.1. Šeimos įtaka

Analizuojant deviantinį elgesį per šeimos prizmę, išaiškėjo, kad tyrime dalyvavusių asmenų patirtys labai skiriasi. Nors visuomenėje yra priimta, kad pagrindinį vertybinį pamatą žmogui dažniausiai suteikia šeima, tačiau išanalizuotos gyvenimo istorijos parodė, kad taip yra ne visais atvejais – vieniems žmonėms šeima padeda išvengti deviantinio elgesio, bet pasitaiko atvejų, kuomet būtent šeima žmogų paskatina nukrypti nuo visuomenėje priimtų normų.

Dažnai žmogus šeimoje deviantinio elgesio išmoksta ar jo išvengia per diferencinę asociaciją. Asmuo dažnai pradeda panašiai elgtis taip, kaip elgiasi jį supantys žmonės, nes jis sąmoningai arba nesąmoningai tokio elgesio išmoksta. Biografinė medžiaga parodė, kad šeimos įtaka yra itin stipri teigiama prasme, kuomet yra glaudus ryšys tarp asmens ir jo šeimos narių. Deviantinio elgesio išvengimui įtakos turi pačių tėvų rodomas elgesio pavyzdys, jų gyvenimo būdas. Vaikystėje matyti elgesio pavyzdžiai, tėvų gyvenimo patirtys, praktikos, per kurias atsiskleidžia šeimos narių požiūris į darbą ir panašius dalykus, gali paskatinti deviantinio elgesio išvengimą:

Jie nuo mažens mane mokė, kad atjauta, gerumas kitam žmogui yra labai svarbu. O ir patys savo teigiamą pavyzdį rodė. Jie visada padėdavo kitiems žmonėms, kuo tik galėdavo, tai aš visą tai matydavau ir pati taip stengiausi elgtis. <...> su tėvais savo tradicijas turėjom, kas man iki dabar labai brangu. (Moteris, 1997)

Mano tėtis visada taip elgdavosi ir sakydavo man, kad kiekvieną žmogų turiu priimti tokį, koks jis yra su manimi, o ne tokį, kokias kalbas apie jį girdžiu. (Moteris, 1997)

Tėvai tada labai daug dirbo. <...> nuo mažens tėvai mane mokė, kad darbas ir atsakomybės yra šventas reikalas, tai aš net vaikas tai supratau <...>. (Vyras, 1988)

Sakau, tėvai visada mums rodė pavyzdį iš savo pusės, visada aiškino apie atsakomybes, apie darbą, sakė kaip tai svarbu. Nu ir, matyt, užprogramavo tai. O ir šiaip, mes negaudavom šiaip sau pinigų pramogoms, turėdavom su sese užsidirbti juos, mokė mus tėvai kaip elgtis su pinigais, kad negalima jų švaistyti į kairę ir į dešinę. (Vyras, 1988)

Aš dar vaikystėje matydavau, kaip jie dirba, kaip mėgaujasi darbu ir, kad atlikdami jiems patinkančią veiklą dar ir gauna pinigus, už kuriuos gali visiškai laisvai gyventi, toks pavyzdys skatino ir mane. (Moteris, 1986)

Biografinė medžiaga atskleidė, kad deviantinio elgesio padeda išvengti ir šeimoje matyti tėvų tarpusavio santykių pavyzdžiai, jų požiūris į šeimą. Santykiai tarp tėvų gali daryti įtaką tolimesniam vaiko gyvenimui, gali paskatinti perimti šeimos modelio patirtį:

Santuoka svarbu. Manau, kad viskas užtikrinčiau atrodo, įsipareigoji vienas kitam. O ir pavyzdį tokį mačiau, kad šeima – svarbiausias dalykas. (Vyras, 1988)

<...> kai matydavau tėvų gražius santykius, senelių, tai ir pats noriu gražios šeimos, todėl va ir pasipiršau savo draugei <...>. (Vyras, 1990)

Deviantinio elgesio išvengimą gali paskatinti tėvų elgesys, kuomet dažniau yra palaikoma vaikų pozicija. Tėvai, kurie yra linkę solidarizuotis su vaikais, įsiklausyti į jų nuomonę, linkę diskutuoti šeimoje turi įtakos ir vaikų socializacijai. Deviantinio elgesio išvengimas tokiu būdu gali pasireikšti ne per bausmes ar kritiką, o per skatinimą ir palaikymą:

Tėvai visada sakydavo, kad savęs nenuvertintumėm, kad mes – pačios geriausios. Tai aš ir dabar visose gyvenimo situacijose esu su iškelta galva. <...> Nu visada dar mokydavo, kad reikia nebijoti savo svajonių, kad viskas yra įgyvendinama, tai šitas, manau, irgi įtakos turėjo tam, kokia aš esu dabar ir ką aš esu sukūrusi, ką turiu. (Moteris, 1986)

Informatų gyvenimo istorijų pavyzdžiai parodė, kad kuo šeimos santykiai yra šiltesni, kuo daugiau yra leidžiama laiko kartu, tuo labiau yra išvengiama deviantinio elgesio. Tėvai vaiko elgesiui gali turėti įtakos per bendrai leidžiamą laiką, bendras praktikas – tai gali sumažinti deviantinio elgesio riziką:

Tėvai kažkaip sugebėjo suburti tą mūsų branduolį, turim savo tradicijas. <...> Jie mus taip auklėjo, kad mes suprastume juos, elgėsi su mumis kaip su suaugusiais, mokė tų visų atsakomybių. <...> tėvai sugebėjo padaryti taip, kad būtų mūsų autoritetais, kad mes norėtumėm su jais laiką leisti. <...> man tie baliai, festivaliai dažnai nereikalingi, nes ir su šeima man smagu. (Vyras, 1988)

Kartu žvejot eidavom, sode namelį pastatėm, nu jis tokių vyriškų dalykų mokė mane. (Vyras, 1985)

<...> tėvai sukūrė tokį santykį, kad aš norėčiau su jais būti, norėčiau bendrauti, tai ir jiems tada su manim problemų nebuvo, nes aš su jais bendravau, jie buvo mano gyvenime ir žinojo, kas ir kaip pas mane vyksta. (Vyras, 1990)

Kažkaip tėvai niekada neprieštaravo, kad pas mane rinktųsi kompanija, dar jie kartais patys prie mūsų prisijungdavo. Jie man sakydavo, kad jau geriau namie, kur sava erdvė, o ne kažkur, velnias žino kur, sakydavo, kad jiems taip ramiau patiems. Nu o man irgi tiko. (Vyras, 1990)

Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kai kuriose šeimose yra priimtinos ir tokios praktikos, kurios turi neigiamą įtaką vaiko socializacijai, deviantinio elgesio pasireiškimui. Pasitaiko atvejų, kai šeimos narių elgesys paskatina deviantinio elgesio išmokimą. Biografinė medžiaga parodė, kad kartais asmuo, bandydamas save identifikuoti su tėvais ar kitais šeimos nariais, mokydamasis jų elgesio modelių, pasireiškiančių ne tik šeimoje, bet ir už šeimos ribų, nukrypsta nuo visuomenėje priimtų normų, o kartais ir pažeidžia įstatymus:

Mano tėvas buvo irgi toks, kaip aš, nelabai gerai gyveno, gal to atsakomybės jausmo pas jį nelabai buvo, kiti reikalai svarbiau buvo. Jis priklausė Vilniaus grupuotei, visada sakydavo, kad čia labai kieta, tai ir aš taip galvodavau ir visada žavėjausi juo, norėjau kuo daugiau būti su juo. (Vyras, 1992)

Rūkyti pradėjau, kai tėvas pasikorė. Tada ir aš norėjau būti toks, kaip jis. O jis irgi rūkė, tai reikėjo ir man. (Vyras, 1992)

Man visa tai, kad baba keldavo prieš save ranką, matyt, pasąmonėje irgi buvo užsilikę, tai neslėpsiu, kai man buvo sunku, pirmaisiais studijų metais, aš lygiai taip, kaip baba – bandžiau žudyti. (Moteris, 1997)

Darnių tarpusavio santykių nebuvimas tarp tėvų taip pat gali turėti įtakos tolimesniam vaiko socializavimuisi. Atliekant tyrimą paaiškėjo, kad tarp tėvų kylantys konfliktai, tėvų tarpusavio santykiuose pasireiškiantis fizinis ar psichologinis smurtas gali paskatinti deviantinio elgesio išmokimą:

Nu ką ta santuoka keičia? Mano šeimos pavyzdys puikiai parodė, kad parašas nieko nekeičia, jei vienas nori, tai ir eina į kairę, nori, tai ranką ir pakelia. (Vyras, 1981)

Nu tai, kai sunervindavau gerai jį (kalba apie savo vyrą) arba, kai jis per daug atsipalaiduodavo, tai kartais gaudavau per skūrą. <...> kartais būdavo, kad ir tėvas mamą mušdavo. Bet mama irgi mums sakydavo, kad ji pati kalta ir, kad nieko čia baisaus. Nu tai nereikia tiek prisidirbt, kad vyrui ranką kelt reikėtų. (Moteris, 1986)

Įtakos deviantinio elgesio išmokimui gali turėti ir šeimos narių santykiai tarp kartų, praktikuojamos nuteikinėjimų, manipuliavimo praktikos, kuriomis siekiama sau naudos:

Nu tai palaikydavo jie (seneliai) mano tą maištą, nes žinojo, kad mama pyksta ir nervuojasi dėl to. Aš tai to nesuprasdavau, kad čia jie taip bando keršyti, tikėdavau tuo ir tada atrodydavau, kad mama čia bloga ir man nieko neleidžia, kad pyksta ant manęs. (Vyras, 1992)

Deviantiniam elgesio išmokimui per šeimą ar per artimą aplinką, įtakos turi ir modeliavimo mechanizmas. Tyrimo biografinė medžiaga parodė, kad asmenys slopina tam tikrą elgesį, kurį matė kaip pavyzdį tarp artimųjų ar to elgesio išmoko, kai pamato ar pats patiria, kokios galimos tokio elgesio pasekmės – tai skatina deviantinio elgesio išvengimą, atsisakoma kartoti elgesio modelius, kurie sukelti neigiamas pasekmes:

Tai alkoholio pavyzdžių gyvenime mačiau nemažai, todėl gal ir pati visiškai jo nevartoju. (Moteris, 1997)

Visada stengiausi sūnui suteikti tokią vaikystę, kokios aš pats neturėjau. Stengiuosi būti kitokiu tėvu, nei buvo maniškis, nes žinau, kaip sunku gali būti. Dar nuo pat mažens einam kartu sportuoti, kartu važiuojam į varžybas, dviračiais važinėjam. Šiaip labai kreipiu dėmesį ir į jo mokslus, noriu, kad jis pasiektų gyvenime daug, nes matau, kad galvą turi. (Vyras, 1981)

Kažkaip buvo ta baimė įsipareigoti ir tos kalbos apie vestuves, apie vaikus mane gąsdino. Kuo daugiau jis to norėjo, tuo labiau aš tolau nuo jo. <...> Niekada nemačiau gražių šeimos santykių, nejaučiau laimės, gyvendama pilnoje šeimoje, tiek iš mamos, tiek iš tėčio pusės mačiau nepastovumą ir visą tai nusėdo mano pasąmonėje, kuri po tiek metų atsivėrė man visu gražumu perkeltine prasme. Nusprendžiau visiškai atsisakyti alkoholio, nes supratau, kad ir tai gali būti mano silpna vieta ateityje.<..> Ir supratau, kad kuo toliau, tuo labiau mano gyvenime dažnesni vakarėliai, kuriuose yra svaigalai. Tai dėl to ir išsigandau, pagalvojau, kad mano pačios likimas gali būti panašus, kaip tėvų. (Moteris, 1991)

Šeimos įtaka deviantiniam elgesiui pasireiškia ir per elgesio pastiprinimus – apdovanojimus, pagyrimus, kitus, malonumo jausmą sukeliančius, dalykus, norą išvengti diskomforto jausmo. Deviantinio elgesio yra išvengiama, kai šeimoje yra praktikuojami teigiami pastiprinimai, kai yra kuriamas pasitikėjimas tarp šeimos narių, kai nenorima šeimos narių skaudinti:

O ir šiaip niekada iki dabar nesu pamelavusi tėvams, jie mane mokė, kad kokio skaudi tiesa bebūtų, kad visada pasisakyčiau. Tai gal ir tas stabdė, nenorėjau nuvilti tėvų. (Moteris, 1997)

Aš pati nenorėjau gyventi. Nebemačiau prasmės visame tame. Jei ne sesuo, turbūt būčiau ir neištverusi. Tik supratau, kad tokio skausmo nepakeltų ir ji. (Moteris, 1991)

Deviantinio elgesio gali būti išvengiama, kai yra griežta tėvų reakcija į šeimoje nepageidautiną elgesį. Tėvų reakcija į šeimoje nepageidaujamą deviantinį elgesį turi įtakos, nes asmuo, siekdamas išvengti nemalonumų šeimoje ar gauti pripažinimą, renkasi nenukrypti nuo priimtų normų:

Aš jau kai augau, kai paauglys buvau, pamenu, tėvas pasisodino ir pasakė, kad jei aš darysiu šituos dalykus, juos labai stipriai nuvilsiu ir kad jie neaišku, ar sugebės mane priimti su tokiais dalykais. Tai man kažkaip niekada pagundos tam nebuvo. (Vyras, 1988)

Aš visada stengiausi mokytis gerai, nes tai buvo svarbu tėčiui, o aš maniau, kad mokydamasi gerai, sulauksiu jo dėmesio, parodysiu, kad ir aš esu kažko verta. (Moteris, 1996)

Deviantinio elgesio išmokimą gali lemti namuose patiriami sunkumai, slogi atmosfera, kuri atsiranda dėl tėvų elgesio. Pasitaiko atvejų, kai deviantinio elgesio išmokstama, kuomet yra siekiama diskomforto išvengimo ir geresnių gyvenimo sąlygų:

Kai tik prasidėjo vienuolikta klasė, mama neteko darbo, nes ne visada galėdavo išeiti dirbti pas vaikus, kai pati mėlyna būdavo. Tėvas pinigų mums irgi neduodavo. O aš dar ir sportavau, ten irgi pinigų reikėjo. Tai sunku mums buvo su mama išsiversti, o aš jau toks subrendęs buvau, jaučiausi atsakingas. <...> vienas iš chebros pasiūlė važiuoti į Vokietiją mėnesiui lengvų pinigų. <...> Važiavome vogti mašinų. Galvojau mėnesį padirbsiu, užsidirbsiu, atvešiu mamai pinigus ir dar mokyklą spėsiu pabaigt. Bet nei pinigų, nei mokyklos, nei laisvės negavau. (Vyras, 1981)

<..> kai jau pradėjau maištauti, kai bėgau nuo viso siaubo namie, tai pridarydavau visko. <...> Norėjau savo butą išsinuomot, pinigų reikėjo. Pasiūlė man čia vienas draugelis iš chebros, nu sakau davai, varom (kalbama apie išvykimą į užsienį vogti). (Vyras, 1995)

Vaikystė mano buvo skurdi, pastoviai mačiau alkoholi, kaimą, skurdą, patyriau savotiškus priekabiavimus. Nuo viso to norėdama pabėgti, dar vienuoliktoje klasėje susilaukiau dukters nuo narkomano. Tikėjau, kad su juo būsiu laimingesnė, nei namuose. (Moteris, 1993)

Aš kai grįždavau iš mokyklos, patėvis kuo toliau, tuo labiau prie manęs lįsdavo. O vėliau mane pradėjo gąsdinti viskas, nes jis pradėjo visai nešvankius dalykus girtas man kalbėti. <...> Tai aš stengdavausi viena namuose su juo nebūti, nes jaučiausi nesaugiai. <...> Tai ieškojau, kur galiu praleist kuo daugiau laiko. Tai todėl anksti pas mane ir vyras atsirado, aš rasdavau ramybę būdama su juo. Jis butą turėjo, buvo vyresnis už mane dešimt metų. Tik kad narkotikus vartojo. Bet man atrodė, kad jau geriau būti su juo, nei namuose, kur pastoviai alkoholis, tokios va kalbos, nesaugumo jausmas, o kartais ir motinos su patėviu muštynės, kai per daug pergerdavo. (Moteris, 1993)

Taigi, apibendrinant šeimos įtaką deviantinio elgesio išvengimui ar išmokimui, išanalizavus dvylikos tyrime dalyvavusių asmenų gyvenimo istorijas, galima teigti, kad deviantinio elgesio išvengimui ypač didelę įtaką turi tėvų rodomas pavyzdys bei kuriamas emocinis ryšys šeimoje, bendras laikas kartu. Šeimos įtaka asmens socializacijai pasireiškia ne tik teigiamai, bet ir neigiamai. Tyrimas parodė, kad tie, kurie turi glaudesnius santykius su tėvais, dažniau išvengia deviantinio elgesio, nei tie, kurie neturi glaudaus ryšio su šeimos nariais. Taip pat paaiškėjo, kad didelę svarbą deviantinio elgesio išvengimui turi ir pačių tėvų rodomas elgesio pavyzdys. Gyvenimo istorijos parodė, kad tam tikrose situacijose (dažniausiai buvo kalbama apie darbą ir požiūrį į šeimą, santykius), informantai elgiasi taip pat arba labai panašiai, kaip buvo matę tėvų pavyzdį vaikystėje, o tai reiškia, kad žmogus išmoksta elgtis taip, kaip elgiasi žmonės, su kuriais yra praleidžiama daug laiko. Analizės metu išaiškėjo, kad deviantinio elgesio išmokimo padeda išvengti matytos tokio elgesio pavyzdžių pasekmės bei teigiami pastiprinimai, griežta tėvų reakcija į nukrypimą nuo priimtų normų. Deviantinio elgesio išmokimui įtakos turi ir namų aplinkoje patiriami sunkumai.

3.2. Bendraamžių įtaka

Kaip ir šeima, taip ir bendraamžiai daro skirtingą įtaką žmogaus deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui. Bendraamžiai turi didelę įtaką žmogaus elgesiui ypač jaunesniame amžiuje, kuomet formuojasi žmogaus asmenybė ir kai yra ieškoma sau vietos tarp skirtingo tipo žmonių grupių.

Bendraamžių įtaka per tiesioginį elgesio mokymasi gali pasireikšti teigiamai ir padėti išvengti deviantinio elgesio išmokimo. leidžiant daug laiko su motyvuotais ir visuomenėje priimtų taisyklių nelinkusiais lauzuoti bendraamžiai, deviantinio elgesio išmokimo gali būti išvengiama, o teigiamos vertybės gali būti perimamos ir ateityje naudojamos tikslams siekti:

Šiaip ten susiformavusios vertybės – pilietiškumas, nesavanaudiškumas, patriotiškumas – išliko iki dabar. Su įmonės vadovu dabar savanoriaujame ir vežame transportą į Ukrainą. (Vyras, 1990)

O tą jausmą, tą norą viską daryti gerai, užsiimti veiklomis turbūt dar labiau skatino ir mano kitų draugų, ne kiemo, ratas. Nuo mokyklos turiu dvi geriausias drauges ir abi jos tokios karjeristės, visada gerai mokėsi, viena buvo mokyklos prezidentė, abi buvo sportininkės, lankė ir meno mokyklą, buvo pirmūnės, visada siekė savo tikslų, nu ir kažkaip ir man nesinorėjo atsilikti. (Moteris, 1997)

Bendraamžiai deviantinio elgesio išvengimui turi įtakos per tiesioginį spaudimą. Bendraamžiai, motyvuodami siekti aukštesnių tikslų, tiesiogiai skatindami laikytis visuomenėje priimtų normų, turi įtakos asmens socializacijai:

<...> tai ir man ji (draugė) visada sako, kad siekčiau, nebijočiau, visada drąsina ir skatina tikėti savimi. Nu man jos tokios motyvatorės, jos, pačios daug pasiekusios, tiki manimi, padeda. Ir kiti žmonės, supantys mane, lygiai taip pat mane skatina tobulėti. (Moteris, 1997)

Paskambinau savo draugei Linai, norėjau padėkoti už viską ir atsisveikinti, ji išvykus buvo. <...> Ji tokia labai gili, prasmės pilna ir ta prasme ir ta savo viltimi mane nuramino, įkalbėjo, kad nereikia to daryti (kalbama apie savižudybę). Lina mane buvo įkalbėjusi nueiti pas psichologus, man tai buvo didžiulė parama, iš tikrųjų jutau, kaip sveikstu. (Moteris, 1997)

Bendraamžių teigiama įtaka asmens elgesiui pasireiškia ir per bendro tikslo turėjimą, leidžiamą prasmingą laiką kartu:

O taip tai mano kompanija tokie aktyvistai buvo, organizuodavome renginius mokykloje, diskusijas įvairias, man patiko aktyvi veikla ir nemačiau prasmės švaistyti laiko beprasmiams gatvių trynimams. (Moteris, 1996)

Nu mes kai tokie prie sporto visi buvom, tai dažniausiai eidavom į stadioną kamuolį spardyt arba krepšinį pamėtyt, nes prie namų aikštelė buvo. Kiek prisimenu, tai visada kažkas su sportu surišta būdavo, aktyvūs tokie buvom, nesąmonių nedarydavom, kaip kiti būdavo darydavo. (Vyras, 1985)

Mano draugai turi panašius pomėgius kaip ir aš. <...> Gaila laiko tiesiog sėdėt su alum ir nieko neveikt, mes geriau renkames aktyviai leist laiką. (Vyras, 1990)

Bendraamžių įtaka gali paskatinti ne tik deviantinio elgesio išvengimą, tačiau ir tokio elgesio išmokimą. Bendraamžiai gali turėti įtakos deviantiniam elgesiui, kuomet deviantinio elgesio skatinimas yra pastiprinamas naudos gavimu, noru pritapti, populiarumu:

Kai grįžau iš užsienio, sutikau ten tokį pažįstamą, kartu alaus atsigėrėm vieną vakarą nu ir jis sako, davai pabandyk lošimus. Jam tipo ten gerai sekėsi, pasikėlė ant pinigų, nu galvoju kodėl ne. Nuėjau vieną kartą, tūkstantėlį parsinešiau, kitą kartą irgi neblogai paėjo nu ir įtraukė kažkaip. O po to jau žiūriu kiekvieną dieną ten sėdžiu, norisi vis daugiau ir daugiau. Nu ir prasidėjo.<...> Pradėjau meluot draugams, kad pinigų reik, nes savo verslą kuriu <...> Bet jau kai suprato, kad viskas čia ne taip, tai ir neskolino daugiau, o pinigų tai vis reikėjo, tai tuo metu dirbau ten tokioj privačioj įmonėj ir turėjau priėjimą prie finansų, tai iš ten kartas nuo karto paimdavau, nu ir galiausiai pamatė tas vadovas, pasiėmė mano mašiną, nes suprato, kad taip negrąžinsiu aš tų pinigų, išmetė iš darbo tada. (Vyras, 1985)

Tai pradėt turbūt reik nuo to, kad susidėjau su nelabai gera „chebra“. Pradėjau nebesimokyti, tada rūkyti, alkoholis atsirado, o po visko ir narkotikai. Tada muštynės, smulkios vagystės, chuliganizmas nu ir tokie reikalai. Jie darydavo visą tai, o jei jau buvai toje pačioje kompanijoje, tai ir pats turėjai taip elgtis, nes kitaip nebebendrautų. (Vyras, 1995)

Parūkyt norėdavau, tai cigariukus vogdavau, pavalgyt – tai kažką skanaus, atsipalaiduot – tai kokio alaus. Nu visko, ko norėdavau. Bet čia toks labiau azartas buvo, ne dėl to, kad man iš tikro kažko reikėjo, bet nu man smagu būdavo. Man atrodė, kad irgi aš čia tada toks kietas būnu prieš visus draugus. Jie tai bijodavo, o aš drąsus buvau. (Vyras, 1992)

Norėjom, kad mūsų bijotų, tai ir darėm viską, kad taip ir būtų. Patys bandydavom išprovokuot kokį konfliktą ar tiesiog, kad mums smagu būtų kažką nuveikt. <...> Tai ir tie ruseliai, ir mes, ir kiti taip elgėsi. Čia toks būdavo kaip pasismaginimas, savo valdžios parodymas. (Vyras, 1992)

Nu tai ir ne vieną sumušę gerai esam. Būdavo ten kažką ne taip padarydavo, ne taip pasižiūrėdavo, cigaretės neduodavo nu ir gaudavo. Patys ieškojom priekabių. Norėjom, kad mūsų bijotų. Leidom sau viską. (Vyras, 1981)

Deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui įtakos gali turėti ir identifikacija su už save stipresniais bendraamžiais. Viskas priklauso nuo to, kokiomis patirtimis, kokius elgesio modelius propaguoja bendraamžiai, į kuriuos yra lygiuojamasi. Jei yra žavimasi deviantai – deviantinis elgesys yra išmokstamas:

Bet tada tai dar ir tų gaujų vietinių visokių buvo. Atsimenu vyresni tokie buvo rusai, tai jie stipriausi čia buvo, mes norėjom irgi tokiais būti. (Vyras, 1992)

Biografinė medžiaga parodė, kad žavėjimasis ir lygiavimasis į asmenis, kurie yra linkę išvengti deviantinio elgesio, gali padėti asmenims socializuotis. Teigiami bendraamžių elgesio pavyzdžiai gali paskatinti ir deviantus atsisakyti visuomenėje nepriimto elgesio:

Buvo viena mergaitė, kurią mylėjau nuo dešimties ir kurią, turbūt, dar myliu iki šiol. <...> Pirmūnė, gera, išauklėta, visokių būrelių lankė, nei rūkė, nieko. Va prie jos aš norėjau būti kitokiu, stengiausi. <...> Aš norėjau būti geras. Stengiausi, kad ji atkreiptų dėmesį į mane, bet visada laikė atstumą, buvo draugė ir nedaugiau. Negalėjau prie jos nei rūkyti, nei išgėręs pasirodyti, nu negalėjau tiesiog, vidus neleido. Ji tokia švelni buvo, tai aš tiesiog nesugebėjau atsilaikyt jos tam švelniam žvilgsniui. Ir ji kažkaip niekada nesmerkė nei vieno, kad ten mes gal ne taip elgiames ar kažką. (Vyras, 1995)

Taigi, apibendrinus bendraamžių įtaką deviantinio elgesio išmokimui ir išvengimui bei viso to ypatumus, galima teigti, kad bendraamžiai gali padėti išvengti deviantinio elgesio, skatinti siekti aukštesnių tikslų, kai jų pačių elgesys yra nenukrypstantis nuo visuomenėje priimtų normų, tačiau jei bendraamžiai, su kuriais yra praleidžiama daug laiko, yra deviantai, kyla rizika, kad tai turės

didelę įtaką ir deviantinio elgesio išmokimui. Deviantinio elgesio išmokimą gali paskatinti ir pastiprinimai, palankūs deviantiniam elgesiui. Deviantinio elgesio išvengimui gali turėti įtakos ir bendra veikla, vienijanti bendraamžių grupę. Bendra teigiamo pobūdžio veikla suvienija bendraamžius, yra iškeliami tikslai, kurių siekiama bendrai ir taip sumažėja tikimybė deviantinio elgesio išmokimui. Informantai įvardino tai, kad deviantinio elgesio jiems padėjo išvengti tai, kad turint bendrą veiklą su bendraamžiais (pvz., lankant sporto veiklas, kitas užklasines veiklas), jiems nelikdavo laiko beprasmeis, visuomenėje nepriimtoms veikloms, o ir noro tam nebūdavo, nes bendraamžiai, su kuriais buvo leidžiamas laikas, turėjo tikslus ir taip pat deviantiniam elgesiui neturėjo laiko. Bendraamžių įtaka deviantiniam elgesiui dažniausiai pasireiškia per mėgdžiojimą, tačiau jis taip pat gali būti tiek teigiamo, tiek neigiamo pobūdžio, o tam įtakos turi ir vaikystėje šeimoje suformuotos vertybės. Tyrimas parodė, kad noras sulaukti dėmesio ir pripažinimo yra vienas iš didžiausių skatulių, kuris gali paskatinti deviantinio elgesio mokymąsi arba išvengimą tarp bendraamžių.

3.3. Aplinkos įtaka

Atliekant tyrimo analizę, didelis dėmesys skiriamas žmogaus socialinei aplinkai, kuri yra asmenybės formavimąsi ir elgseną veikiančių objektų veiksmų (gamtinių, geografinių, klimatinų, socialinių, kultūrinių ir kitų sąlygų) visuma. Socialine aplinka galima laikyti visą asmenį supančią visuomenę, socialinius institutus, žmonių gyvenimo, raidos ir veiklos materialines ir dvasines sąlygas, įvairių grupių, organizacijų, judėjimų visumą (Merfeldaitė, Railienė, 2012). Tyrime bus analizuojama socialinė aplinka, kuri daro įtaką žmogaus elgesiui, taip pat ir deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui.

3.3.1. Mokyklos vaidmuo

Analizuojant gyvenimo istorijas buvo pastebėta, kad didelę įtaką žmogaus deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui turi mokykla. Neigiamas mokytojų požiūris į mokinį daro įtaką deviantinio elgesio mokymuisi:

Man tos mokytojos tokios nemielos buvo, visos žiūrėjo į mane ne kaip į žmogų, o kaip į kokią atmatą. Tai ir aš tada nesistengiau, o priešingai norėjau dar labiau joms kenkt. Tai kažkaip per daug nepergyvenau, kad išmetė mane iš ten. (Vyras, 1992)

Prisimenu kaip skaudu būdavo, kai mokytojos į mane kaip į koki durnių žiūrėdavo ir dar pažemint bandydavo. Specialiai pakviesdavo prie lentos atsakinėt dažniausiai mane, o aš ne visada pasiruošt galėdavau. Tai ir sakydavo man, kad aš niekam tikęs, kad tinginys, kad jokios ateities neturėsiu, bet jos nežinodavo, kad negalėjau pasimokyt, nes visą naktį miegojau laiptinėj su mama, nes slėpdavomės nuo girtto tėvo. O aš gi irgi negalėjau šitų dalykų pasakyt, čia miestas mažas, kalbos greit nueidavo. Aš niekada neparodydavau, kad namie man sunku. Tai jos kai taip sakė, man dingto noras mokytis, pradėjau nesistengt, nes vis tiek jų požiūriu buvau blogas mokinys. (Vyras, 1981)

Mokykloje patiriamas psichologinis ir fizinis smurtas, mokytojų abejingumas ir sąmoningas arba nesąmoningas mokykloje vykstančių problemų, tokių kaip patyčios, nematymas, gali paskatinti deviantinio elgesio išmokimą:

Nu tai ką, eidavau į mokyklą, o ten patyčios. Nes buvau prastesnė nei kiti – nei ten kokių gražių drabužių, nei dar kažko, ką turėdavo kiti vaikai. Mokytojai kažkodėl neužstodavo manęs. O jei ir pasakydavo kažką, tai vėliau likdavau skundike ir būdavo dar blogiau. Vadindavo mane visokiais žodžiais tie vaikai, žiema sniege išvoliodavo. Visą tai tikrai savivertės ir pasitikėjimo savimi nepridėjo. <...> Kiekvieną dieną jaučiau siaubą ir nežinojau, kur dingti. Buvo net minčių apie savižudybę <...>. (Moteris, 1993)

Tačiau ne visais atvejais neigiamas mokytojų požiūris į mokinį gali skatinti deviantinio elgesio išmokimą. Asmens socializacijai ir deviantinio elgesio išvengimui įtakos gali turėti mokykloje patirtas nuvertinimas, kurį paneigti buvo norima, siekiant aukštesnių tikslų:

Kai man sakė, kad neįstosiu, kai bandė atkalbinėt mokytojos, man tada priešingai norėjosi įrodyti, kad aš galiu. Nu ir įrodžiau. Įstojau į nemokamą vietą ir puikiai baigiau studijas, tada įstojau į magistrą ir irgi gerai baigiau. (Moteris, 1997)

Mokytojos, toks vaizdas, ne tai, kad norėjo ugdyti laisvą asmenybę, o priešingai – grūdo į kažkokius rėmus, bandė vos ne žeminti, kad nebūtų to pasitikėjimo savimi, bet jau aš tai tikrai nepasidaviau. <...> kai sakė kad nieko iš manęs nebus, sukūriau geriausius verslus Elektrėnuose, niekas man nevadovauja ir visiems toli iki manęs. Kai jos taip mane nuvertindavo, aš visada mintyse galvodavau, kad o vat specialiai paimsiu gyvenime ir pasieksiu daug daugiau, kad visoms parodyčiau, ko aš esu verta. (Moteris, 1986)

Mokytojų požiūris į mokinį, leidimas mokiniui pasijusti lygiaverčiu žmogumi, išankstinio vertinimo nebuvimas ir nuoširdus bendravimas su mokiniu gali padėti asmens socializacijai ir paskatinti atsisakyti visuomenėje priimtų normų laužymo:

Auklėtoja kažkodėl visada manim tikėjo, žiūrėjo kaip į lygiavertį žmogų, o ne kaip į kokią šiukšlę. Auklėtoja ir pati nebuvo mėmė, mokėjo ir pajuokaut, kur reikėdavo, tai draugiškai

pašiepdavo, niekada niekam neskūsdavo, mokėjo išklaustyti, o kartu visada tokia teisinga buvo. Nežinau kodėl, bet ir aš dėl jos norėdavau stengtis būti geresniu. Devintoj klasėj kai mokiausi, tai mano pažymiai buvo labai aukšti, nes buvau auklėtojai pažadėjęs, kad nepavesiu, nes ji net buvo susipykusi su kitom mokytojom, kurios ant manęs blogai šnekėdavo, ji užstojo mane. (Vyras, 1992)

Aš auklėtoja pasitikėjau labiausiai iš visų, nuo pirmų dienų jai papasakodau, ką blogo esu padaręs, o ji mokėdavo taip pašnekėt, kad bent kurį laiką stengdavausi kitaip elgtis, būti geresniu. Kažkaip galėdavau būti savimi prie to žmogaus, nes žinojau, kad manęs neteis, išklausys ir paprotins. <...> Nu ji visada man bandė parodyt, kad yra kur kas gražesnis pasaulis be tų nusikaltimų ir ji visada tikėjo, kad ir aš tokiam pasaulyje galiu pritapti. <...> Ir aš pats pradėjau tuo tikėti. (Vyras, 1992)

Taigi, kalbant apie mokyklos įtaką deviantinio elgesio išmokimui ar išvengimui, išaiškėjo, kad labai svarbus yra mokinių ir mokytojų ryšys. Tyrime dalyvavusių asmenų gyvenimo istorijos parodė, kad mokytojų abejingumas, emocinio ryšio tarp mokytojo ir mokinio nebuvimas ir vaiko nuvertinimas gali lemti tai, kad asmuo tampa deviantu.

3.3.2. Užklasinės veiklos vaidmuo

Kitas svarbus aspektas, analizuojant deviantinio elgesio išmokimą ar išvengimą ir siejant tai su aplinką – užklasinės veiklos. Išanalizavus gyvenimo istorijas išaiškėjo, kad deviantinio elgesio išvengimui įtakos turi užklasinė veikla, nes asmenys, turintys papildomas veiklas, dažniau išvengia deviantinio elgesio išmokimo. Deviantinio elgesio išvengimui įtakos turi užklasinė veiklą vadovai, rodydami teigiamo elgesio pavyzdį, kurdami artimą ryšį ir motyvuodami auklėtinius siekti aukštesnių tikslų:

Šiaip labai daug ką treneris davė man gyvenime. <...> Jis visada kažkaip tikėjo manim, priešingai nei mokytojos mokykloj. O kai kažkas tiki, tai ir stengtis norisi. Visada jis man sakydavo, kad aš esu daugiau, nei mane mato kiti, kad esu kitoks ir, kad turiu nebijoti rodyt tos kitos – gerosios – savo pusės. (Vyras, 1981)

O aš šiaip visada laikausi žodžio, čia irgi treneris dar nuo mažų dienų šito mokė, rodė tai savo pavyzdžiu. Jis buvo toks kaip autoritetas. Tai daviau sau žodį ir laikiausi jo – grįžau, susiradau darbą, sukūriau šeimą ir iki dabar gyvenu kitaip, nei gyvenau prieš kalėjimą. (Vyras, 1981)

Nu treneris ne tik mokė futbolą žaist, bet ir iš vyriškos pusės taip jis mus auklėjo. Sakydavo kaip elgtis, kad turim būti ne „marozai“ kokie, o kultūringi, kad turim pagarbiai su mergaitėmis elgtis. Apie žalingus įpročius labai kalbėjo, kad negali sportininkai tokiais dalykais užsiimti. Jis

pats toks buvo ir mums jis toks autoritetas buvo – jaunas, stiprus, pasiekęs, tai mes kažkaip jo ir klausėm. <...> mes tai geri vaikai buvom, sportininkai, norėjom būt tokie, kaip treneris. (Vyras, 1985)

3.3.3. Gyvenamosios vietos lokacijos vaidmuo

Deviantinio elgesio išmokimui įtakos turi ir gyvenamosios vietos lokacija. visuomenėje priimtų taisyklių nepaisymą gali paskatinti gyvenamosios vietos lokacija ir šalia gyvenantys žmonės. Deviantinis elgesys gali būti išmokstamas tada, kai norima pritapti prie vietos gyventojų grupės, kai siekiama išvengti nemalonumų:

Turėjau rinktis, arba su jais, arba lopas būt. Nu ir viskas. Ten vienas iš jų mano kaimynas buvo, tai tiesiai šviesiai man pasakė, arba kentėsi, arba su mumis ranka rankon būsi. <...> Jie reketuodavo, o jei neduodi, ko prašo – į kaulus gauni. Jei vistiek neduodi – tada tavo šeima kenčia. Tai aš nenorėjau viso to. (Vyras, 1981)

<...> bijojau nepritapt, todėl ir vaikščiojau su ta „blogiuko“ kauke, nors pačiam, darant tas visas nesąmones, apie kurias pasakojau, širdis skaudėdavo, sąžinė grauždavo, bet aplinkybės tokios gyvenimo buvo. (Vyras, 1981)

Čia kai tie Elektrėnai tokie tarp Vilniaus ir Kauno, tai visokių čia chebrų privažiuodavo. O ir mūsų pacanai neprasti buvo, pastovėt mokėjo. O paprasti žmonės tai mūsų pačių bijojo. Aš buvau prie tos kiečiausios kompanijos kur čia skaitėsi. Ruselių buvo daug, o visi nagli, kad dabar kai pagalvoju, tai nesielgčiau taip dabar. Bet tuo laiku reikėjo pritapt. Arba pritampi, arba būni pastumdelis. (Vyras, 1981)

Apibendrinant aplinkos vaidmenį deviantinio elgesio mokymuisi arba išvengimui, galima teigti, kad didžiausią įtaką, deviantiniam elgesiui turi mokykla, taip pat svarbios yra užklausinės veiklos ir gyvenamosios vietos lokacija. Tyrimas parodė, kad geri mokytojų ir mokinių santykiai gali prisidėti prie deviantinio elgesio išvengimo, o mokytojų abejingumas, mokinių nuvertinimas ar paviršutiniškas požiūris į mokinį gali pastūmėti asmenį mokytis deviantinio elgesio. Tyrimas parodė, kad užklausinės veiklos vadovai taip pat turi didelę įtaką asmens socializacijai, nes neretai vadovai tampa autoritetais, į kuriuos yra lygiuojamasi. Gyvenamosios vietos lokacija taip pat gali daryti įtaką deviantiniam elgesiui, tačiau viskas priklauso nuo šalia gyvenančių asmenų požiūrio ir gyvenimo patirčių – žmogus, norintis pritapti prie gyvenamosios aplinkos žmonių arba mokosi deviantinio elgesio, arba to išvengia.

IŠVADOS

Deviacijos terminą galima apibrėžti kaip nukrypimą nuo visuomenėje priimtų normų. Su deviacijos terminu glaudžiai yra siejami kiti du terminai - „normalumas“ ir „nenormalumas“. Deviacijos sociologijos pradininkas E. Durkheimas nurodo, kad deviacijos sąvoka yra artima ir su socialinėmis normomis bei kolektyviniu jausmu. Deviantas yra toks asmuo, kuris ne tik yra neįprasto elgesio šalininkas, tačiau ir gali turėti neigiamos įtakos visuomenėje priimtai tvarkai. Mokslininkai nurodo, kad deviaciją kuria socialinės grupės, kurios nustato tam tikras taisykles, kurių privalo laikytis visuomenės nariai. Pozityvistinės teorijos atstovai deviantinio elgesio išmokimo pagrindine priežastimi laiko netinkamas socialines sąlygas. D. Matza nurodė, kad nukrypimui nuo visuomenėje priimtų normų yra būtinos dvi sąlygos – socialinės kontrolės susilpnėjimas ir paties žmogaus noras nusižengti. Čikagos mokyklos atstovai nurodo, kad deviacija gali būti perduodama iš kartos į kartą, o sociologas E. Sutherlandas teigė, kad deviantinis elgesys yra išmokstamas per socialinę sąveiką, todėl ir šiame darbe deviantinio elgesio išmokimas arba išvengimas buvo analizuojami per socialinio išmokimo teoriją.

Socialinio apibrėžimo teorija aiškina elgesį, kurio yra išmokstama stebint kitų žmonių elgesį. Didelį indėlį į socialinio mokymosi teorijos aiškinimą įdėjęs psichologas A. Bandura, kalbėdamas apie teorijos ypatumus, teigė, kad didžioji dalis elgesio yra išmokstama stebint kitus žmones ir taip yra suformuojamos elgesio taisyklės, kurios yra užkoduojamos ir ateityje lemia žmogaus elgesio pasirinkimus. Mokslininkai išskyrė pagrindinius socialinio išmokimo teorijos mechanizmus – tai diferencinė asociacija, apibrėžimas, modeliavimas, diferencinis pastiprinimas – bei pagrindinius teorijos veiksnius – šeimą, aplinką ir bendraamžius.

Aiškinantis šeimos įtaką deviantinio elgesio išmokimui paaiškėjo, kad šeimos įtaka turi ypač didelę reikšmę, kuomet šeimos narių santykis yra pagrįstas šiltu ir artimu bendravimu. Tyrimas parodė, kad kuo daugiau yra praleidžiama laiko kartu su šeima, tuo didesnė tikimybė, kad asmuo išvengs deviantinio elgesio išmokimo. Išvengti deviantinio elgesio galima per šeimos narių pavyzdį, tačiau tai yra dvejopa – vieni deviacijos išvengia per teigiamą tėvų pavyzdį, kiti tokio elgesio siekia išvengti, matydami tėvų deviantinio elgesio pasekmes. Tikimybė deviantinio elgesio išmokimui didėja tuomet, kai asmuo nemato antisocialaus elgesio pasekmių, o tikimybė mažėja, kai asmuo mato deviantinio elgesio pasekmes. Matydamas neigiamo elgesio pasekmes asmuo slopina išmoktą elgesį ir taip didėja tikimybė, kad deviantinio elgesio apraiškų bus išvengta. Šeimos įtaka turi teigiamą poveikį deviantinio elgesio išvengimui, kai šeimoje yra griežtai reaguojama į priimtų taisyklių nesilaikymą ir kai yra nurodomas taisyklių peržengimo galimos pasekmės. Deviantinio

elgesio išmokimo rizika didėja tuomet, kai namuose yra patiriami sunkumai, dėl tėvų asocialaus elgesio.

Bendraamžiai, per tiesioginį mokymasi, per savo teigiamo elgesio pavyzdžio rodymą gali paskatinti deviantinio elgesio apraiškų išvengimą. Bendraamžiai, tiesiogiai ar netiesiogiai motyvuodami asmenį siekti aukštesnių tikslų turi įtakos asmens socializacijai. Teigiamai socializaciją veikia ir bendros veiklos, bendro tikslo su bendraamžiais turėjimas. Jei bendraamžiai, su kuriais yra leidžiamas laikas, yra deviantai, tuomet kyla didelė rizika deviantinio elgesio išmokimui. Nukrypimą nuo visuomenėje priimtų normų gali paskatinti ir pastiprinimai, palankūs deviantiniam elgesiui – tai naudos gavimas, populiarumas ar pritapimas.

Kalbant apie aplinkos įtaką deviacijai, ypač didelę reikšmę žmogaus socializacijai turi mokykla, užklasinės veiklos bei gyvenamosios vietos lokacija. Geri santykiai tarp mokinių ir mokytojų gali prisidėti prie deviantinio elgesio apraiškų išvengimo, o mokytojų abejingumas ir mokinių nuvertinimas gali paskatinti visuomenėje priimtų normų nepaisymą. Užklasinės veiklos turėjimas gali padėti išvengti deviantinio elgesio mokymosi, nes neretai užklasinių veiklų vadovai tampa autoritetais, į kuriuos yra lygiuojamasi. Gyvenamosios vietos lokacija turi įtakos žmogaus socializacijai dėl savo socialinių galimybių, taip pat dėl šalia gyvenančių asmenų praktikuojamo gyvenimo būdo, kurio yra mokomasi bei noro pritapti.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

1. ACUS, A. Deviantinis Elgesys. STA 2015.
2. ACUS, A., KRANIAUSKAS, L. Socialinio elgesio nukrypimų sociologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. ČIUBRINSKAS, V. Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekste. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, socialinės antropologijos centras, 2011.
3. AKERS, R. L. Is differential association/ social learning cultural deviance theory? *Criminology*, 34 (2), 1996.
4. AKERS, R. L., LA GRECA, A. J., COCHRAN, J., SELLERS, C. Social learning theory and alcohol behavior among the elderly. *Sociological Quarterly*, 30 (4), 1989.
5. BANDURA, A. A social cognitive theory of personality. In L. Pervin & O. John. *Handbook of personality*. New York, Guildford publications, 1999.
6. BANDURA, A. *Principles of behavior modification*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969.
7. BANDURA, A. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall, 1986.
8. BANDURA, A. Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai. Socialinė kognityvinė teorija. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2009.
9. BECKER, H. S. *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. London, 1963.
10. BEKIŠAS, T. Estijos ir Lietuvos pokomunistinės transformacijos analizė. Geriausių rašto darbų almanachas, 2011.
11. BERNARD, T. Structure and Control: Reconsidering Hirschi's Concept of Commitment. *Justice Quarterly*, 1987.
12. BLIUMAS, R. Biheviorizmas. Nacionalinė lietuvių enciklopedija, 2002.
13. BRAZDEIKIS, A. Posovietinė transformacija Lietuvoje: politinio elito kaita. VDU, 2009.
14. BROWN, B. B. Adolescents relationships with peers. *Handbook of adolescent psychology* (2nd ed.), 2004.
15. BURAUŠKAITĖ, T. B. Mitingas prie A. Mickevičiaus paminklo. VLE, 2018.
16. CITVARIENĖ, D. Ideologiniai viešojo diskurso konstruktai ir atminties politika posovietinėje Lietuvoje. *Darbai ir dienos*, 2008.
17. ČIGRIN, V. Deviantinis elgesys kaip socialinė deviacija. Kaunas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra, 2012.

18. DOBRYNINAS, A., POVILIŪNAS, A., TUREIKYTĖ, D., ŽILINSKIENĖ, L. Delinkventai Lietuvos mokyklose. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.
19. DOBRYNINAS, A., SAKALAUSKAS, G., ŽILINSKIENĖ, L. Kriminologijos teorijos. Vilnius: „Eugrimas“, 2008.
20. DOBRYNINAS, A. Įvadas. Socialinės deviacijų problemos. Vilnius: Vilniaus universitetas, leidykla „Eugrimas“, 2007.
21. DURKHEIM, E. The Division of Labor in Society. Free Press, 1997 (1893).
22. Elektrėnų savivaldybės taryba. Sprendimas dėl Elektrėnų savivaldybės 2021 metų užimtumo didinimo programos patvirtinimo. Elektrėnai, 2021.
23. FALK, A. R., KIM, S. S. The War System. An Interdisciplinary Approach. Routledge, 1980.
24. GRUŽEVSKIS, B. Žmogaus socialinė raida. Užimtumas. Vilnius: Justitia, 2002.
25. HARRE, R. The ethogenic approach Advances in experimental social psychology. NY.; L. Vol. 10, 1977.
26. HART, K. E., KRITSONIS, W. A. Critical Analysis of an Original Writing on Social Learning Theory: Imitation of Film – Mediated Aggressive Models By: Albert Bandura, Dorothea Ross and Sheila A. Ross (1963). National forum applied educational research journal volume 19, 2006.
27. HIRSCHI, T. A Control Theory of Delinquency. Causes of Delinquency, University of California Press, 1969.
28. HIRSCHI, T. Theory without ideas: Reply to Akers. Criminology, 34 (2), 1996.
29. HOLT, T. Social Learning Theory. Oxford Bibliographies Online Research Guide. Oxford University Press, 2017.
30. Informatikos ir ryšių departamentas, 2022.
31. KIM, E., AKERS, R. L., YUN, M. A cross-cultural test of social structure and social learning: Alcohol use among South Korean adolescents. Deviant behavior, 34(11), 2013.
32. KLIUCEVIČIENĖ, D., VOVERIS, S., BARTKEVIČIENĖ, R., STREBEIKIENĖ, R., MOŠKIENĖ, R., DAPKEVIČIENĖ, G., SUSLAVIČIUS, V.. Elektrėnų kraštas. Kaunas: „ARX Baltic“, 2010.
33. KOBAYASHI, E., AKERS, R. L., SHARP, S. F. Attitude transference and deviant behavior: A comparative study in Japan and the United States. Deviant Behavior, 32 (5), 2011.
34. LELIŪGIENĖ, I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997.
35. LEONAVIČIUS, V., NORKUS, Z., TEREŠKINAS, A. Sociologijos teorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.

36. LILLY, R., CULLEN, F., BALL, R. *Criminological Theory. Context and Consequences.* Thousand Oaks: Sage Publications, 1999.
37. LOZANOVSKA, I. S., TUFEKCI, P. Social disorganisation theory and juvenile delinquency. Conference Proceedings, Faculty of Law-Kicevo, University “St. Kliment Ohridski“, Bitola, 2021.
38. MATSUEDA, R. L. Cultural deviance theory: The remarkable persistence of a flawed term. *Theoretical Criminology*, 1(4), 1997.
39. MATULIONIS, A. V. *Sociologija.* Vilnius: Homo Liber, 2003.
40. MERFELDAITĖ, O., RAILIENĖ, A., *Socialinė aplinka.* VLE, 2012.
41. MERTON, R. K. *Social Structure and Anomie.* Harvard University, 1997.
42. Oficialios statistikos portalas, 2022.
43. PRATT, T. C., CULLEN, F. T., SELLERS C. S., THOMAS WINFREE JR, L., MADENSEN, T. D., DAIGLE, L. E., ... and GAU, J. M. The empirical status of social learning theory: A meta-analysis. *Justice Quarterly*, 27 (6), 2010.
44. ROSENTHAL, G. Reconstruction of Life Stories. Principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. *The narrative study of lives* 1 (1), 1993.
45. Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. Behaviorism. *First published 2000; substantive revision 2019.*
46. STANKŪNIENĖ, V., JONKARYTĖ, A., MITRIKAS, A. A. Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003.
47. SUBAČIŪTĖ, J. Jaunimo agresyvumas ir kultūra: Lietuvos skinhedų atvejis. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2012.
48. SUTHERLAND, E., CRESSEY, D. *Principles of Criminology.* 10th ed., N.Y.: J. B. Lippincott Com., 1978.
49. ŠAULAUSKAS, P. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, nr. 1, 1997.
50. ŠMITAITĖ, E. Narkomano kelias – nuo pirmos dozės iki apsisprendimo gyventi be narkotikų. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.
51. TANNENBAUM, P. H., ZILLMANN, D. Emotional arousal in the facilitation of aggression through communication. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology.* New York: Academic, 1975.
52. VAISETA, T. Nuobodulio visuomenė: velyvojo sovietmečio Lietuva (1964-1984). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.

53. VALICKAS, G. Albertas Bandura. Psichologija: mokslo darbai / Vilniaus universitetas; redaktorių kolegija: S. Kregždė (ats. Redaktorius) ... [et al.] Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997.
54. VALICKAS, G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius: Lietuvos teisės Akademija, 1997.
55. VILEIKIENĖ, E. Deviacijų teorijų istorija. Socialinės deviacijų problemos. Vilnius: leidykla „Eugrimas“, 2007.
56. ZDANEVIČIUS, A. Deviacija ir socialinė kontrolė. Deviacijų sociologijos istorija ir teorijos. SMV, 2000.
57. ŽILINSKIENĖ, L. Sovietmečio kartos: kaip jos prisitaikė gyventi šiandien? Vilnius: Vilniaus universitetas, filosofijos fakultetas, žurnalas „Spectrum“, 2019.

PRIEDAI

Priedas nr.1

Biografiniai interviu su informantais

Vyras, 1992

Prieš pradėdama pokalbį, noriu įspėti ir gauti sutikimą naudoti mūsų pokalbį moksliniams tikslams – magistro darbui. Užtikrinu, kad nei tavo vardas, nei pavardė ar kita identifikuojanti informacija nebus naudojama, šiuos duomenis žinosiu tik aš, todėl užtikrinu visišką anonimiškumą. Ar sutinki?

Taip, galim kalbėt.

Tai pradėkime. Prašau, papasakok savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni, iki dabar.

Man pasakot viską iš eilės, ar tu klausi?

Dabar pasakok, o aš vėliau užduosiu klausimus.

Nu tai ką, gyvenu aš jau trisdešimt metų, bet kad tie metai nebuvo labai gražūs. Augau išsiskyrusioj šeimoj, tėvas su motina išsiskyrė kai man buvo trys metai. Mama sukūrė kitą šeimą, tėvas vėliau pasikorė. Daug laiko praleisdavau su seneliais, bet ten irgi daug nesąmonių buvo. Pradžioj mokiausi vienoj mokykloj, kur arčiau namų, tada mane iš ten išmetė, nes nesusitvarkydavo ten su manim, todėl turėjau pereiti į kitą. Mamai kažkas pasakė, kad kai mane išmetė iš ten, tai mokytojos šampaną gėrė. Bet kai dabar pagalvoju, tai čia vienas geriausių dalykų buvo, nes kitoj mokykloj auklėtoja buvo iš didžiosios raidės, aš ją iki dabar labiausiai iš visų gerbiu. Nuo trylikos metų periodiškai pasėdėdavau Vėliučionyse. Tada sulaukus pilnametystės išvariau į Vokietiją, tai ten irgi sėdau, bet ten ne ilgam. Nepavyko baigt mokyklos laiku, bet pabaigiau vėliau neakivaizdžiai. Kai grįžau į Lietuvą susiradau tokią draugę, vyresnė buvo už mane, su vaiku, bet kažkaip pradžioj gerai suėjom, vėliau tik pradėjo charakteriai skirtis, tai išsiskyrėm. Vistiek aš tai ir jaunesnis, o pas ją vaikas, tai reikėjo jai kažkokio užtikrintumo didesnio. Kas čia dar... Aj, tada vėl išvažiavau į užsienį ir vėl prisidirbau. Bet irgi neilgam ten sėdau. Tai kai grįžau į Lietuvą norėjau jau kitaip gyvent, susiradau kitą paną, draugavom. Faina chebrą buvom subūrę, bet paslydau ir šį kartą ilgam. Kai man buvo 21 metai, gavau 15 metų. Ten tai ką – nėra ką pasakot. Zonoj susituokiau su ta pana, kur laisvėj prieš sėsdamas draugavau. Bet nu išsiskyrėm. Ką, ji jauna aukosis? Jai tai gyvent reik, jaunystė, gi nesėdės tiek laiko viena. Suprantu aš ją visai. O vėliau tai pradėjau bendraut su kita moterim, iš Kauno, atvažiuodavo aplankyti manęs, o ir šiaip kažkaip lipo. Susituokiau antrą kartą zonoj, bet ir ji neatlaikė. Nu per sunku buvo tiesiog jai. Nėra malonu gi ir į tą zoną važiuot lankyti, susitikt negalima dažnai, tai nusprendė, kad geriau bandyt kitaip kurt gyvenimą. O aš tai va tik

dabar išėjau į laisvę. Atsėdėjau pusę bausmės ir paleido, tai dabar pirmas mėnuo laisvėj. Noriu įsivažiuoti ir norėčiau jau rast žmogų visam laikui. Nebenoriu daugiau taip, bandysiu stotis ant kojų, nu bet žiūrėsime kaip čia man gausis.

Sakei, kad tėvai išsiskyrė, kai tau treji metai buvo. Su kuo gyvenai – su mama, ar su tėčiu?

Tai su motina gyvenau. Dar kai toks mažas buvau, tai nelabai aš ten supratau, kas tos skyrybos, tai kaip tėvai nusprendė, tai taip ir buvo.

O kaip sutarei su mama?

Gera šiaip labai mano mama, tik kaip pagalvoju, kiek aš jai gyvenime nervų sugadinau, tai net pačiam negera pasidaro. Stengėsi ji dėl manęs, bet man kažkaip nelabai rūpėjo, aš savo gyvenimą gyvenau. O dar kai atsirado kitas vyras, tada gimė sesė, tai vistiek ji daugiau dėmesio jiems turėjo skirti. Nepavydėjau aš, bet kažkokį tokį skaudulį širdyje vistiek jaučiau. Bet kai pagalvojau, tai ir motina ir patėvis dar per geri man buvo, bet nu žinai, čia tik dabar tas supratimas ateina, o tada tai neatrodė taip.

O kaip atrodė? Kodėl sakai, kad per geri buvo?

Nu tai taip ir atrodė, kad aš jau nelabai ir rūpiu, nes tas mažas vaikas yra, jam dėmesio reik daugiau, o aš dar kai toks pasiutęs buvau, tai visiems jau buvo tas maištas atsibodęs, dažnai pas senelius būdavau. Tas mamos vyras tai šiaip neblogas, niekada per daug nereguliavo, stengėsi, kad bendrautumėm, tik aš jam vis kenkt norėjau.

O kaip kenkdavai ir kodėl norėjai kenkt?

Nu tai buvo kažkoks pyktis, kad tėvo vietą užėmė. Nu bet mamą jis mylėjo, jie ir dabar kartu, tai ir man viską atleisdavo. Jis turi mašinų verslą, atsivaro mašinų tralą, jas sutvarko ir tada parduoda. Tai aš būdavo norėdavau pasilinksminti, tai pasiimdavau kokią mašiną, pavarinėdavau su draugais, įvažiuodavau į kokią griovį ir palikdavau tą mašiną sudaužytą. Man smagu būdavo. Bet jis taip kažkaip viską atleisdavo vien dėl mamos.

O su tėčiu bendravai?

Nu čia biški kitokia tema. Matai, mano tėvas buvo irgi toks, kaip aš, nelabai gerai gyveno, gal to atsakomybės jausmo pas jį nelabai buvo, kiti reikalai svarbiau buvo. Jis priklausė Vilniaus grupei, visada sakydavo, kad čia labai kieta, tai ir aš taip galvodavau ir visada žavėjausi juo, norėjau kuo daugiau būti su juo. Bet jis nelabai, matyt, norėjo. Prisimenu, kai dar kokių septynių ar aštuonių metų buvau, tai prižadėdavo jis man pasiimti mane ir visą dieną praleist kažkaip kartu. Tai aš išeidavau prie namų vartų anksčiausiai ryte ir laukdavau. O jis neatvažiuodavo. Stovėdavau iki kol sutems, nesvarbu, lietus ar kas, mama sakydavo eit namo, sakydavo, kad neatvažiuos, o aš iki paskutinės minutės vistiek tikėdavau ir laukdavau.

O kiek tau buvo metų, kai jis pasitraukė iš gyvenimo?

Tai pasikorė jis 2003 metais, tai man vienuoliką metų buvo.

Prisimeni tą momentą, kai sužinojai, kad netekai tėčio?

Jo, gerai prisimenu. Viduj tai žiauriai skaudėjo, bet niekam nerodžiau to, nes tėvas pats mokydavo mane, kad vyrai neverkia, o verkia tik ištiželiai. Tai ir aš laikiausi. Pamenu tik kad močiutė, nu tėvo motina, visada mano mamą kaltino, kad ji čia kalta, kad tėvas pasikorė.

Minėjai, kad su seneliais praleisdavai daug laiko ir kad daug nesąmonių ten buvo. Tai čia su kuriais seneliais – mamos ar tėčio tėvais?

Ne, motinos tėvai ten ne Elektrėnuose gyvena, tai mažiau su jais susitikdavau. Daugiausiai tai laiko leisdavau su tėvo tėvais.

O kodėl sakai, kad daug nesąmonių būdavo?

Nu tai sakau, tėvas kai mirė, tai jie visada mamą kaltino. Nu kad tipo jis pasikorė, nes negalėjo gyvent be mamos, o ji jau kitą šeimą sukūrus buvo. Tai panašios kalbos buvo kai tėvas dar gyvas buvo. Tai seneliai sakydavo, kad mano mama ten pasileidus ar kažką, kad nesugebėjo išlaikyt šeimos. Nu bet nebuvo motina pasileidus, kitą vyrą susirado kai man penki buvo, tai du metus ji vapše nieko neturėjo. O jau kai tėvas mirė, tai išvis mama buvo jiems didžiausias priešas. Tai ir mane nuteikindavo.

Kaip nuteikindavo?

Nu tai palaikydavo jie mano tą maištą, nes žinojo, kad mama pyksta ir nervuojasi dėl to. Aš tai to nesuprasdavau, kad čia jie taip bando keršyti, tikėdavau tuo ir tada atrodydavau, kad mama čia bloga ir man nieko neleidžia, kad pyksta ant manęs. Nu nuteikindavo mane labai, o aš kažkaip ir tikėjau. Jau ir taip velnių prišveitęs gerai buvau, o dar kai žinojau, kad kažkas palaiko, tai dar labiau norėdavosi ką nors pridirbti. Negalima gal taip sakyti, bet kai mirė jie, man kažkaip viduj lengviau gyvent pasidarė, kažkaip nesijaučiau toks išdraskytas, pasimetęs.

O kada seneliai mirė?

Jie kažkaip labai greit vienas po kito. Močiutė mirė gal kai man kokių šešioliką ar penkioliką metų buvo, o senelis po kelių mėnesių irgi numirė.

O ką pridirbai, kad trylikos išsiuntė tave į Veliučionis?

Oj turbūt tokio vieno dalyko ir nebuvo. Aš daug ką pridaręs buvau. Langus mėgdavau padaužyti, mokykloj mokytojos negalėdavo dėl manęs pamokų vest. Kleboniją pomidorais apmėtęs buvau, nes kunigas bandė man pamokslaut, tai nepatiko man pamenu. O šiaip tai pagrinde jaučiu už vagystes.

Aha. O ką ir kodėl vogdavai?

Aj tai viską, ko tada norėdavau. Parūkyt norėdavau, tai cigariukus vogdavau, pavalgyt – tai kažką skanaus, atsipalaiduot – tai kokio alaus. Nu visko, ko norėdavau. Bet čia toks labiau azartas buvo,

ne dėl to, kad man iš tikro kažko reikėjo, bet nu man smagu būdavo. Man atrodė, kad irgi aš čia tada toks kietas būnu prieš visus draugus. Jie tai bijodavo, o aš drąsus buvau.

Tokiam amžiuje jau rūkei ir vartojai alkoholį?

Jo, rūkyti pradėjau kai tėvas pasikorė. Tada ir aš norėjau būti toks, kaip jis. O jis irgi rūkė, tai reikėjo ir man. O dėl alkoholio, tai nedaug ten, man kažkaip nelabai patikdavo alkoholis, ten kokio alaus paimdavau tik kad pasirodyt prieš kitus, bet šiaip tai per didelio malonumo man alkoholiui niekada kažkaip nebuvo.

Tai draugai palaikydavo tavo tokį elgesį?

Tai jo, jiems irgi gerai buvo – gaudavo ko patys negalėjo nusipirkt. O ir šiaip smagu buvo, irgi kieti jautėsi su manim bendraudami, nes ten kiti vaikai tai bijojo mūsų.

Kaip jūs laisvalaikį leisdavot su draugais?

Prisigalvodavom visokių nesąmonių arba tiesiog trindavomės gatvėmis. Norėjom, kad mūsų bijotų, tai ir darėm viską, kad taip ir būtų. Patys bandydavom išprovokuot kokį konfliktą ar tiesiog, kad mums smagu būtų kažką nuveikt.

Saugu buvo „trintis gatvėmis“?

Šiaip nebuvo saugus miestas Elektrėnai. Dabar viskas, matau, kitaip, jau visa ta kultūra pasikeitė lyg. Bet tada tai dar ir tų gaujų vietinių visokių buvo. Atsimenu vyresni tokie buvo rusai, tai jie stipriausi čia buvo, mes norėjom irgi tokiais būti. Nu bet jie vyresni ta prasme buvo. Mes tarp savo amžiaus irgi stiprūs buvom, tai mes ir nebijojom, mums saugu buvo, o jei ne, tai apsigint mokėjom. Bet tokiems ramesniems tai kitaip jaučiu buvo, jie jau vakarais nelabai vaikščiodavo gatvėmis.

O kodėl jiems nebuvo sugu? Ko jie bijojo?

Nu tai galėjo į dantis gaut. Tai ir tie ruseliai, ir mes, ir kiti taip elgėsi. Čia toks būdavo kaip pasismagininimas, savo valdžios parodymas. Būdavo eina ten koks ramesnis, pamatai, sakai, kad duotų cigaretę, tas neduoda, nes nerūko, nu ir gaudavo. O mums tai ką, linksma. Dabar kai pagalvoju, tai patys nenormalūs buvom, kad taip darėm.

O kai iš mokyklos išmetė, tai čia prieš ar po Vėliučionių?

Po. Kai tik grįžau po pirmo karto, tai iš viso šustras jaučiausi, dariau ką norėjau. Tai ir išmetė.

Kaip reagavai į tai?

Aj man tai tada dzin buvo. Man tos mokytojos tokios nemielos buvo, visos žiūrėjo į mane ne kaip į žmogų, o kaip į kokią atmatą. Tai ir aš tada nesistengiau, o priešingai norėjau dar labiau joms kenkt. Tai kažkaip per daug nepergyvenau, kad išmetė mane iš ten.

Pradžioj sakei, kad tai, kad tave perkelė į kitą mokyklą, buvo vienas geriausių dalykų, nes ten buvo gera auklėtoja. Papasakok prašau daugiau, kodėl tau tai taip svarbu buvo?

Jo, man tas žmogus bus brangus turbūt iki gyvenimo galo. Auklėtoja kažkodėl visada manim tikėjo, žiūrėjo kaip į lygiavertį žmogų, o ne kaip į kokią šiukšlę. Auklėtoja ir pati nebuvo mėmė, mokėjo ir pajuokaut, kur reikėdavo, tai draugiškai pašiepavo, niekada niekam neskūsdavo, mokėjo išklaustyt, o kartu visada tokia teisinga buvo. Nežinau kodėl, bet ir aš dėl jos norėdavau stengtis būti geresniu. Devintoj klasėj kai mokiausi, tai mano pažymiai buvo labai aukšti, nes buvau auklėtojai pažadėjęs, kad nepavesiu, nes ji net buvo susipykusi su kitom mokytojom, kurios ant manęs blogai šnekėdavo, ji užstojo mane. Oj, bet ir aš gaudavau nuo jos, jei prisidirbdavau. Bet viskas tik tarp mūsų buvo, ji nėjo ir visiems nešnekėjo, koks aš blogas, o uždarydavo duris ir akis į akį viską man išdėdavo. Nu aš kažkaip tikėdavau labai ja ir tikiu iki dabar.

Palai kot ryšį?

Jo, ji niekada manęs neprametė per bortą, net tada, kai visi buvo nususukę nuo manęs, kai niekam buvau nereikalingas ir buvau didžiausioj duobej, nu kai sėdau penkiolokai metų, ji neatsuko man nugaros.

Bet sakei, kad mokyklą vėliau baigėi, o sėdai tai jau dvidešimt vienerių. Tai išėjęs iš jos auklėjamos klasės, vistiek bendravai?

Aš kai tik būdavau Lietuvoj visada ją aplankydavau, mano visa chebra ją pažinojo. Kažkaip vis penktadieniais ateidavom į mokyklą pabūt, jie kartu irgi ateidavo, nes jiems irgi ji labai patiko. Ji kažkaip sugebėdavo mus gerai nuteikt. Aš auklėtoja pasitikėjau labiausiai iš visų, nuo pirmų dienų jai papasakodau, ką blogo esu padaręs, o ji mokėdavo taip pašnekėt, kad bent kurį laiką stengdavausi kitaip elgtis, būti geresniu. Kažkaip galėdavau būti savimi prie to žmogaus, nes žinojau, kad manęs neteis, išklaustys ir paprotins. Tai kai sėdau, vis galvojau, kaip auklėtoja, ar ji irgi nususuko nuo manęs, bet po kiek laiko kalbėjau su motina ir ji sakė, kad auklėtoja teiraujasi apie mane ir perduoda linkėjimus, tai tada parašiau aš jai laišką, o vėliau tai jau kai galėdavau paskambindavau ir tie pokalbiai kažkaip nušviesdavo visą tą tamsą.

O ką ji tau sakydavo?

Nu ji visada man bandė parodyt, kad yra kur kas gražesnis pasaulis be tų nusikaltimų ir ji visada tikėjo, kad ir aš tokiam pasaulyje galiu pritapti. O kai jau buvau zonoj, tai ji pasakodavo, kaip, pavyzdžiui per klasės susitikimą klasiokai mane prisimena, sakydavo, kad nesu pamirštas, tikėjo, kad kai išeisiu į laisvę, būsiu nenurašytas, o galėsiu gyvent kitaip. Ir aš pats pradėjau tuo tikėti. Kažkaip gal todėl aš ją taip ir gerbiu, nes ji buvo vienintelis žmogus kuris manim kažkada iš tikrųjų tikėjo.

O už ką tave pasodino tokiam ilgam laikui?

Daug ten visko suėjo į vieną vietą. Reketas, kūno sužalojimai, organizuotas nusikalstamumas, didelį kiekį narkotikų namie rado, bet jie iš tikro tai ne mano buvo, bet prisiimiau kaltę, nes nenorėjau būti stukačium.

O kaip taip nutiko, kad ne tavo namuose buvo ne tavo narkotikai?

Tai mes tą butą nuomavomės ir ten vis susirinkdavo visa chebra, nu ir vyriausias mūsų draugas paprašė, kad pasaugočiau kelias dienas, nu tai ir pasaugojau ir viską greit čia taip susėmė. Neišdaviau, nes dar prisimenu ir tėvas sakydavo, kad jokia būdu nebūčiau stukačium, nes labai negarbinga. Bet kad tas draugas poto pats slides tepė, nei finansiškai prisidėjo, nieko.

Pats narkotikus vartojai?

Ne. Kartais žolės parūkydavau, bet stipresnių tai ne. Man ir taip gerai šarabanai sukdavosi, tai ir narkotikų nereikėjo.

O kaip dabar sekasi šis laikas laisvėje?

Dar bandau apsiprast. Viskas taip pasikeitę, miestas taip išgražėjęs... Faina matyt, kad per tiek metų viskas taip į gerą eina. Stengsiuos, kad ir su mano gyvenimu taip būtų, kad viskas tik geryn. Dabar grįžau pas mamą ir jos šeimą į namus. Bet čia tik laikinai, tikrai nenoriu sedėti ant galvos, jie turi savo gyvenimą, sesuo jau irgi iš tėvų išėjo. Dabar mamos vyrui padedu su mašinom, užsidirbsiu kažkiek, noriu išsinuomuot butą, kažkokį rimtesnį darbą susiras, o toliau viskas bus matyt.

Nekyla mintis vėl grįžti į nusikalstamą pasaulį?

Ne, gana man jau, didžiąją dalį jaunystės atidaviau kalėjimui.

O kodėl pokalbio pradžioje sakei, kad nežinai, ar tau gausis gyventi kitaip, nei anksčiau?

Nežinau, gal todėl, kad viską pradėti reik iš naujo. Grįžau aš į tą patį miestą kur ir gyvenau prieš zoną, tai automatiškai ir visi žmonės iš praeities čia yra, o tada ir visokių pagundų atsiranda. Todėl ir sakau, kad nežinau, kaip bus. Noriu, kad pavyktų pakeisti gyvenimą savo, bet nežinau ar nepaslysiu. Galvoju gal reiks išvažiuoti kažkur kitur, kad atsiribot nuo visko, bet dar nežinau. Pirma reik apsiprast su laisve, nes kai beveik dešimt metų buvau uždarytas, tai ne taip ir paprasta iš karto grįžti į normalų gyvenimą.

Ačiū už pokalbį. Linkiu, kad taip ir būtų – kad viskas eitųsi tik geryn.

Ačiū.

Moteris, 1997

Prieš pradėdama pokalbį, noriu gauti tavo sutikimą, kad tavo papasakotą istoriją galėčiau naudoti moksliniams tikslams, o konkrečiai – magistro darbui. Nei tavo vardas, nei pavardė, nei kiti identifikuojantys duomenys nebus naudojami, patikinu, kad juos žinosiu tik aš ir niekur jų neviešinsiu. Ar sutinki?

Jo, sutinku.

Tai prašau papasakok savo gyvenimo istoriją, nuo tos dienos, kai tik save prisimeni iki dabar, kai turime šį pokalbį.

Tai kuo plačiau, ane?

Taip.

Nu tai pradėkime nuo to, kad šiuo metu man 24 metai, bet už kelių dienų jau būsiu metais vyresnė. Turiu gana gerą atmintį, todėl save prisimenu ir vaikystėje. Tai kaip sakei, kad pradėčiau nuo tų dienų, kai save tik prisimenu, tai ir pradėsiu nuo vaikystės. Aš dažnai sakau, kad turėjau idealią vaikystę ir tokio laiko, kaip turėjau aš, būdama vaiku, palinkėčiau kiekvienam pasaulio vaikui. Darželio nelankiau, tai augau kieme viena mergaitė tarp vyresnių ir tokių pakankamai šustrų berniukų, bet ne jie mane valdė, o aš sugebėdavau juo kitaip nuteikti. Dabar kai prisimenu, tai pačiai šypsena kyka. Šeimoje augau viena, nei brolių nei sesių neturiu, augau kartu su mama, tėčiu ir kartu su mumis gyveno močiutė, bet mes ją vadinom baba. Nu ta prasme, ji gyvena ir dabar, tik aš jau gyvenu kituose namuose. Gyvenau daugebutyje, tai šalia buvo mano pusseserių butas, tai jos man buvo tokios kaip sesės, turėjau viskuo su jomis dalintis, kartu augom, nes viena buvo mano metų, mus skyrė tik vienas mėnuo, bet visada aš skaičiausi vyresnė, nu nes tada atrodė, kad ir mėnuo ir nemažai. O kita pusseserė buvo šešiais metais vyresnė, tai ji labai mylėjo mus, rūpinosi, visada su mumis buvo ir iki dabar su jom mano ryšys stiprus. Tai mūsų butai buvo antram aukšte, o trečiam aukšte dar gyveno mano babos sesė – ją vadindavom baba Raja. Atrodo viena laiptinė, o čia tiek artimų žmonių gyveno, visi kaip šeima buvom, bet ne visada tokie jau labai gražūs prisiminimai iš to. Su tėvais man labai pasisekė, nežinau, ar kažkas gal turi geresnius tėvus nei aš. Tai va, taip aš augau. Iki dvyliktos klasės lankiau meno mokyklą, grojau smuiku, fortepijonu ir tą mokyklą baigiau su pagyrimu. Visada kažkaip man patiko mokslai, tiek gimnazijoje, tiek meno mokykloj sekėsi labai gerai, per visą laiką lankiau dar ir kitų papildomų būrelių – lyderių kursus, keramiką, siuvimą, eidavau į grupines treniruotes – bet viską dariau dėl savęs, man labai patiko ta visa veikla. Tai va, mokyklą irgi baigiau labai aukštais balais, bet aš niekada nebuvo knygu graužikė, nekaliau nieko. Visada buvau apsupta draugų. Bet kažkaip visada jie vyresni buvo pas mane. Įstojau į savo svajonių specialybę, nors visi mokytojai sakė galvok ką nors kitą, nes per dešimt metų niekam nepavyko iš mūsų mokyklos ten įstot, nu bet aš kažkaip tikėjau savimi, tėvai labai irgi manim tikėjo ir stengiausi. Pabaigiau bakalaurą, tada magistrą nu ir dabar dirbu pagal specialybę, viskas patinka. Dabar turiu draugą, kartu gyvenam, turim nuosavą namą. Draugas už mane vyresnis, daug kas stebėdavosi, kad kaip čia taip, nu bet ką žinau, bent aš tai kažkokio skirtumo nejaučiu. Kartu mes jau penki metai. Tokia vat mano ta gyvenimo istorija.

Aha, tai gal pradėkime nuo pradžių pasakojimo, nuo vaikystės. Sakei, kad turėjai idealią vaikystę, kurios palinkėtum visiems. Kuom pasireiškė tas idealumas?

Buvau labai laimingas vaikas, turėjau draugų, su jais smagiai leidome laiką, visko prisigalvodavom, visokių nuotykių yra nutikę. Su tėvais irgi gražus santykis buvo, galėjau jais pasitikėti, niekada jie manęs nei skriaudė, nei ką. Nebuvom ten kažkokie labai turtingi, bet visada jie stengėsi, kad man nieko netrūktų. Bet nelepino daiktais. Kažkaip nuo mažens diegė man, kad ne daiktuose laimė slypi. Turėjome susikūrę savo tradicijas – tėvelio ir dukrytės dieną, kiekvieną mėnesį dieną su mama, kartu visi daug keliaudavom po Lietuvą. Per tėvelio ir dukrytės dieną su tėčiu vis važiuodavom į jo kokias nors vaikystės vietas, jis man pasakodavo, vaikščiodavom, nuvažiuodavom kur nors papramogaut. Su tėčiu dar turėjom tradiciją kiekvieną penktadienio vakarą važiuoti prie kuro kalonėlės gerti kavos ir pasidalinti savaitės įspūdžiais. Dabar irgi taip darom, tik gal ne kiekvieną penktadienį. Su mama kiekvieno mėnesio pirmoj savaitėj sugalvodavom irgi kažką, kas būtų smagu mums kartu – ar važiuojam į kokį filmą, ar į Vilnių pasivaikščirot, ar tiesiog pasidarom pikniką prie ežero. Nu kuriam tuos gražius mometus. Vaikystėj man jokių kompiuterių ar telefonų, kad būčiau laimingas vaikas. Su tėvais savo tradicijas turėjom, kas man iki dabar labai brangu. Nu ką žinau, tiesiog jaučiausi visada laiminga, o viską prisiminus ir dabar širdis šypsosi, tai, manau, čia ir yra tas idealumas.

O ką veikdavot su draugais? Kokie nuotyčiai ryškiausiai išlikę atmintyje?

Tai kaip ir sakiau, augau tarp berniukų, tai ir žaidimai būdavo berniukiški pagrinde. Futbolą žaisdavom, krepšinį, bazes statydavom, tarzankes. Nu nors kaip, ne vien berniukiški tie žaidimai būdavo. Įkalbėdavau juos, kad aš visada su jais žaidžiu berniukiškus žaidimus, tai jie kartais su manim turi ir mergaitiškus žaidimus pažaist, tai taip juokinga, nes jie irgi kartais nusileisdavo ir tekdavo jiems su manim barbėm žaisti. Dabar tai taip juokas ima, kaip pagalboju, gi vyresni jie už mane buvo, šustri, ir vistiek pamindavo tą savo išdidumą. Žiemą tai sniego karą labai mėgdavom. Aj, dar visada dėl tarzankės su kito kiemo vaikais pykomės, nes jie bandydavo ją nuo mūsų pavogti. O nuotykių tai daug visokių buvo. Netoli mūsų viešbutis yra, tai esam netyčia visą tvorą nuvertę ir pabėgę. Oj prisimenu, taip baisu buvo. Mes ten įlindom į vidinį kiemą, žaidėm kamuoliu ir netyčia berniukai per stipriai spyrė ir į tą tvorą pataikė ir ji visa krito. Pamenu taip bėgom, kad net ranką susikruvinau į kažkokias vielas. Visokių ten nuotykių pas mus buvo. Vandens balionėlius mėgom, iš laiptinės leisdavom kai kas nors lauke eidavo ir pasislėpdavom. Nu ne ant žmogaus, bet šalia, kad išsigastų. Lenktynes darydavom su dviračiais, kol vienas akies neprasikirto, riedlentes, riedučius mėgom. Būdavo taip namo nesinorėdavo eit, kad mamos maistą į lauką išnešdavo. Kažkaip nereikėjo mums gastroliuot po miestą, valkiotis gatvėmis, nes kieme būdavo žiauriai smagu.

O sakei, kad kiemo draugai pakankamai šustri buvo, bet kad ne jie, o tu juos valdei. Kaip pasireiškė tas jų šustrumas ir kaip atrodė, tas valdymas?

Jie tiesiog buvo nelabai geri. Vienas, toks Vilius, mokėsi jaunymkėj, čia tokia mokykla pas mus buvo, kur visi patys blogiausi miesto vaikai mokėsi. Eina sau, ten net praeiti baisu būdavo. Vėliau jis pradėjo vartot narkotikus, bet šito aš nesupratau, naivi tokia buvau, jau paskutiniaisiais metais turbūt tik supratau tai. Tada kai sulaukė pilnametystės, jis užsienyje į kalėjimą sėdo už ginkluotą apiplėšimą, mes jam visą kalėjimo laiką laiškus rašėm. Kitas kiemo draugas – Rokas - šiaip toks pasiutęs buvo, nelabai jis ten mokėsi, tai į kokias muštynes įsiveldavo, tai kokį langą išdaužydavo. Tai šitie du buvo vyriausi iš mūsų, jie už mane beveik trim metais vyresni. Kitas – Domantas - buvo mano amžiaus – tai jis toks sportininkas buvo, bet kažkaip vėliau irgi suprastėjo, rūkyt pradėjo jaunam amžiu, su tokia nelabai gera kompanija susidėjo. Kitas buvo metais už mane vyresnis – Saulius - tai jis nebuvo ten kažkoks negeras, ramiausias iš visų buvo, krepšininkas. Tai čia mūsų pagrindinis branduolys buvo. Būdavo su mumis dar ten ir kitų, kai kurie iš viso buvo labai blogos reputacijos mūsų mieste, chuliganai tokie, bet kažkaip prie manęs jie kitokie būdavo. Jie buvo mano draugai, mane gerbė, mylėjo ir saugojo. O dėl to valdymo, tai nu nemoku aš išsireikšti. Tiesiog aš nepasidaviau jų blogai įtakai, o priešingai – juos į gerą pusę tempiau, jie net patys prie manęs nenorėjo būti blogi. Jie visi keikėsi, rūkė, kai kurie, kaip ir sakiau, ir narkotikus vartojo, bet prie manęs jie visai kitokie būdavo. Aš pati visiškai nesikeikiu, alkoholio nevarčiau, cigaretės iki dabar nesu bandžiusi, jie vertino tai. Buvom sugalvoję tokią taisyklę – kai kompanijoje esu aš, niekas nesikeikia. O jei išsprūsdavo – daro prisitraukimus. Nu ir buvo pasiteisinus šita taisyklė ne vienus metu. Nu čia jau kalbu daugiau apie paauglystę. Pavyzdžiui, nei vienas prie manęs negalėdavo rūkyti, bet ne dėl to, kad aš neleisdavau ar kažką, o tiesiog sakydavo, kad sąžinė neleisdavo. O ir šiaip stengiausi jiems ir su mokslais padėti, kadangi pati gerai mokiausi, o jie visada pataisų likdavo, tai paiškindavau jiems pamokas, nors jie ne viena klase už mane ir vyresni buvo, bet aš kažkaip suprasdavau. Prie mūsų namo kartais rinkdavosi benamiai, tai jie kartais norėdavo savo jėgą parodyt prieš juos, bet aš visada užstodavau tuo žmones, neleisdavau, kad juos skriaustų nei žodžiu, nei fiziškai.

O kas tave motyvavo elgtis kitaip, elgtis geriau, nei tavo draugai, su kuriais augai?

Aš nežinau, turbūt tėvų auklėjimas. Jie nuo mažens mane mokė, kad atjauta, gerumas kitam žmogui yra labai svarbu. O ir patys savo teigiamą pavyzdį rodė. Jie visada padėdavo kitiems žmonėms kuo tik galėdavo, tai aš visą tai matydavau ir pati taip stengiausi elgtis. Kaip gi ten sako, kad vaikai – tėvų atspindys. O ir šiaip niekada iki dabar nesu pamelavusi tėvams, jie mane mokė, kad kokios skauda tiesa bebūtų, kad visada pasisakyčiau. Tai gal ir tas stabdė, nenorėjau nuvilti tėvų. Aš pati esu toks labai jautrus žmogus, kartais net nenorėčiau būti tokia, nes stipriai save apsikraunu. Tai va

ir tas jautrumas daug prie to prisidėjo, aš priešingai norėdavau padėti silpnesniam, o ne dar labiau daryti, kad jam blogai būtų. Pamenu dar kokių dešimties metų buvau, vieną bobulytę iš mūsų laiptinės apvogė, o ji jokių artimųjų neturėjo. Tai mes su ta pussesere, kur mano amžiaus, apėjom per viso namo butus ir iš kaimynų surinkom jai nemažą sumą pinigų, kad ji galėtų pragyventi iki pensijos. Nu man visada norėjosi padėti kitiems. Ir dabar norisi. Kažkaip savaime man taip gaunasi, padėdama kažkam, ar apgindama kažką nuo kažko jaučiu pilnatvę. Tas gerumas, aišku, kartais ir pačiai pakenkia, nu bet man vis tiek tai yra svarbu.

O kaip tas gerumas pačiai pakenkia?

Visaip. Būna pasitiki žmogumi, tiki, kad kiekvienas turi gerą širdį, o tas paima tave ir apgauna. Turėjau aš kelias drauges tokias, kuriom tikėjau, o jos iš tikro negeros buvo, intrigas darydavo, apkalbinėdavo, tai dabar šiek tiek atsargiau renkuosi žmones, kurie šalia manęs, nu šitą man ir mano draugas labai padeda, jis geriau mato žmones nei aš. O šiaip esu atsidūrusi ne vietoje ir ne laiku, patekau į banditų muštynes. Muštynių aš mačiusi buvau, bet čia buvo kažkas baisaus, ten vieno smūgio turbūt trūko, kad užmuštų žmogų. Aš tokios agresijos iki dabar niekada nemačiau daugiau. Nu kaip nelaiku patekau, tiesiog tuo metu su mama po pasivaikščiojimo gėrėme arbatą kavinėje, nebuvo jokių kitų vyrų apart jų. Ir vienas pradėjo taip daužyti kitą, kad baisu. Užtvėrė visą kelią, nebuvo galima pabėgt. Aš iš toks inercijos šokau jį tramdyti, kad to kito žmogaus neužmuštų. Baisu buvo ir jokios pagalbos nesulaukėm, nes kavinė pirma turi iškviesti apsaugą, o tie atvažiavo, pamatė kas vyksta ir patys pabėgo, išsigando. Vienos moterys stojo ginti žmogaus. Mama net petį išsinarino. Buvo grasinama, kad ir mus užmuš, tai mane slėpė virtuvėje, nes maža ką gali tokie sugalvoti su jauna mergaite. Po tų muštynių turėjau didžiulį išgasti, potrauminį stresą patyriau. Paniškai bijojau išgerinėjančių žmonių, kruptelėdavau nuo kiekvieno garso, o tik užsimerkus matydavau tuos vaizdus, girdėdavau smūgių į galvą garsą, tai kokius tris mėnesius negalėdavau užmigti be valerijono. Plaukai nuo streso kuokštais slinko. Nu baisu. Bet mainais už visą šitą siaubą, už tai, kad nieko niekam nepasakojau gavau nuostabius žmones savo gyvenime. Tas žmogus, kurį apgynėme, turi autoritetą Elektrėnuose, jo sūnūs irgi. Tai nėra labai geros reputacijos žmonės, eidavo kalbos, kad kontrabanda užsiima, bet mane jie visą laiką saugojo. To žmogaus kompanija – buvę Elektrėnų banditai, visi rusai – visada gėlė didžiulę baimę, o po to karto visi pradėjo sveikintis, buvo malonūs. To vyro jaunesnis sūnus buvo mano amžiaus, bet irgi toks labai šūstras, sportininkas. Tai po to atvejo irgi abu jo vaikai man didelį dėmesį rodė. Pamenu buvo renginys toks Vilniuj, o aš dar nevairavau, tai jie žinojo, kad aš noriu, bet neturiu kaip nuvykti, tai nieko neprašyti suorganizavo transportą, savo draugų paprašė, kad mane nuvežtų, kad niekur vienos nepaliktų ir saugiai atvežtų atgal. Nu čia tik kaip pavyzdį pasakiau. Tiesiog turiu omenyje tai, kad per mažus dalykus visada jaučiau tos šeimos rūpestį.

Tai, kaip suprantu, saugumo situacija Elektrėnuose prasta?

Dabar jau, manau, nėra prasta. Per kokius penkerius metus labai susitvarkė ta saugumo situacija, bet anksčiau tai nekažką buvo.

O kas buvo? Kuom tas nesaugumas pasireiškė?

Kiek aš pati, būdamas vaikas, mačiau, kaip leidžiasi narkotikus, kiek muštynių mačiau. Siaubas. Ten netoli namų, kur vėliau pastatė viešbutį kur pasakojau, buvo laidojimo paslaugų įmonė, o šalia jos tokie didžiuliai krūmai ir tuose krūmuose narkomanai rinkosi. O Dieve, kaip prisimenu, net dabar šiurpai nueina. Tai kai tik pamatydavome, kad jie išeina iš ten, iš karto bėgdavome namo. Jie ir susimušdavo arba ką nors, kas pasitaikydavo jų kelyje, kai būdavo prisinarkašinę, sumušdavo. Ir mus – vaikus - ne kartą užpuolę buvo. Vieną kartą berniukus su motoroleriu prisivartoję gaudė, kitą kartą paleido į mus alaus butelį, tai, pamenu, taip bėgau, kad net nežinojau, kad taip galiu. Dabar tai juokas ima prisiminus. O šiaip dar kai maža buvau, nu iki paauglystės maždaug, Elektrėnuose buvo labai baisi rusų gauja. Visi jų bijojo, net vaikai žinojo, kad jų reikia bijoti. Jie nebuvo paaugliai, suprato ką daro, bet darė baisiai. Sumušdavo niekuo dėtus, net nepažįstamus žmones, buvo išdaužę mokyklą, įsiveržę į diskoteką. Jie jautėsi visagaliai. O vėliau viskas kažkaip vis saugiau darėsi.

Kas pasikeitė mieste, kad tas saugumas padidėjo?

Tai tie pagrindiniai narkomanai, kur tuose krūmuose rinkosi arba pasimirė perdozavę, vienas tai pasikorė, o kiti turbūt sėdi. Išnaikino tą jų susirinkimo vietą ir neliko tos kompanijos. O tie ruseliai tai nežinau, subrendo gal. Keli į užsienį išvyko, keli sėdi, o kitus tai matau gatvėje – susitvarkę, normaliais žmonėmis tapo, sukūrė šeimas, tiems, kas jų nežino, atrodytų, kad idealūs vyrai – gerai atrodantys, visada su žmonom, kurios irgi labai gražios, vaikais, turi savo verslus. Nu niekada nepagalvotum, kad žmonės tokius baisius dalykus darė. Daug kas pasikeitė iš tikro, kai policijos komisariatą pastatė, viskas nuo to ir pradėjo tvarkytis, daugiau tos priežiūros buvo.

O dar papasakok apie tai, kaip šeimoje augai. Sakei, kad turi gražų santykį su tėvais. Kuo jie užsiima?

Mama mano choreografė, o tėtis tolimų reisų vairuotojas. Paprasti žmonės. Susilaukė jie manęs vėliau, mamai 38 metai buvo, o tėčiui 36. Bet jie tokie jaunatviški, kad niekas net nesupranta, kad vyresni jie.

O seneliai?

Tai baba mano visą laiką darželyje dirbo šeimyninkute. Baba, tai čia mamos mama. O mamos tėčio aš nepažinojau, jis pasikorė, kai mamai 18 metų buvo. Tik iš mamos pasakojimų žinau, kad labai galantiškas buvo ir turėjo auksines rankas, visokius papuošalus moterims gamindavo. Tik kartais mėgdavo išgerti, tai vienas toks kartas ir baigėsi tragedija. Jis sumušė stipriai babą, nors niekada taip nedarydavo, galvojo, kad užmušė ją ir pats pasikorė. Tai va taip. O tėčio mamos irgi

nepažinojau, ji dėl širdies problemų mirė, kai tėčiui 22 metai buvo. Bet man ji tokia kaip pavyzdys, idealas mano, visada stengiuosi elgtis taip, kad jai stebint iš viršaus, kelčiau pasidžiavimą. Ji buvo labai didelė patriotė, buvo labai protinga, studijavo teisę, mokėjo šešias kalbas, pagrindinėje spaudoje leido laikraštį už Lietuvos laisvę, tada ją ištrėmė į Sibirą, ten sedėjo lageryje. Grįžus į Lietuvą sukūrė šeimą, gimė du vaikai – mano tėtis ir dėdė – bet diedukas ją paliko, kai vaikai buvo visai maži. Pats persikėlė į Klaipėdą. Jam čia buvo antra santuoka, o kai paliko močiutę, grįžo pas savo pirmąją žmoną. Kaip tik prieš kelias dienas buvo mėnesis nuo jo mirties. Tik prie kapo duobės supratau, kaip mano jo reikėjo, bet aš jam nelabai rūpėjau. Nu ko norėti, jis savo vaikų nuo mažens neaugino, o aš jam visai svetimas žmogus, tik kokius aštuonis kartus per gyvenimą esu jį mačiusi. Nerodė jis noro bendrauti, dėdės vaikų kelių tai net nematė jis, bet tėtis kažkaip stengėsi palaikyti vis tiek tą ryšį, o man skaudu buvo, kad nerūpėjau, tai va taip va.

Aha. O sakei, kad jūsų name gyveno daug artimųjų, bet ne visi prisiminimai išlikę gražūs. Tai kodėl taip yra ir kokie tie prisiminimai?

Aj nu tai kai visi vienam katile, tai taip ir gaunasi. Mamos brolis, nu mano krikšto tėvas ir pusseserių tėtis, anksčiau buvo nu toks labai gerbiamas žmogus, ledo ritulininkas, svarbias pareigas turėjo, o vėliau pradėjo užgerinėt, tai kai užgerdavo, labai agresyvus būdavo. O ta baba Raja, kur trečiam aukšte gyveno, labai pavydi buvo ir dramą mėgdavo. O baba kažkaip jos labai klausydavo, rūpindavosi ja, jos vaikai buvo patys geriausi, o mes – blogi. Nu tai taip ir būdavo. Prasidėdavo visokie cirkai, alpimai, pletkų skleidimas, pavydo scenos, kad mūsų šeimai kažkas geriau sekasi, nei jos vaikams. Nebuvo taip pastoviai, nu bet epizodais taip. Kaip bebūtų – visi mylėjome vieni kitus. Galiu pasakyti taip, apie tą laiką, kai visi buvome kartu, būtų galima sukurti filmą – ten būtų daug dramos, skaudulių, bet kartu ir daug meilės ir rūpesčio vieni kitais. Babos Rajos sūnus – Vovka – buvo aukštas žmogus, elektrinėje turėjo vadovaujančias pareigas, bet griauant devintą bloką neteko darbo, prasigėrė ir per metus mirė. Tai alkoholio pavyzdžių gyvenime mačiau nemažai, todėl gal ir pati visiškai jo nevarčiau. Dabar pusseserių butas išnuomotas, pačios jos išvyko į Ameriką, krikšto tėvas Anglijoje gyvena, baba Raja mirė, tai butas parduotas jau kitiems žmonėms, o mes gyvename savo šeimoje. Tik aš jau išsikėliau, o mama, tėtis ir baba liko ten pat.

Užsiminei, kad dėdė neteko darbo ir prasigėrė. Tai Elektrėnuose prasta situacija su darbais?

Ne, negalėčiau taip pasakyti. Yra tų darbų, tik reikia noro dirbti. Yra kur save realizuoti tiek aukštesnio išsilavinimo žmonėms, tiek tiems paprastiems. Pas mus čia ir „Boenas“, nu lentų gamykla, yra, tai ten visi randa darbo, kas tik nori dirbti, o ir moka nemažai. O ir šiaip nu tikrai yra to darbo. Tik, kaip pasakyt, gal ne pas visus žmones tas noras dirbt yra, kiti gal ieško tiesiog sau pateisinimų ir taip ir gaunasi.

Pokalbio pradžioje užsiminei, kad įstojai į savo svajonių specialybę, nors mokykloje tave ir atkalbinėjo, sakė, kad gali nepasisekti. Papasakok daugiau apie tai, apie pačias studijas ir studijų metus.

Studijų laikas kažkaip labai greitai prabėgo man. Labiausiai įsiminė turbūt tas stojimas, kai mokiausi nuo ryto iki vakaro, kad išlaikyčiau stojamuosius. Kai man sakė, kad neįstosiu, kai bandė atkalbinėt mokytojos, man tada priešingai norėjosi įrodyti, kad aš galiu. Nu ir įrodžiau. Įstojau į nemokamą vietą ir puikiai baigiau studijas, tada įstojau į magistrą ir irgi gerai baigiau. Man patinka mokytis, tai dabar kai studijas baigiau, trūksta to, norisi dar kažkur patobulėti.

Dar išvardijai užklasines veiklas, kurias lankei, sakei, kad gerai mokeisi ir, kad viską darei dėl savęs. Kas tave motyvavo?

Nežinau, man pačiai visada patiko mokytis, net ir dabar, kai jau pabaigiau universitetą, kai dirbu, vistiek ieškau naujų veiklų. O tą jausmą, tą norą viską daryti gerai, užsiimti veiklomis turbūt dar labiau skatino ir mano kitų draugų, ne kiemo, ratas. Nuo mokyklos turiu dvi geriausias drauges ir abi jos tokios karjeristės, visada gerai mokėsi, viena buvo mokyklos prezidentė, abi buvo sportininkės, lankė ir meno mokyklą, buvo pirmūnės, visada siekė savo tikslų, nu ir kažkaip ir man nesinorėjo atsilikti. Net ir dabar taip yra. Viena iš jų labai daug pasiekusi sporto srityje, fitneso čempionė, turi labai stiprią valią, tai ir aš mokausi iš jos, pasižiūriu į ją ir motyvuuju save, kad reikia turėti discipliną, nes tik taip rezultatai pasiekiami. Kita turi aukštas pareigas finansų srityje, nuolat kyla, tobulėja, jau ir tarptautinės įmonės, susijusios su vertybiniais popieriais, didelio skyriaus vadove tapo, tai ir man ji visada sako, kad siekčiau, nebijočiau, visada drąsina ir skatina tikėti savimi. Nu man jos tokios motyvatorės, jos, pačios daug pasiekusios, tiki manimi, padeda. Ir kiti žmonės, supantys mane, lygiai taip pat mane skatina tobulėti. Iš kiekvieno žmogaus, su kuriuo susiduriu, mokausi, stengiuosi kažkokį gerą pavyzdį paimti ir kai tai darai sąmoningai, tai ir padeda gyvenime.

Ką tai tau padeda?

Čia labai įvairūs dalykai. Įvairūs žmonės tau atneša skirtingą patirtį, kuri kažko išmoko, manau. Viena patirtis padeda tobulėti profesinėje srityje, kita – saviugdoje, dar kita gal santykiuose. Stengiuosi ir mokausi priimti žmogų toks, koks jis yra, be jokių etikečių. Mano gyvenime yra man labai svarbus žmogus – mano draugas, kuris už mane vyresnis 15 metų. Kol jo nepažinojau, jis man nepatiko dėl išankstinių nuostatų – visas tatiuruotas, gražiai apsirengęs, prabangius automobilius vairuoja – ir aš galvodavau, kad jis toks pasikėlęs, tuščias vyras. Ir kaip sako – nespjauk į šulinį, nes pačiam teks atsigerti. Kaip sakiau, mane visada supo vyresni draugai, nu ir gyvenime taip susiklosė, kad vis tekdavo su tuo vyru būti vienoje kompanijoje. Ir kokia kvaila buvau, kad taip apie jį galvojau. Tas žmogus man tiek daug gero davė, tiek skatino dvasiškai tobulėti, mokė mane kaip

gyventi ir džiaugtis tuo. Su juo sukūrėme labai gražų ryšį, jis man toks kaip vyresnis brolis, kur gali pasikreipt patarimo visais klausimais. Tai vat ir sakau, kiekvienas žmogus gali kažką gero atnešti į gyvenimą, svarbu neapsistatyti savęs sienomis išankstinių nuostatų ir kiekvieną priimti atvira širdimi. Man ir tėtis visada taip elgdavosi ir sakydavo man, kad kiekvieną žmogų turiu priimti tokį, koks jis yra su manimi, o ne tokį, kokias kalbas apie jį girdžiu.

O kodėl tave supa daugiau vyresni, o ne tavo amžiaus draugai?

Taip tiesiog yra. Man su jais įdomiau. Aš gal pati labiau subrendusi, todėl visada ir būdavau tarp vyresnių bent dviem metais. Bet ir su savo amžiaus puikiai sutariu, randam bendrą kalbą, tik daugiau su vaikiniais bendrauju, pas juos gal mažiau intrigų visokių. O dėl to, kad daugiau vyresni draugai, tai įtakos turėjo ir mūsų šeimos draugas gal. Nu mes kartais juokaujame, kad jis ir mano, ir mano tėvų draugas, toks tarpinis variantas. Tai kažkaip jis mane dažnai visur veždavosi kartu, tai kažkaip savaime ir su tais vyresniais žmonėm susipažindavau, kažkaip rasdavom bendrą kalbą ir taip su kai kuriais draugais tapdavome.

Sakai visur vežiodavosi kartu tave. Tai ką veikdavote? Kaip leisdavot laiką?

Nu kaip tie Elektrėnai nėra labai dideli, pramogų čia ar kažkokių kavinių super daug nėra, tai dažniausiai važiuodavom pas ką nors į sodą kokį, kepdavom kažką, bendraudavom, kartais ir kokius stalo žaidimus žaisdavom. Nieko tokio išskirtinio, taip laiką leidžia turbūt didžioji dalis Elektrėnų jaunimo.

O kaip susipažinai su savo dabartiniu širdies draugu?

Oj pas mane tokia įdomi istorija su juo. Nebuvo viskas labai paprasta. Jis mano gyvenime atsirado tada, kai mažiausiai to tikėjausi. Tą vasarą buvau davusi sau žodį, kad bus laikas tik man. Prieš tai bandžiau draugauti su vienu vaikinu, bet nebuvo mums lemta, tai čia, galima sakyti, kad pirma mano draugystė. Susipažinom mes per bendrus draugus. Man tai čia buvo meilė iš pirmo žvilgsnio. Prisimenu, kai pamačiau jį, iš karto kojas pakirto. Jis vėliau prisipažino, kad ir jam taip buvo. Bet taip juokinga, nes nu mes susipažinom kavinėj, ir tada tai jis beveik visai su manimi nekalbėjo, o jo draugas mane kalbino. Tai va taip va ir susipažinom. Tada kažkaip per facebooką jis pakvietė mane į draugus, tada vėl kažkaip gavosi, kad toj pačioj kompanijoj buvom nu ir pradėjo megzstis ta draugystė.

Kiek jis už tave vyresnis?

Devyniais metais, bet kažkaip sakau, nesijaučia visai to skirtumo. Nu tik gal kad paprotina jis mane dažniau, pasako, kaip elgtis geriau, pamoko. Šiaip labai džiaugiuosi, kad tokį žmogų šalia turiu. Aišku, būna visko, bet viską išsprendžiame kartu.

O ko būna?

Nu tai pykčių. Tik mes tokie abu degtukai, tai jau kai susipykstam, gali ir lėkštės skraidyti, prieškam vienas kitam visokių nesąmonių, bet po visko abu gailimės ir suprantam, kad vis dėlto vienas be kito negalėtumėm. Bet pyktis reikia irgi mokėti. Natūralu, neišvengsime to gyvenime, bet tie barniai gali būti kitokie. Mes stengiames, daug kalbamės ir kuo toliau, tuo vis geriau. Manau, kad svarbiausiai yra tai, kad abu jaučiame meilę vienas kitam, abu vienas kitu pasitikime ir tikime, palaikome, kai reikia, o visą kitą – smulkmenos.

O kaip atrodo dabar tavo gyvenimas?

Dabar gyvenu ramia širdimi. Atsiribojau nuo žmonių, kurie mane traukė žemyn, o ne į viršų, su kuriais santykiai kėlė stresą, nes negalėjau būti savimi, nuolat turėjau galvoti ką pasakyti, kad neišeitų kažkokių kalbų. Aš tokia visada dabar atsargi, jei matau, kad kažkas man apie ką nors negerai kalba, suprantu, kad kažkam kitam nuėjęs kalbės ir apie mane. Tai va tokių žmonių atsisakiau. Dirbu mėgstamą darbą, puoselėju santykius, namus, auginu katę ir tiesiog džiaugiuosi šia diena.

Tai ir toliau linkiu vidinės ramybės ir grožio kiekvienoje dienoje. Ačiū už pokalbį.

Ačiū tau.

Moteris, 1997

Prieš pradėdant mūsų pasikalbėjimą, noriu informuoti, kad užtikrinu, jog nei tavo vardas, nei pavardė ar kiti tave identifiukuoti galintys duomenys bus žinomi tik vienai man ir niekas kitas to nesužinos, o tavo gyvenimo istorija bus naudojama moksliniams tikslams, rašant magistro darbą.

Ar sutinki?

Sutinku. Tikiuosi, kad taip ir bus.

Taip. Tik noriu paprašyti tavęs nebijoti būti atvirai, man bus įdomu viskas, ką papasakosi apie savo gyvenimą.

Pasistengsiu. Papratai su kalbėjimu man nebūna problemų, bet niekam dar nesu pasakojus daug apie save pačią.

Tai gal ir pradėkime nuo to. Prašau, papasakok visą savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni.

Hm. Nuoširdžiai pasakysiu, man nėra lengva grįžti praeitin, nes iš šių dienų perspektyvos labai skaudu prisiminti viską, net kas buvo gražu. Mano pati vaikystė asocijuojasi su baba Zoja, kuri prieš kelis metus išėjo iš gyvenimo savo noru. Apie tai gal vėliau papasakosiu, palaiptui. O pirmas toks mano prisiminimas, nežinau kodėl, bet prisimenu, kaip aš ir mano pati pirmoji vaikystės draugė, kurios vardas Lina ir kuri yra mano geriausia draugė iki dabar, kuri padėjo man išgyventi, sėdime ant pleduko pas baba Zoja kieme ir valgom Linos tėčio keptus čeburėkus. Matau

šviečiančią saulę, jaučiu šiltą vasaros vėją ir kažkokį lengvumą. Aš visai maža šiame prisiminime, gal kokių trejų ar keturių. Nežinau kodėl, bet būtent nuo čia save prisimenu. O vėliau viskas ne taip lengva prisiminimuose. Vėliau – mokykla, svečiavimasis Ukmergėje, pas mamos tėvus, kiemo draugai, draugyste su Lina, tėvų pykčiai, tada universitetas, kai neįstojau ten, kur norėjau, bet pasirodo, kad tai buvo žymiai geriau, pirma meilė ir skaudus išsiskyrimas, kuris vos neprivedė prie pabaigos, tada kita pabaiga – babos Zojos savižudybė, tada mano dabartinis širdies draugas, karantinas, magistro studijos, darbas ir viskas. Kaip keista, atrodo taip ir prabėgo tie dvidešimt penkeri metai. Kažkodėl net pagaugai nuėjo, kai viską prisiminiau, kiek buvo daug skausmo ir kokia buvau, kai valgiau tuos čeburėkus, ir kokia esu dabar.

O kokia buvai tada, ir kokia esi dabar?

Tada buvau nerūpestingas, mylimas ir laimingas vaikas, svajojantis apie karo mediciną, šunų veisyklą ir didelę laimingą šeimą, o dabar – daugybę skausmo patyrusi, nuolat vidines kovas išgyvenanti, seniai tikrą laimės jausmą jautusi jauna moteris.

O kaip atrodė tavo vaikystė?

Turbūt kaip ir daugumos vaikų... Esu vienturtė, tik kartais juokaudavom su šeima, kad turiu netikrus brolių ir sesę šunis. Mūsų šeima augino du statforšyrus, Europos čempionai buvo, su jais daug keliavom. Vasaras leisdavau pas babą Zoją, nu tik keliom savaitėm važiuodavau į Ukmergę pas kitą močiutę, bet nepatikdavo man ten. Kalbant apie vaikystę, tai vienas gražiausių prisiminimų – kiemo draugai iš babos Zojos namo. Mes taip gražiai visi draugavome, taip gera prisiminti. Lina irgi iš to kiemo, tai mes dažnai pakalbame apie tai. O taip tai ką, mokiausi aš gerai, visada pirmūnė buvau, bet todėl, kad man pačiai patiko mokytis. Lankiau muzikos mokyklą, smuiko klasę. Tada užgimė mano draugystė su muzika, kuri tęsiasi ir dabar. Tai vat taip ir augau.

Sakei, kad pati vaikystė asocijuojasi su baba Zoja. Kodėl taip yra?

Gal kad mano prisiminimai gražiausi iš ten. Baba mylėjo mane labai, aš vienintelė anūkė jos buvau, o pas ją leisdavau vasaras, kurios asocijuojasi su atostogom, nes tėvai išvažiuodavo dviese į Vilnių, mes ten butą turėjom. Kažkaip gražiai leisvadom laiką su ja, todėl dažnai labai jos ilgiuosi.

Papasakok daugiau apie babą Zoją. Kuo ji užsiėmė?

Tai jau kai mane augino, tai pensijoj buvo, bet anksčiau tai sekretore dirbo. Oj, pamatytum tu ją – net būdama pensijoj visada puošdavosi, visada su aukštakulniais, pasidažiusi, o savaitgaliais eidavo į šokius. Ten ir visokių simpatijų turėjo. Bet tas gal ir kišo koją jai. Su vyru ji buvo išsiskyrusi, tėtį augino viena. O dar tokia dramatiška siela buvo. Kažkaip jau ten labai stipriai baba ir mano tėtis nebendravo, ji mano mamos nemėgo, bet iš tėčio pusės gal daugiau dėmesio norėjo, tai vis gasdindavo, kad nusižudys, galvodavo, kad gal tada atkreips į ją dėmesį daugiau. Bet kai aš būdavau pas ją, tai laiminga būdavo ji.

O kodėl ji nemėgo tavo mamos?

Aš nežinau, mama irgi nežino. Net per tėvų vestuves mama verkė, yra nuotrauka dar, kai visi šypsosi, o nuotaka stovi apsiverkusi. Baba Zoja nenorėjo, kad jie tuoktųsi. Gal tikėjosi, kad tėčiui geresnės, turtingesnės reikia, nežinau. Bet taip tas santykis ir nepasitaisė per visus metus. Mama bandė rast bendrą kalbą, nu bet niekaip nesigavo.

Kaip pasireikšdavo tai, kad ji nemėgo mamos?

Tai įžeidinėdavo, grubiai kalbėdavo, o kartais tiesiai šviesiai pasakydavo, kad „šita“ jos namuose nepageigaujama. Sakydavo, kad ji bloga mama, bloga žmona. Nu visaip įžeist stengdavosi.

Tai tėtis dėl to nelabai norėjo bendrauti su ja?

Nu tai aišku. Kiekvienas nenorėtų. Jei nesugebėjo gerbti jo išrinktosios, jei tie susitikimai jam buvo nemielai, tai kaip jis galėjo norėti ten važiuot pas ją.

O tavo tėvai kuo užsiima?

Mama tai tele2 salone dirba, vadovaujančias pareigas turi, o tėtis sargas. Automobilių aikštelę saugo.

Sakei, kad kai tu būdavai, baba Zoja laiminga būdavo, ir kad gražiai laiką leisdavot. Tai ką veikdavot tom vasarom, kai pas ją svečiuodavaisi?

Jei būdavo geras oras, tai visada rytais eidavom prie ežero maudytis ir degintis. Pridarydavo baba sumuštinių, vaisių pripjaustydavo, ir sedėdavom ten. Dvi damutės tokios. Tada dar labai mėgdavom dviračiais važinėti. Tėtis nupirkęs buvo mums tokius du lengvus, sulankstomus, tai labai dažnai važiuodavom. O ir šiaip namie faina kartu būdavo būti, kalbėdavom, serialus žiūrėdavom. Man taip skaudu viską prisiminti ir niekaip jai nesugebu atleisti, kad taip pasielgė.

Yra žinoma, kodėl ji pasitraukė iš gyvenimo?

Aš nežinau. Aš sakau, ji visada gasdindavo, būdavo prisigeria ten kokių tablečių, ir sakydavo, kad žudosi. Nu čia šitie dalykai buvo dar nuo to laiko, kai manęs dar nebuvo. O dabar turėjo būti vėl eilinis pagasdinimas, bet netyčia viskas realybe virto. Buvo Valentino diena, jos su draugėm šokiuose buvo, tada vynelio pas kažkurią išgėrė ir baba namo grįžo. Matyt alkoholis viską suaštrino, nes nu šiaip tai ji nevartodavo alkoholio. Tai scenarijus buvo toks pat kaip visada, tik visada susiimdavo ji, o dabar ne. Parašė ji man laiškėlį, kad palieka viską, sudėjo savo papuošalus, pritaupytus pinigus, pasiėmė butelį degtinės ir užsidėjo kilpą. Ir ji užmigo. Pasismaugė tiesiog užmigusi. Ir taip savanaudiškai paėmė ir paliko mus visu skausme, kaltėje, nesupratime.

Užjaučiu.

Ačiū. Bandau gydytis žaizdas, bet dar nėra visiškai gerai.

O tu sakei, kad ne pirmas kartas buvo, kad ji gasdindavo ar net bandydavo. Tai tu žinojai visus šituos dalykus?

Jo. Aš dar kai maža buvau, mane laikydavo kaip suaugusią ir niekas nieko nuo manęs neslėpdavo. Tai ir šituos dalykus žinojau (apie močiutės bandymus žudyti). Geriau būčiau turbūt nežinojus. Man visą tai, kad baba keldavo prieš save ranką, matyt, pasąmonėje irgi buvo užsilikę, tai neslėpsiu, kai man buvo sunku, pirmaisiais studijų metais, aš lygiai taip, kaip baba – bandžiau žudyti. Po jos mirties daugiau niekada to nedaryčiau, suprantu kaip tai yra savanaudiška, o tada man tai atrodė kaip išeities būdas. Atrodė, kad va, pabandysiu, pasidarys manęs gaila ir pasieksiu to, ko noriu. Tai dėkoju Dievui, kad man randų neliko ant riešų.

Bandei žudyti?

Jo, ne kartą. Sunku apie tai kalbėti. Mane tada paliko mano pirmoji meilė, persikėliau visiškai viena studijuoti į kitą miestą, mokslai žvėriškai sunkūs buvo, atrodė, kad viskas netenka prasmės. Ir bandžiau įvairius būdus. Bet tik viena naktis buvo, kuri galėjo baigtis kitaip. Taip tai tik pagasdinimai, pabandymai buvo. Bet tada buvo be galo blogai, galvojau, kad naujo ryto neišvysiu. Paskambinau savo draugei Linai, norėjau padėkoti už viską ir atsisveikinti, ji išvykus buvo. Bet dabar esu jai dėkinga už tai, kad pakėlė ragelį, kad nepaliko visą naktį manęs, nors pati buvo toli. Ji tokia labai gili, prasmės pilna ir ta prasme ir ta savo viltimi mane nuramino, įkalbėjo, kad nereikia to daryti. Tik po babos išėjimo supratau, kad tai nėra išeitis.

Apie babos Zojos bandymus nusižudyti jūs žinojote, o apie tavo bandymus kažkas žinojo?

Tai Lina, bet ir tai ji sužinojo tik tą naktį, prieš tai šitų dalykų nežinojo, o vėliau to nebedariau. Žinojo tas Mantas, dėl kurio viskas taip ir darėsi ir viskas. Lina mane buvo įkalbėjusi nueiti pas psichologus, man tai buvo didžiulė parama, iš tikrųjų jutau, kaip sveikstu. Bet viskas baigėsi, kai tėvai apie tai sužinojo.

Kai sužinojo apie ką?

Apie tai, kad vaikštau pas psichologus, kad geriu vaistus. Toje klinikoje dirbo kažkokia mamos pažįstama ir ji mane ten pamatė ir pasakė mamai. Nu ir viskas, baigėsi mano vizitai. Aš visada iš pirmo žvilgsnio buvau, nu ir esu dabar, tokia atrodo stipri, pasitikinti savimi, visada dėmesyje, o viduj viskas kitaip. Tėvai, pamenu, sukėlė didžiausią triukšmą namuose, išvadino mane kvaile, silpnavale, kad pati negaliu su visu tuo susitvarkyti, kad jiems gėda dėl manęs. O tada dar ta babos mirtis. Buvo labai sunku, bet apie savižudybę jau negalvojau, nes supratau, ką tai gali reikšti artimiesiems.

O kokie tavo šiaip santykiai su tėvais?

Šiaip nėra blogi. Tik viskas dabar važiuoja žemyn. Kai maža buvau, tai visi trys visada kartu būdavom, keliaudavom, į koncertus važiuodavom, į šunų parodas. Buvome graži, tvirta šeima. Vėliau aš išvažiavau studijuoti ir kažkaip gal biški nutolome. Ir viskas pasikeitė po tos savižudybės babos. Baigiau studijas ir grįžau į gimtuosius namus ir pradėjau matyti visą realybę.

Tėvas viduje save kaltino, pradėjo išgerinėti. Būna grįžtu namo, o jis sėdi su ausinėmis, manęs negirdi, ir verkia pasikūčkiodamas. O skausmą malšinti, jau supratai iš mano pasakojimo, kad ne pas daktarus bando. Jis savo skausmą stikliuke malšina. O kai alkoholis yra, ten ir agresija, o kur agresija, ten pykčiai su mama. Ji negali juk pastoviai matyti tokio savo vyro. Kartais ji išeina nakvot pas draugę. Su mama ir mes pradėjom pyktis, aš sakau, kad reikia kažką daryt, o ji sako nelyst. Tėvui pačiam bandau sakyt, kad negerai gyvena, tada vėl kalta būnu. Nu žodžiu – užburtas ratas.

Tai dėl visų šitų dalykų ir sakei pokalbio pradžioje, kad nelengva grįžt į praeitį?

Iš esmės tai taip, sunku, nes suprantu, kad anksčiau buvo žymiai geriau, nei dabar. Ima baimė mane, kad niekada jau nebus taip gerai, kaip buvo.

Užsiminei, kad ir Ukmergėje pas senelius nelabai norėdavai važiuoti.

Aha. Ir dabar manęs ten netraukia. Matai, kai retai susitinki, tai ir to tokio ryšio nėra. Kaip ne kaip, nemažas atstumas. Jie ten gyvena atskirą gyvenimą, man kažkaip nėra ten jauku. Daug žmonių nuolat būna, jų temos, prioritetai kitokie, man viskas daugiau svetima nei sava, tai tik dėl to man ten nelabai patinka.

Kalbėjai, kad gražius prisiminimus kelia kiemo draugai ir, kad gražiai lesidavote laiką. Ką veikdavote?

Taip, tie draugai iki dabar užima svarbią vietą mano širdyje. Kartais galėdavome nieko neveikti, tiesiog būti kartu, ir visiems būdavo gera. Labai mėgom žaisti kortomis, važinėti dviračiais, kamuoliu žaisti. Kažkaip atrodo, kad net dabar su jais smagu būtų, tik kad jau visi kas kur – vieni jau ir vaikų turi, kiti užsienyje. Labai mėgdavom tiesiog vakaroti kieme. Susėsdavom kai jau tamsu būdavo ir kokias siaubo istorijas pasakodavom, o kartais tiesiog svajodavom.

O buvo saugu Elektrėnuose iki vėlumos lauke būti?

Negaliu pasakyti, kad buvo saugu. Nebuvo. Bet tėvai mus visada stebėdavo. Dar kai visai maža buvau, tai iš viso buvo nesaugu, gaujų ten visokių būdavo, šlaistydavosi gatvėmis girti arba narkotikų pririę. Bet kai maži buvom, tai niekas ir neleisdavo iki vėlumų lauke būti. Paauglystėj jau mes čia taip vakarodavom. Nu irgi nebuvo saugu. Vieną kartą net prisikabinę prie mūsų buvo, numerio prašinėjo, sakė žino, kur gyvenam. Kažkokie nemažai vyresni vaikinai. Bet kažkaip viskas taip ir baigėsi. Pati nebuvau daugiau susidūrus, kad nesaugu būtų. Girdėdavom, kad nesaugu čia pas mus, bet to nesaugumo patys stipriai nepajautėm.

O kaip dabar? Pasikeitė saugumo situacija?

Dabar, sakyčiau, gal net nesaugiau. Laikai keičiasi, jaunimas keičiasi, o kai suaugi, tai ne tik kieme vakarais būni, tenka pabūti ir kitur.

O kur nesaugiausia?

Aš nežinau, nelabai aš vaikštau čia kažkur. Neturim mes čia tų pramogų daug, o jei norim papramogaut, tai į Vilnių važiuojam, tai ten kita saugumo situacija. O apie Elektrėnus, tai vis kas nors nutinka tokioj populiarioj kebabinėj. Nu ten tokia kaip lauko kavinė ir kai šilta, tai visi vietiniai kietuoliai susirenka ten, nu ir prasideda visokios muštynės. Va praėjusią vasarą vienos mano draugės vaikiną sumušė dėl to, kad ne taip į kažką pasižiūrėjo. Tai man atrodo, kad dabar yra nesaugiau, nei buvo anksčiau. Na, arba aš anksčiau to nepastebėdavau.

Aha. O sugrįžkime dar į ankstesnius laikus. Kaip mokykloje tau sekėsi?

Mokykloj tai labai gerai. Sakau, pirmūnė visada buvau. O ir šiaip aktyvi buvau, nuolat apsupta draugų, visur dalyvaudavau, man kažkaip patiko mokytis. Kiek save prisimenu, tai mokykloje labai jaučiausi savimi, jaučiausi laisva. Namuose kartais to trūkdavo, ne visada galėdavau savo emocijas tėvams parodyti, nes jie ne visada suprasdavo, galvodavo, kad turiu būti visada stipri. O mokykloje galėjau būti tokia, kokia noriu. Prisimenu ir atsisveikinti su mokykla nebuvo lengva, jaučiau, kad trūks man jos ir neklydau.

O universitete kaip? Minėjai, kad tau sunkiausias laikas ir buvo pirmaisiais studijų metais.

Tai sunku mokytis buvo, bet tas sunkus laikas ne dėl to buvo. Univere irgi viskas gerai buvo, iš karto susiradau draugų, pradėjau groti orkestre. Niekas tuo metu net nebūtų pagalvojęs, kad man blogai. Matyt šeimoje išmokau slėpti tas emocijas, tai ir svetimoj aplinkoj gerai pavykdavo.

O kodėl tas laikas buvo toks sunkus tau?

Tai labiausiai dėl to, kad paliko mane mylimas žmogus. Aš tokia labiau subrendusi buvau, o jis kitoks, jam vakarėlių reikėjo, draugų, lakstymų. Tai ir kitų patirčių norėjo. Tiesiai šviesiai pasakė, kad jis nėra pasiruošęs ilgalaikiams santykiams, kad nori išsirinkti, kas jam bus geriausiai ir viskas. Tokia ta istorija. O aš likau mylinčia ir sužalota širdimi viena. Bet tada gyvenime pamačiau, kad yra kur kas didesnių problemų ir pamiršau jį. O kai uždarai vienas duris, atsiveria kitos. Tai ir mano gyvenime taip. Jį pamiršau, o atsirado žmogus, su kuriuo jau keturi metai kartu.

Kaip sekėsi išgyventi karantiną?

Tai va ir gelbėjo tai, kad esu ne viena. Šiaip labai sąžiningai laikiausi visų taisyklių karantino, nesusitikinėjau su seneliais, su draugais, visur su kaukėm, nu viską dariau, ko buvo prašoma. Aš, kaip medicinos atstovė, manau, privalėjau taip elgtis, tai mano pareiga.

Darbas įpareigoja?

Aj ne, negalėčiau taip pasakyti. Gal daugiau formuoja. Gerai jaučiuosi ten ir aplinka man tinka. Su kolektyvu randame daug bendro, visų požiūris panašus, vieni kitus palaikome, džiaugiuosi, kad turiu galimybę ten dirbti.

Papasakok prašau apie dabartinį savo draugą ir santykius su juo.

Tai kartu mes jau keturi metai. Gerai mums kartu, vienas kitą suprantame, palaikome, turime bendrų pomėgių, kartu einame sportuoti. Galvojame dabar apsigyventi kartu. Kažkaip kai prašai papasakoti, tai atrodo, kad net nėra ką ir pasakot, tiesiog gerai, kai yra šalia toks žmogus.

Sakai, kad darbe gerai, santykiuose taip pat gerai, o kodėl tada sakei, kad jau seniai jautei tikrą laimės jausmą?

Tai vat todėl, kad jaučiu kažkokią kaltę dėl tos babos Zojos. Jaučiuosi kalta, kad gal per mažai dėmesio jai skyriau. Bet iš kitos pusės pagalvojus, gi mokiausi, skambindavau jai, man fiziškai nepavykdavo dažniau atvažiuoti. Dar ir dėl šeimos nesijaučiu laiminga. Matau, kad ten negerai, norisi padėti, o mane atstumia, nepriima tos pagalbos. Tai vat dėl šitų dviejų dalykų ir nerandu sau ramybės. Bet, tikiuosi, viskas išsispręs ir pagaliau vėl galėsiu jaustis, stovinti pilna koja.

Tikiu, kad taip ir bus. Ačiū tau už tokį atvirą pokalbį ir linkiu stiprybės žengiant tolimesniu gyvenimo keliu.

Ačiū ir tau to paties linkiu. Matyt, kad man pačiai reikėjo šito pokalbio. Nebuvo lengva kalbėti, bet jaučiuosi išsivaliusi.

Vyras, 1981

Prieš pradėdant mūsų pokalbį, noriu informuoti tave, kad viskas, ką papasakosi, bus naudojama moksliniams tikslams, rašant magistro darbą. Taip pat noriu pasakyti, kad visa tave identifikuojanti informacija bus žinoma tik vienai man, todėl drąsiai gali kalbėti, nes jokie tave identifikuoti galintys duomenys ir pasisakymai nebus atskleisti. Ar sutinki pasidalinti savo gyvenimo istorija?

Aha, viskas aišku. Gerai, sutinku, galim pradėt.

Tai pradėkime nuo to, kad pats papasakok savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni, iki dabar. O aš tada užduosiu tau klausimus, gerai?

Gerai.

Tai pradėkime.

Nu tai ką, mano šeimoje buvo mama, tėtis, vyresnė devyniais metais sesė ir aš. Lankiau darželį, tada baigiau pradinę mokymą, sportavau dziudo, esu net tapęs Lietuvos čempionu. Vidurinėj mokykloj pabaigiau tik vienuoliką klasių. Tada išvykau į Vokietiją, ten taip gavosi, kad teko pasidėti du metus kalėjime, tada kai grįžau, su drauge susilaukėme sūnaus, pradėjau stotis ant kojų, sukūriau nekilnojamo turto pardavimų verslą nu ir viskas, dabar laimingai sau gyvenu, auginu sūnų ir stengiuosi būti jam geriausiu tėvu.

Aha, tai gal ir pradėkime nuo pačių pradžių. Kuo dirbo tavo tėvai?

Mama mano buvo darželio auklėtoja, o tėvas statybininkas. Nu vienu žodžiu – paprasta šeima. Tik dabar jau tėvai išsiskyre ir abu pensijoj.

O kokia buvo tavo vaikystė? Kaip sutarei su tėvais?

Tokioj jau labai vaikystėj tai nelabai aš ir prisimenu kaip ten buvo. Tiesiog lankiau darželį, grįžes kieme žaisdavau, nuo penkių metų eidavau į treniruotes ir viskas. O save gal geriausiai prisimenu, kai jau sesuo išsikraustė. Tai man buvo devyni kažkur. Tai pradžioj gražus tas laikas buvo, visą dėmesį tik man tėvai skirdavo, vasarom važiuodavom savaitei prie jūros. Pamenu, tokiuose mediniuose namukuose gyvendavom, šašlykus keptavom. O vėliau nu tai ką, tėvas pradėjo išgerinėt, mušt mamą nu taip ir baigėsi tas visas mano vaikystės grožis ir santykis šeimoj.

Kodėl jis ją mušdavo?

Matyt meilės nebuvo likę. Vėliau tik sužinojom, kad dar su mama būdamas, kitą moterį jis turėjo. O kai išgerdavo, sukildavo ta agresija tokia. Jis šiaip rusas, į Lietuvą dvidešimties atvyko, o jų tautoje tai būdavo įprasta, kad alkoholį vyrai gerdavo, o tada išsiliedavo ant savo moterų. Tai kai tos meilės neliko, tai ir stabdžių neliko. Jie dar tų senų pažiūrų žmonės, tai ir skirtis jiems nefasonas buvo. Nu kaip, mama gal ir būtų išsiskyrusi, bet tėvas visada sakydavo, kad jau iš jo kvailio tai niekas nedarys.

Bet sakei, kad dabar išsiskyrę jie.

Jo, tai kai aš išvažiavau ir kai sėdau, tai jis taip gana stipriai sulupo mamą ir ji tiesiog viską metė, darbą, viską paliko jam. Nu ten butą, pinigus, pati pabėgo į Klaipėdą. Priimė ją draugė pagyvent, kol atsistos ant kojų nu ir viskas, susikūrė ji savo gyvenimą ten.

Prieš tave rankos nekeldavo?

Ne, dar kai mažas buvau, tai sakau, ir prieš motiną nekėlė jis rankos, viskas normaliai buvo. O aš jau kai paauglys buvau, tai tėvas pats manęs bijojo, aš stiprus toks, didelis buvau, sportavau, tai nešokdavo jis ant manęs. Motiną irgi daužydavo dažniausiai tada, kai manęs namie nebūdavo. Bet aš gi irgi nemušiu tėvo, jis šitą žinojo. Nu taip va ir būdavo.

O kaip tavo santykis su sese?

Tai anksčiau, dar kai kartu po vienu stogu visi gyvenom, tai žinai, ji jau mergina buvo, o aš dar toks mažas pacukas, tai koks ten bendravimas. Kai ji išėjo, irgi savo gyvenimą kūrėsi, sukūrė šeimą, tai irgi visas dėmesys ten buvo. Tai kažkaip nesukūrėm to tokio ryšio, amžiaus skirtumas per didelis buvo, o vėliau jau kažkaip net ir nereikėjo. Dabar porą kartų metuose per šventes susitinkam ir viskas. Ji užsienyje dabar gyvena, tai taip, kad susiskambint ar į svečius važiuot, tai ne. Sakau, nu amžius skiriasi mūsų, prioritetai, požiūris. Nepalaikom to ryšio ne dėl to, kad susipykę ar kažkas, nu tiesiog, natūraliai taip kažkaip.

Kaip su seneliais?

Jų praktiškai mano gyvenime ir nebuvo. Tėvo tėvai Rusijoje, tai aš jų net nesu matęs, o mamos tėvas mirė kai ji dar paauglė buvo, o mama jos irgi mirė kai man du gal metai buvo. Tai apie juos aš

nieko negaliu papasakot. Tik žinau, kad tėvo tėvai fabrike kažkur abu dirbo, o mamos tėvai ūkininkai buvo, kiaules laikė ten porą kilometrų nuo Elektrėnų.

O turėjot kažkokių šeimos tradicijų? Minėjai apie jūrą.

Ne, nebuvo taip pas mus. Nu važiuodavom prie jūros, nes mums su sese atostogos būdavo, o ir jie norėdavo aplinką pakeist. Bet net tada, kai dar santykiai šeimoj normalūs buvo, nebuvo ten tų kažkokių tradicijų, nepasakyčiau, kad kartu ir laiką leisdavom. kažkaip kiekvienas sau buvom. Aš visada su draugais būdavau, jie dirbdavo, tai va taip ir gyvenom.

Su sese sakei nelabai ryšį palaikot, o su tėvais bendrauji?

Su mama jo, bendraujam. Aš pas ją dažnai nuvažiuoju arba pas save į Elektrėnus atsivežu. Gera ji tokia, kai daug vargo pati mačiusi, tai kažkaip visada stengiasi, kad man gerai gyvenime būtų, padeda, kai reikia vaiką pasižiūrėt. O su tėvu nelabai bendrauju. kažkaip viduj gal dar nesugebėjau atleisti už visas tas nesąmones. Dabar kai pagalvoju, tai tik per jį ir tam kalėjime atsidūriau. Nu o ir šiaip mama kai pabėgo, tai jis ir su ta kita moterim labai greit išsiryškino ir prieš kokius dešimt metų išvažiavo jis su ja į Maskvą gyvent nu ir viskas, kažkaip labai retai susiskambinam, bet realiai tai nemačiau jo labai ilgai.

O kaip mokykloj tau sekėsi? Sakei nepabaigėi pilnai, o tik 11 klasių?

Aj nu kaip aš sakau, protą parodo ne diplomai. Aš stengiuosi dabar pats, tobulėju, knygas skaitau. Nepasakyčiau, kad man ir anksčiau mokytis nepatiko. Sakyčiau, kad net ir patiko, bet neturėjau tam sąlygų. Prisimenu kaip skaudu būdavo, kai mokytojos į mane kaip į kokį durnių žiūrėdavo ir dar pažemint bandydavo. Specialiai pakviesdavo prie lentos atsakinėt dažniausiai mane, o aš ne visada pasiruošt galėdavau. Tai ir sakydavo man, kad aš niekam tikęs, kad tinginys, kad jokios ateities neturėsiu, bet jos nežinodavo, kad negalėjau pasimokyt, nes visą naktį miegojau laiptinėj su mama, nes slėpdavomės nuo girtto tėvo. O aš gi irgi negalėjau šitų dalykų pasakyt, čia miestas mažas, kalbos greit nueidavo. Aš niekada neparodydavau, kad namie man sunku. Tai jos kai taip sakė, man dingto noras mokytis, pradėjau nesistengt, nes vis tiek jų požiūriu buvau blogas mokinys. Nei viena iš jų nepasistengė pasigilinti giliau, kodėl aš nesimokau, nors kartais gaudavau tikrai gerus pažymius. Visos buvo tik pačios pirmos teist. Todėl dabar savo sūnų mokau, kad jis pats savimi labiausiai tikėtų ir niekada neklausytų, kai jam kažkas sako, kad jis kažko nesugebės, nes tik jis pats žino, kaip iš tikrųjų yra.

O mokyklos kodėl pilnai nebaigėi?

Nes paskutiniai metai žiauriai sunkūs buvo. Kai tik prasidėjo vienuolikta klasė, mama neteko darbo, nes ne visada galėdavo išeiti dirbti pas vaikus, kai pati mėlyna būdavo. Tėvas pinigų mums irgi neduodavo. O aš dar ir sportavau, ten irgi pinigų reikėjo. Tai sunku mums buvo su mama išsiversti, o aš jau toks subrendęs buvau, jaučiausi atsakingas. Tai kai tik suėjo 18 metų, nu tai čia balandžio

pradžią buvo, tai vienas iš chebros pasiūlė važiuot į Vokietiją mėnesiui lengvų pinigų. Kaip dabar prisimenu, išvažiavau tik su celofaniniu parduotuvės maišiu, kur susidėjau būtiniausias dalykus. Nu ir ką, pirmą savaitę sugavo. Važiavome vogti mašinų. Galvojau mėnesį padirbsiu, užsidirbsiu, atvešiu mamai pinigus ir dar mokyklą spėsiu pabaigt. Bet nei pinigų, nei mokyklos, nei laisvės negavau.

Tai nelabai geri draugai buvo, jei siūlė tokius dalykus?

Aš visada toks prie šustrų buvau. Tai mano draugai irgi ne lopai buvo. Aš pats toks ne pagal savo amžių visada, ir mąstymas pas mane kitoks buvo ir vaizdas. Tai ir draugai vyresni buvo. Turėjau draugų ir iš Panevėžio gaujos. Prisimenu atvarė čia keli pas mus ir vilniečiai sužinojo, o jie ten konfliktavo kažko. Nu tai mes ten susitikę buvom tokioj aikštelėj miške ir tie atvarė, išsitraukė puškas ir šaudyt pradėjo. Tai gerai, kad viskas be aukų išsisprendė.

Tai nelabai saugu Elektrėnuose buvo?

Nu tais laikais tikrai nebuvo saugu. Čia kai tie Elektrėnai tokie tarp Vilniaus ir Kauno, tai visokių čia chebrų privažiuodavo. O ir mūsų pacanai neprasti buvo, pastovėt mokėjo. O paprasti žmonės tai mūsų pačių bijojo. Aš buvau prie tos kiečiausios kompanijos kur čia skaitėsi. Ruselių buvo daug, o visi nagli, kad dabar kai pagalvoju, tai nesielgčiau taip dabar. Bet tuo laiku reikėjo pritapt. Arba pritampi, arba būni pastumdelis. O mane gi greit pastebėjo. Didelis toks, dziudistas, stiprus, nu ir viskas.

O ką tokio darydavot, kad sakai, kad nedarytum dabar taip?

Nu tai ir ne vieną sumušę gerai esam. Būdavo ten kažką ne taip padarydavo, ne taip pasižiūrėdavo, cigaretės neduodavo nu ir gaudavo. Patys ieškojom priekabių. Norėjom, kad mūsų bijotų. Leidom sau viską. Pavyzdžiui sužinodavo, kad ten kas kažkur baliavoja, atvažiuodavom, susirinkdavom kas mums patinka, viską išdaužydavom ir palikdavom. Nu pačiam man gėda, bukapročiai buvom.

O kaip dar jaunesniame amžiuje laiką leisdavai? Nes sakei, kad su draugais būdavai, o tėvai dirbdavo.

Nu tai iki kokių 15 geras vaikas buvau. Sportavau labai, tai ir draugai mano buvo iš sportinės aplinkos. Patikdavo man tos treniruotės. O taip tai eidavom ant turniko sportuot, nu taip va. Nebuvau toks, kaip va katik pasakojau. Čia vėliau viskas taip pasisuko.

O kodėl viskas taip pasikeitė?

Tai sakau, subrendau ir pastebėjo mane tai chebra. Turėjau rinktis, arba su jais, arba lopas būt. Nu ir viskas. Ten vienas iš jų mano kaimynas buvo, tai tiesiai šviesiai man pasakė, arba kentėsi, arba su mumis ranka rankon būsi.

Kaip suprasti tą „kentėsi“?

Tai kaip ir būdavo kitiems. Jie reketuodavo, o jei neduodi, ko prašo – į kaulus gauni. Jei vistiek neduodi – tada tavo šeima kenčia. Tai aš nenorėjau viso to.

O kaip ta saugumo situacija Elektrėnuose dabar?

Tai dabar tai viskas normaliai čia. Nėra jau tokių bezpridelnių, visi kažkaip normaliai elgiasi. Buvo čia prieš dešimt metų dar tokie du broliai, kai bandė vierchatūrą sugražinti. Nušovė per baikerių suvažiavimą vieną tokią Marių ir viskas, pasodino juos. Dabar kažkaip griežčiau teisėsauga dirba. Dabar ir tas jaunimas kitoks, visi ramesni, nėra tų tokių paniatkių kažkokių. Dabar sakyčiau tikrai saugu čia, ramus miestas toks.

Sakei, kad dziudo sportavai ir, kad net Lietuvos čempionu buvai. Papasakok daugiau apie tai.

Jo, neblogai variau. Patiko man, laikiausi ir tos disciplinos, stengiausi. Šiaip labai daug ką treneris davė man gyvenime. Mirė prieš kelis metus, tai man čia tokia tikrai didelė netektis, nes iki paskutinio ryšį palaikėm. Jis visada kažkaip tikėjo manim, priešingai nei mokytojos mokykloj. O kai kažkas tiki, tai ir stengtis norisi. Visada jis man sakydavo, kad aš esu daugiau, nei mane mato kiti, kad esu kitoks ir, kad turiu nebijoti rodyt tos kitos – gerosios – savo pusės. Tada neišgirdau jo, bijojau nepritapt, todėl ir vaikščiojau su ta „blogiuko“ kauke, nors pačiam, darant tas visas nesąmones, apie kurias pasakojau, širdis skaudėdavo, sąžinė grauždavo, bet aplinkybės tokios gyvenimo buvo. Bet kai grįžau iš kalėjimo, tai labai treneris padėjo man atsitiesti, padėjo nebenukrypt nuo to kelio. Tai va turbūt ir buvo jis mano didžiausia motyvacija lankyti tas dziudo treniruotes. Nu aišku motyvavo ir tai, kad visada stiprus buvau, apsiginti galėjau, tai čia irgi dziudo dėka.

O koks buvai grįžęs iš kalėjimo?

Iš tikro tai gerai man per galvą davė tas kalėjimas. Normaliai ten viskas buvo, bet turėjau daug laiko viską apgalvot. Nu tai ir supratau, kad nesu aš toks žmogus, kuriuo bandžiau būti, kokį save norėjau parodyti. Aš šiaip toks jautrus gana esu. Supratau, kad noriu kitokio, ramesnio gyvenimo, be tų kriminalų. O aš šiaip visada laikiausi žodžio, čia irgi treneris dar nuo mažų dienų šito mokė, rodė tai savo pavyzdžiu. Jis buvo toks kaip autoritetas. Tai daviau sau žodį ir laikiausi jo – grįžau, susiradau darbą, sukūriau šeimą ir iki dabar gyvenu kitaip, nei gyvenau prieš kalėjimą.

O kaip gyveni dabar?

Tai sakau, turiu draugę, auginam jau beveik pilnametį sūnų, turiu savo verslą, taip ir gyvenam.

O su vaiko mama jūs nesusituokė?

Aj ne kažkaip. Nors kartu jau nuo 2001 metų, tai jau virš dvidešimt metų, bet kažkaip nežinau. Nu ką ta santuoka keičia? Mano šeimos pavyzdys puikiai parodė, kad parašas nieko nekeičia, jei vienas nori, tai ir eina į kairę, nori, tai ranką ir pakelia. Ne nuo santuokos priklauso, kaip pora gyvens.

O jūsų santykiai poroje kokie?

Nu visko būna pas mus. Aišku, apie rankos kelimą tai net kalbos nėra. Bet gerbiu aš ją, nes jis man labai padėjo atsitiesti, neišsigando, kad va čia iš kalėjimo grįžo, nu ir aišku sūnų man pagimdė. Pasipyksta, bet normalu čia, visi gi pasipyksta. O mes dar ir be kažkokių rimtų priežasčių. Pavydi ji pas mane tokia, visada galvoja, kad aš į kitas žvalgausi, pavydi, tai va ir pyksta dėl dažniausiai dėl to. Bet šiaip tai gražūs, normalūs santykiai šeimoj mūsų. Ne taip, kaip aš augau.

Tai buvo gal pagrindas dėl ko pavydėt?

Aj nu ką žinau, seniai labai, dar vaikas tik gimęs buvo, trynės prie manęs viena pana, nu bet nieko ten su ja nebuvo. Draugiškai porą kartų kavos atsigerėm, tai ji kai sužinojo, tai ir liko jai gal toks nepasitikėjimas kažkoks. Bet sakau, su ta pana tikrai nieko nebuvo, myliu aš savo moterį ir kitų man nereikia.

O kaip per karantiną? Daugeliui porų čia gi išbandymas buvo.

Aj ne, man tai viskas gerai buvo. Mes kaip tik gal net gražiau bendraut pradėjom per tą karantiną visi. Susikūrėm sau tokias mini tradicijas – penktadieniais prisipirkdavom visokių skanėstų, išsirinkdavom filmą ir visa šeima žiūrėdavom, o sekamdieniais pirtį namuose užsikurdavom su baseinu, toks spa laikas. Tai net dabar, kai karantinas baigėsi, stengiames išlaikyt visą tai. Aišku, sūnus kartais savo reikalų turi, bet vistiek stengiasi kuo daugiau laiko praleist su mumis.

Laikeisi karantino nurodymų?

Nu tai nebuvo išeities kitos. Aš jei taip nuoširdžiai, tai nelabai tikiu viskuo, ką sako. Čia irgi įbauginti mus nori. Nesusitikinėjau aš ten su tais žmonėm, bet ir neužsibarikadavau. Gyventi tai reik. Kaukes nešiojau irgi, bet skiepus tai nesidariau. Niekas jų taip neištyrė dar, neaišku ką ten leidžia. Mano aplinkoj kažkaip visi buvo prieš tuos skiepus. Aš manau, kad tiesiog imunitetą reikia stiprinti ir būsim visi sveiki. O dabar kai niekas nesportuoja, tik užpakalius ant sofų prie telikų augina, tai ir serga kas mėnesį. Va mes su sūnum kai sportuojam, sveikai maitinamės, tai ir sveiki.

O koks santykis su sūnum tavo?

Labai geras. Matau, kad aš jam autoritetas. Visada stengiausi sūnui suteikti tokią vaikystę, kokios aš pats neturėjau. Stengiuosi būti kitokiu tėvu, nei buvo maniškis, nes žinau, kaip sunku gali būti. Dar nuo pat mažens einam kartu sportuot, kartu važiuojam į varžybas, dviračiais važinėjam. Šiaip labai kreipiu dėmesį ir į jo mokslus, noriu, kad jis pasiektų gyvenime daug, nes matau, kad galvą turi. Nu karočia, tikrai gražiai sutariam, labai didžiuojusi savo sūnumi. Jis ir mokosi gerai, ir šiaip toks protingas, bendraut moka, ir sporte jau daug pasiekęs.

Tai tikiuosi, kad ir toliau viskas pas jus klostysis gerai. Ačiū tau už pokalbį.

Nėra už ką. Malonu buvo.

Moteris, 1991

Tai šiandienos mūsų pokalbis bus naudojamas mokslo tikslams, konkrečiai tai rašant magistro baigiamąjį darbą ir noriu pasakyti, kad jokie tave galintys identifikuoti duomenys niekam kitam nebus atskleisti, jie bus žinomi tik man. Sutinki?

Taip, sutinku.

Nevaržyk savęs, pasakok kiek įmanoma plačiau. Ir gal pradėkime nuo to, kad tu pati papasakok savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni, iki dabar, o aš tada vėliau užduosiu tau klausimus. Gerai?

Aha. Tai pasakot viską viską? Ir apie vaikystę, ir apie dabartinį gyvenimą?

Taip, viską, ką prisimeni.

Nu gerai. Tai save geriausiai prisimenu nuo kokių šešių metų, kai gimė mano sesė. Prisimenu, kad labai jos laukiau ir džiaugiausi, kai ji gimė. Gyvenome mes trijų kambarių bute – aš, sesė, mama ir tėtis, bet vėliau tėvai išsiskyrė ir daug kas labai keitėsi gyvenime, bet gal viską nuosekliai papasakosiu. Tai va, mūsų šeima buvo tokia, dar labai artimai bendravom ir su mamos ir tėčio šeimom, tai čia irgi man jie visi buvo kaip šeimos nariai. Visą laiką labai mylėjau sesę, net paauglystėj visur ją vedžiodavausi kartu, na, bet užtat dabar turiu geriausią draugę. Lankiau meno mokyklą, baigiau fortepijoną, mokykloje irgi labai gerai mokiausi, lankiau tautinius šokius. Baigus mokyklą po ilgų dvejonų įstojau į Škotijoje, Edinburge esantį universitetą, studijavau madą. Ten tris metus draugavau su vietiniu vaikinu, bet baigusi mokslus išvykau atgal į Lietuvą ir mūsų santykiai nutrūko. Grįžusi pradėjau kurti savarankišką gyvenimą, susiradau naują draugą, su juo pradraugavome penkerius metus, jis norėjo šeimos jau, o aš kažkaip dar nebuvo tam pasiruošusi ir jį praradau. Čia buvo turbūt didžiausia mano gyvenimo klaida. Nu ir tada kažkaip viskas pradėjo risti žemyn. Kertinis mano gyvenimo dalykas nutiko prieš metus, kai palaidojau brangiausią savo gyvenime žmogų – savo močiutę. Nuo to laiko bandau kibtis į gyvenimą iš naujo.

Užjaučiu.

Jau tvarkausi su tuo, ačiū.

Papasakok, prašau, daugiau apie savo tėvus. Kas jie buvo?

Tai mama visą gyvenimą buvo menininke, dirbo muzikos mokytoja meno mokykloj, o tėtis tai dažnai keitė darbus, nepasižymėjo pastovumu, bet šiaip tai ledo ritulininkas buvo, baigęs karjerą ten federacijoje svarbias pareigas turėjo, tada vis visokių versliukų prisigalvodavo, tai žuvis augino ir pardavinėjo, tai žemės sklypus supirkinėjo, o tada perparduodavo, nu toks – visko po biški. O dabar mama tai Amerikoj jau septynis metus gyvena, prižiūri senukus, o tėvas išvažiuojęs į Angliją fūristu dirba.

O kokie santykiai šeimoje buvo?

Anksčiau gėdydavausi apie tai kalbėti, supratau, kad ta vaikystė labai daug randų paliko, kreipiausi pagalbos pas psichologus ir dabar jau pagaliau išsilaisvinau iš viso to ir galiu apie tai kalbėti. Neturėjau aš gražios vaikystės ir pagrinde tai viską gadino tėvai. Jie nebuvo tokiais tėvais, kokiais turėjo būti. Drįsčiau pasakyti, kad mano krikšto tėvų šeimos rūpinosi mumis su sese labiau, nei jie.

O kaip jie elgėsi?

Nemalonu apie tai kalbėti, bet tiesa yra tiesa. Tėvas užgerdavo, o kai užgerdavo, būdavo pyktybinis, naudojo prieš mus psichologinį smurtą. Mes su sese labai bijojom, nes jis prisivesdavo į namus visokių draugelių ir ten gerdavo, rūkydavo. Mes grįždavom iš mokyklos ir matydavom tokius vaizdus. O jis dar toks būdavo, kad kai išgeria, tai ne tai, kad ramiai sėdėtų, o eidavo visur, skambinėdavo visiems. Mums būdavo labai labai gėda, mes nenorėjom, kad kiti žinotų, kad pas mus šeimoj taip. O mama irgi nebuvo angelas. Mėgo labai vyrus. O tėvas tai žinojo, bet nieko padaryt negalėjo, tai gal dėl to ir pradėjo išgerinėt.

Gal vandens reik atsigerti?

Ne, tuoj susiimsiu save į rankas. Atsiprašau, kad pratrūkau, tiesiog seniai stengiausi viso to neprisiminti.

Viskas gerai.

Nu tai va. Mama mėgo tuos vyrus. Ir ji net neslėpdavo, mes matydavom visą tai. Ji visada tokia graži moteris buvo, nekvaile, bet kas jai darėsi, aš nežinau. Važiuodavo ji ir į visokius svingeriu vakarėlius. Tai kol mažos buvom, tai nesupratom viso to, bet jau kai augom, tai suprasdavom viską. Pamenu buvo jos trisdešimt penktas gimtadienis. Tėvas vakarienę padarė, tortą nupirko, mes balionų visuose namuose prikabinom ir laukėm jos iš darbo grįžtančios, bet ji negrįžo. Tik vėliau parašė žinutė, kad išvažiavo prie jūros su kažkokiu vyru. Būdavo ir taip, kad vienas gastroliuoja, o kitas kažkur geria, o mes su sese nevalgusios, dar mažos vienos namuose likdavom. Bet netoli gyveno mano krikšto mamos šeima ir lygiai taip pat netoli krikšto tėčio šeima, tai jie mus su sese priglausdavo. Net dabar per mamos ar tėvo dieną aš einu sveikinti jų, nes būtent jie buvo šalia, kai jų labiausiai reikėjo. Nu ir galiausiai tėvas su motina nebeištvėrė vienas kito elgesio ir išsiskyrė.

Kaip jūs su sese išgyvenot skyrybas?

Tiesą pasakius, mes jų laukėm, kaip didžiausios šventės. Bet pasirodo, kad ir tai mūsų neišgelbėjo. Ne viskas taip paprastai vyko. Nors tėvai išsiskyrė, vistiek visi gyvenom vienam bute, nes ir tėčiui priklausė kambarys. Tėvas dar labiau pradėjo gerti, prie jo kartais prisijungdavo ir mama. O svarbiausiai niekas to nematė, mes vienos namuose kentėdavom, niekur neidavom, nes bijojom, kad sužinos draugai. O aš gi lankiau muzikos mokyklą, kur mama dirbo, tai buvo ne vienas kartas, kai ji išgėrusi ir į darbą ateidavo. Nu vienu žodžiu, buvo užburtas ratas, trukęs metų metus, kol mama

nebuvo priversta išeiti iš darbo, ir kol jie su tėvu abu girti neapsivertė su mašina. Tai ačiū Dievui, kad nenutiko tragedijos.

O kas pasikeitė po to?

Tiesiog mes išsikraustėm gyventi pas močiutę. Nebegalėjom taip daugiau. Man buvo paskutiniai metai mokykloje, supratau, kad turėsiu palikti sesę, važiuot studijuot, o jos vienos tokioj aplinkoj negalėjau palikti. Mama tada išvažiavo į Vokietiją padirbėti, o tėvas ir toliau gėrė kuo toliau tuo labiau. Pagaliau susirado kažkokią moterį, išėjo pas ją, tai mes iš karto tą butą išnuomavome, kad bent kažkiek padėtų mums finansiškai išgyventi.

O kaip tau mokykloje sekėsi?

Mokykloj man gerai buvo. Aš ten saugi jaučiausi. Mokytis irgi gerai sekėsi, buvau labai aktyvi, visur manęs pilna buvo, daug draugų turėjau. Su mokyklos draugėmis iki dabar esame neišskiriamos. Labai fainam kolektyve tautinius šokius šokau. Mokytis sekėsi, tai ir mokytojai mane mylėjo. Vienu žodžiu, man ten gerai būdavo, aš tarsi pabėgdavau į kitą pasaulį.

O kaip šiaip atrodė tavo laisvalaikis po mokyklos?

Tai kai nereikėdavo eiti į meno mokyklą, mėgdavau būti su draugais. Kai šilta būdavo, tai turėjome visi tokią vietą prie ežero, ten tiesiog susirinkdavome pabūti visi. Atrodo nieko tokio neveikdavom, bet visiems kartu kažkaip gera būdavo. Tiesiog bendraudavom, užkandžių kokių nors pasiimdavom ir būdavom. O kai jau būdavo vėsesni orai, tai pas ką nors, kas turėjo didesnius namus, rinkdavomės. Tai stalo žaidimus žaisdavom, šiaip bendraudavome.

O Elektrėnuose saugu būdavo?

Aš nežinau, nepasakyčiau, kad labai saugu būtų. Dar kai aš paauglė buvau, tai čia prieš kokius 15 metų, tai buvo tokių nelabai gerų įvykių. Narkotikų pas mus Elektrėnuose daug buvo. Čia atvažiuodavo visokio plauko žmonių, tai būdavo, kad ir užverbuoja kokį jaunimą. Iš mano laidos viena mergina mokykloje perdozavo ir mirė mokyklos tualete. Mes dešimtoj klasėj buvom. Tada, pamenu, metais jaunesnį vaikiną nužudė dėl motorolerio kažkokie prisinarkašinė bernai. O dvyliktoj klasėj tai viena berniuką pagavo su narkotikais ir pasodino dešimčiai metų. Pamenu, kad mums buvo labai didelis šokas, nu nes jis visada su mumis būdavo, pirmūnas, gerieties toks, niekas nebūtų įtaręs, kad tokiais dalykais užsiima. Bet buvo taip, kad tie pagrindiniai užverbuodavo tuos jaunuolius, juos policija susemdavo, o tie vaikščiodavo laisvėj. Niekaip nesuprasdavom, kaip taip gali būti, nes aplink visi žinojo ką jie daro, tik ne policija.

O dabar kaip?

Iš mano perspektyvos žiūrint, tai viskas kur kas geriau. Aš bent pati tikrai saugiau jaučiuosi. Policijos darbo rezultatai matomi, o visiškai išvengti to nusikalstamumo, manau, nepavyks išvengti

niekam. Bet dabar bent jau saugiau vien dėl to, kad nevyksta tų saviveiklų, tai galėjo kažkas vienas mieste daryti ką nori.

Ką reiškia, ką nori?

Tai būdavo, kad paprašo cigaretės, neturi, tai gauni į galvą. Norėdavo, tai galėdavo pasiimti tavo telefoną, ar įsitempti į mašiną. Buvo tokių atvejų pas mus, bet dabar bent negirdžiu, kad taip vyktų.

O kodėl po mokyklos pasirinkai studijas užsienyje?

Iš dalies tai norėjau pradėti kitą gyvenimą, pabėgti nuo visos praeities, prisiminimų, o iš kitos pusės, tai tiesiog ieškojau didesnių perspektyvų savo pasirinktoje srityje.

O kodėl nelikai užsienyje, o grįžai į Elektrėnus?

Nes supratau, kad tokiu būdu nuo praeities skaudulių nepabėgsiu, o perspektyvų vieta irgi nesuteikia, viskas priklauso nuo paties tavęs. Kažkaip užsienyje vistiek nesijauti savas, norėjosi man savų draugų, savų vietų, širdis linko link namų atgal.

Nebuvo sunku palikti vaikino?

Nebuvo tiek tvirti mūsų tie santykiai, kad būtų sunku. Viskas dar labai vaikiška buvo, o jau draugystės pradžioje abu supratome, kad šie santykiai nebus amžini. Tiesiog buvo smagu leisti laiką kartu, buvo geras laikotarpis, bet ir viskas. Likom draugais, kartais ir net dabar susirašom, pasiteiraujam vienas kito, kaip sekasi.

Kodėl sakai, kad iš karto žinojot, kad nebus santykiai amžini?

Nes aš visada žinojau, kad anksčiau ar vėliau grįšiu į Lietuvą, o jis visada žinojo, kad liks Škotijoje.

Grįžusi susiradai naują draugą?

Aha, ne iš karto, bet buvo tikra meilė. Tik aš tos meilės nesugebėjau išsaugoti. Geras jis man buvo, stengėsi dėl manęs, o man vėjai galvoje buvo. Kažkaip buvo ta baimė įsipareigoti ir tos kalbos apie vestuves, apie vaikus mane gąsdino. Kuo daugiau jis to norėjo, tuo labiau aš toliau nuo jo. Natūralu, kai žmogui tuoj trisdešimt, kai santykiuose prabūna virš penkių metų, natūralu, kad nori judėti toliau, o aš nenorėjau. Pradėjau maištauti – kelionės be jo su kitų draugų kompanija, naktinėjimais klubuose, išvykos į festivalius... Jį tai erzino, jis matė mano abejones ir nusprendė, kad neverta švaisatyti laiko santykiams, kurie, jo manymu, niekur nevedė. Aš kažkaip tikėjau, kad jis išlauks ir vėl sueisim, kada aš būsiu tam pasiruošus. Visi mane protino, sakė, kad nebūčiau kvaila, kad praleidžiu savo gyvenime svarbiausią žmogų, bet aš neklausiau. O dabar, kai praėjus metams jis susirado kitą ir po nepilnai metų jai pasipiršo, kai matau jų dviejų laimingas nuotraukas, kaip jie leidžia laiką kartu, kaip įsikūrė namuose, kuriuos jis statė, tikėdamas, kad ten gyvensime mes, man plyšta širdis.. Suprantu, kad kelio atgal nėra. Pradėjau labai gilintis į save ir supratau, kad viskas slypi kur kas giliau. Supratau, kad kol nesusitvarkysiu pati su savimi, tol su niekuo negalėsiu būti.

Dėl to kreipeisi pas psichologus?

Taip, norėjau, kad psichologai padėtų išsiaiškinti, kas su manimi negerai. Po ilgų analizių čia ir radome vaikystės žaizdų pasekmes. Niekada nemačiau gražių šeimos santykių, nejaučiau laimės, gyvendama pilnoje šeimoje, tiek iš mamos, tiek iš tėčio pusės mačiau nepastovumą ir visą tai nusėdo mano pašąmonėje, kuri po tiek metų atsivėrė man visu gražumu perkeltine prasme. Nusprendžiau visiškai atsisakyti alkoholio, nes supratau, kad ir tai gali būti mano silpna vieta ateityje.

Jautei kažkokią realią riziką dėl alkoholio?

Kai pradėjau į save gilintis, kai supratau, kad daugelis mano veiksmų yra įtakoti vaikystės patirčių, pradėjau analizuoti dabartinius savo veiksmus kritiškai. Ir supratau, kad kuo toliau, tuo labiau mano gyvenime dažnesni vakarėliai, kuriuose yra svaigalai. Tai dėl to ir išsigandau, pagalvojau, kad mano pačios likimas gali būti panašus, kaip tėvų.

Pyksti dėl visko ant tėvų?

Niekada to nebuvau pripažinusi pilnai, bet, manau, kad taip. Mamai kažkaip sugebėjau atleisti, nes matau, kaip ji keičiasi. Jau septynerius metus savo gyvenimą kuria Amerikoje, stengiasi dėl mūsų su sese. Mes su ja pasikalbame ir ji visą tai supranta. Ji jaučia kaltę dėl mano vidinės būsenos ir santykių griūties, ji kaltina save dėl to, kad šitas mėtymasis yra paveldėtas iš jos. Jai aš palaiapsniui atleidžiu ir bandau kurti kitokius santykius. Bet tėvui atleisti dar nesugebėjau. Jam rūpi tik jis pats. Jei paskambina blaivas, tai tik apie save kalba, koks jis vargšas, kaip jam nesiseka gyvenime, bet niekada nepaklausia nuoširdžiai manęs, kaip aš laikausi, kas mano gyvenime vyksta. Negaliu atleisti ir dėl to, kad iki dabar jam prioritetas alkoholis, o ne mes su sese. Kiek kartų mes bandėme su juo gražiai bendrauti, bet viskas baigdavosi tuo pačiu – jis prisigerdavo, tada skambinėdavo mums, įžeidinėdavo. Po pokalbio su juo man būdavo taip negera... Pasakojau apie tai ir savo psichologui, kartu priimėme tokį sprendimą, kad man geriausiai būtų nuo jo atsiriboti, tai visur jį užblokavau ir tiesiog bandau stotis ant kojų. Buvo jau visai neblogai, bet gyvenimas man vėl iškrėtė tokį pokštą, po kurio galvojau jau nebeatsitiesiu.

Čia kalbi apie močiutės netektį?

Taip, man čia didžiausia tragedija, kurią kada nors gyvenime patyriau. Močiutė man buvo viskas. Ji buvo mano pasaulis. Iš jos aš mokiausi gyventi, mylėti, džiaugti, tik jai galėjau atverti širdį ir tik ji pilnai mane suprasedavo. Jos išėjimas buvo netikėtas. Ji visada turėjo problemų su širdimi, ir prieš 2021 metų Kalėdas tikrinosi eilinį kartą širdį ir gydytojai pasakė, kad arba darome operaciją, arba ji bet kada gali numirti. Nedarant operacijos jai gyventi davė maksimum du metus. Kaip buvo sunku priimti sprendimą. Ir dėl to sprendimo aš negaliu sau atleisti, jaučiuosi tokia kalta, kad norisi staugti kaip vilkui.

Atsigerk vandens, bus lengviau.

Aha, ačiū.

Tai kokį sprendimą priėmėte?

Tai nusprendėm, kad reik padaryti viską, ką tik galima, kad kuo ilgiau ją išsaugotumėm ir pasiryžome operacijai. Operacija lyg ir pavyko, ji pabudo, buvau laiminga iki negalėjo. Bet ta laimė truko vos pusdienį. Vakare po operacijos ji užgeso. Paliko mus. Aš pati nenorėjau gyventi. Nebemačiau prasmės visame tame. Jei ne sesuo, turbūt būčiau ir neištvėrusi. Tik supratau, kad tokio skausmo nepakeltų ir ji. Kiekvieną dieną vis dar gyvenu su kaltės jausmu, ju didžiuliu ilgesiu... Bet po truputį stengiuosi keltis, stengiuosi džiaugtis vien dėl jos, nes tikiu, kad ji mane saugo iš viršaus.

Kodėl save kaltini?

Tai vat turbūt irgi dėl to neapibrėžtumo jausmo, kuris taip mane lygi. Dėl to neapsisprendimo. Jei tikrai būčiau tvirtai apsisprendusi, kad operacija – geriausia išeitis, gal savęs ir nekaltinčiau, bet dabar mėčiausi ir iki dabar vis pagalvoju – o gal ji būtų gyvenusi...

O kaip dabar atrodo tavo gyvenimas?

Dabar skiriu daug laiko sau, savo mintims, bandau dirbti su savimi. Kelis mėnesius praleidau Amerikoje, ten daug keliavau visiškai viena ir labai padėjo man prasivalyti visą vidų. Stengiuosi ir daugiau su draugais susitikti, kažkur nueiti prasiblaškyti. Suprantu, kad nėra išeitis visą laiką tik sedėti ir save graužti ar kaltinti kažką kitą. Dabar kuriu savo gyvenimą – be išankstinių nuostatų, praeities skaudulių, be kitų nuomonės ir įtakos.

Ačiū tau už tokį jaustrų pokalbį. Linkiu kuo daugiau šviesių spalvų gyvenime.

Ačiū ir atsiprašau, kad taip praskydau. Nėra lengva taip atsiverti.

Vyras, 1988

Prieš pradėdant pokalbį, noriu gauti tavo sutikimą, kad pokalbis bus naudojamas moksliniais tikslais, rašant magistro baigiamąjį darbą. Tave galintys identifikuoti duomenys bus žinomi tik man, daugiau niekas jų nežinos. Sutinki, kad tavo pasakojimas su tavo gyvenimo istorija bus naudojamas magistro darbui?

Taip, tai mes jau sutarėm juk.

Taip. Tai ir pradėkime tuomet. Papasakok prašau savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni iki dabar.

Konkrečius faktus, ar visus prisiminimus?

Prisiminimus ir faktus. Kalbėk laisvai, nevaržyk savęs.

Ok. Tai kai dar buvau visai mažas, gyvenom bute ir aš lankiau darželį. Tai pirmi prisiminimai turbūt ir kyla iš ten. Kažkaip ryškiausias prisiminimas, kai visus tėvai pasiima, o aš lieku vienas, stoviu prie lango ir laikiu, kada pamatysiu tėvo žygulį iš po kampo išsukantį. Kartais sulaukdavau,

o kartais auklėtoja vedavosi pas save į namus ir ten laukdavau. Nu ta prasme, auklėtoja buvo tėvų draugė, tai todėl taip galėjo daryti. Tada persikėlėm mes į nuosavą namą, ten aplink mano amžiaus vaikų nelabai buvo, tai aš kažkaip išeidavau vienas į kiemą ir rasdavau ką veikt, pats vienas susigalvodavau žaidimų.

Aha, o kas toliau?

Kai pradėjau eit į mokyklą, pradėjau sportuoti rankinį, tai ten pradėjau draugaut su vaikais, kurie iki dabar man yra geriausi draugai. Paauglystė ir studijų metai pas mane buvo labai linksmi. Baigiau mokyklą normaliai, mokiausi nei labai blogai, nei labai gerai. Nu nors galėjau ir geriau. Įstojau į kolegiją, pabaigiau transporto vadybą. Kol mokiausi dirbau sargu šiukšlyne, apsauginiu restorane, nu visada kažkaip darbas man svarbu buvo. Tada įstojau į Romerį, bet nebaigiau jo. Vis dar sportavau, bet kai buvo kažkur 25 ar 26 metai per trumpą laiką turėjau labai rimtas traumas – iš pradžių achilas trūko, tai pusę metų lovoj pragulėjau, tada atsistojau jau pilnai ant kojų, pradėjau vėl sportuoti ir patyriau labai rimtą rankos traumą. Visiškai pilnai lūžo kaulas ties alkūne, ranka tik ant nervo laikėsi, tai bet viską sutvarkė. Nu ir tada nutraukiau jau savo sportus. Pradėjau dirbt tėvo įmonėj, o dabar ruošiuos tą įmonę perimti, nes tėvas jau į pensiją eis.

Mhm, tai gal pradėkime nuo pradžių. Kodėl visada paskutinis darželyje likdavai, ar net vėliau pasiimdavo tave iš auklėtojos namų?

Tėvai tada labai daug dirbo. Tėvo verslui buvo pirmieji metai, jis toks labai užsispyręs, tai labai stengėsi viską plėtoti. Mama taip pat jam padėjo, nu ir kažkaip ne visada spėdavo jie mane laiku pasiimti.

Jauti kažkokią nuoskaudą?

Ne, tikrai nejaučiu. Tuo metu gal kažkiek liūdna būdavo, bet kai truputį užaugau, visada stebėdavau tėvą ir juo žavėdavausi. Jis šiaip ne lietuvis, o ukrainietis. Į Lietuvą atvyko dvidešimt vienerių, nes gavo paskyrimą čia. Pats išmoko lietuvių kalbą ir statė čia savo gyvenimo pagrindą. Kažkaip nuo mažens tėvai mane mokė, kad darbas ir atsakomybės yra šventas reikalas, tai aš net vaikas tai supratau, tai apie jokias nuoskaudas net kalbos nėra. Jie gi viską darė, kad mes su sese turėtumėm gražią ateitį.

O kuo tavo tėvai užsiima?

Tai sakau, tėvas prieš trisdešimt metų įkūrė transporto verslą, tai visą tą laiką jie su mama ten ir dirba. O dabar ir mes su sese ten dirbam.

Papasakok apie sesę.

Tai ką čia pasakot. Vyresnė ji už mane šešiais metais, Vilniuj gyvena, bet kiekvieną dieną matomes darbe.

O kaip šiaip santykiai jūsų šeimoj?

Šeima man labai svarbu. Yra žmonių, kuriems nereikia to bendravimo su šeima, o man labai to reikia. Tėvai kažkaip sugebėjo suburti tą mūsų branduolį, turim savo tradicijas. Nu mes kai visi vienam versle, bet skirtinguose skyriuose, tai pietaujame visada kartu. Ir kažkaip esam įpratę, kad visada šeštadieniais renkamės pas tėvus, ten vakarojame. Tai atvažiuoja sesers šeima, aš su drauge, močiutė ateina ir būnam visi kartu. Gaminam ką nors skanaus, įsipilam po taurę vyno ir visi leidžiam vakarą, bendraujame, dalinames savaitės įspūdžiais. Retai kada praleidžiam šituos savaitgalius.

O ir anksčiau, kai dar pas tėvus gyvenai, tokie santykiai jūsų buvo?

Jo, visada gražiai bendravome. Jie labai daug dirbo, negalėjo ten gal per daug to dėmesio paprastom dienom mums skirti, tikrinti namų darbų, vežioti į būrelius, mes savarankiškai vaikai su sese buvom. Bet tai nereiškia, kad jų nebuvo mūsų gyvenime. Buvo. Jie mus taip auklėjo, kad mes suprastume juos, elgėsi su mumis kaip su suaugusiais, mokė tų visų atsakomybių. Bet aš tai ir džiaugiuos, kad per daug aplink mus nešokinėjo, nes kai pasižiūriu dabar į tuos išlepintus vaikus, tai baisu pasidaro. Savaitgaliais irgi kartu laiką leisdavom, važiuodavom į Vilnių dažnai papramogaut, į kokią piceriją nueidavom, į baseiną. Nu jie stengėsi kiek galėjo. Vėliau veždavo mus atostogaut prie jūros, net į Turkiją, norėjo, kad mes pamatytumėm kuo daugiau. Sakau, tėvai sugebėjo padaryti taip, kad būtų mūsų autoritetais, kad mes norėtumėm su jais laiką leisti.

Sakei, kad ir močiutė su jumis ateina vakaroti. Kas tokie buvo tavo seneliai?

Tai iš tėčio pusės senelius aš tik kelis kartus matęs esu. Jie Ukrainoj gyveno, bet dabar jau jie mirę. Nu bet paprasti žmonės buvo, senelis man rodos pieninėj dirbo, o močiutė namų šeimininkė buvo. O su seneliais iš mamos pusės, tai labai artimi buvom. Nu jie gyvena per kelis namus nuo mūsų. Nu kaip jie, močiutė dabar tik, senelis prieš 12 metų mirė. Bet buvo elektrinės darbuotojas, o močiutė tai paukštyinė dirbo. Bet oho tokia buvo, ugnis. Visus suvaldydavo, tik žvilgsnio užtekdavo. Man tai toks juokas ima prisiminus, kai mes ką nors su sese prisidirbdavom, o ji pasiimdavo rykštę ir bėgdavo paskui mus, o mes gi tai greitesni, o ta nepasiduoda, bėga iki pat ežero, kol nepavarkdavo. Faina ta mūsų močiutė, ir dabar jau virš 80 metų jai, bet pavyzdys ji mums visiems – darbšti, nesiskundžia niekuo, protauja.

Tai gaudavai su rykšte?

Aj porą kartų gal ir esu gavęs, bet šiaip tai ne. Tėvams neužtekdavo ryžto rankos pakelt, net jei ir norėdavo.

O dėl ko tai dažniausiai būdavo?

Dėl nieko rimto. Kaip ir visi vaikai... Tai su koku kamuoliu žaisdamas kokias gėles netyčia sutrypdavau, tai ko nors neatlikdavau, bet taip kad kažką labai rimto būčiau pridirbęs, tai ne.

O kokie santykiai su sese buvo ir kokie dabar?

Gerai buvo ir gerai yra. Paauglystėj tai jautėsi tas amžiaus skirtumas, bet aš buvau toks subrendęs ne pagal metus, ir protas mano biški kitaip mąstė nei benraamžių ir vaizdas buvo kaip žymiai vyresnio, nu toks sportiškas buvau visada. Tai ji mane kartais į savo kompaniją pasiimdavo, smagu būdavo. Važiuodavom pas kokius jos draugus į sodą ar kažkur į kavinę. O dabar tai irgi gerai sutariam, džiaugiuosi, kad mano draugė su ja labai sueina gerai, nors amžiaus skirtumas dar didesnis.

O koks tas amžiaus skirtumas?

Tarp jų 16 metų skirtumas. Nu bet mano sesė labai jaunatviška. Ir charakteris ir vaizdas jos ne pagal amžių. 40 jai, o atrodo max ant 30. O ir draugė mano rimtai mąstanti jau, ne kaip pacankė kokia, nereik jai nei tų lakstymų kažkokių, nei ką, ji tokia prie šeimos. Tai irgi susigalvojam sau pramogų kartu, ar į kokį spa porom važiuojam, ar vieni pas kitus į svečius, šiaip keliaujam kartu. Nu faina. Nors su draugais irgi smagu, bet su šeima kažkaip smagiau.

Papasakok apie draugus savo. Sakei, kad draugaujat nuo vaikystės?

Jo, mūsų kompanija nuo pirmos klasės kartu. Skirtingi mes tokie visi labai, bet draugai yra draugai. Vaikystėj kai augom, kai tie patys tikslai buvo, tų skirtumų gal taip ir nesimatė, visų tikslai buvo tie patys – sportas, mokykla. Bet dabar tai matosi tie skirtumai, bet vistiek kažkaip su jais fainiausias laikas.

Kokie tie skirtumai?

Nu aš sakau, aš toks daugiau prie šeimos, man tie baliai festivaliai dažnai nereikalingi, nes ir su šeima man smagu, o alkoholio irgi negaliu daug vartot, ir sveikata jau neleidžia, o ir šiaip statusas kitoks gal. Du iš kompanijos geriausiai sutaria, nes mėgsta susitikti kiekvieną savaitgalį, atsipalaiduoti. Nors abu šeimas turi, dirba. Kitas – anksčiau labai gazavo, bet vėliau matyt jau atbaliavojo savo ir atsivertė, visiškai atsisakė alkoholio, pradėjo sveikai gyventi, sukūrė savo verslą, o penktam iš mūsų nelabai pasisekė – turėjo gerą darbą, verslą savo, bet ir atsipalaidavimus mėgo, o per visą šitą prarado darbą, pradėjo lošt, įklimpo į skolas... Su juo kažkaip jau labai retai susitinkam...

Ką turi omenyje, sakydamas mėgsta atsipalaiduoti?

Nu tai ką – alkoholis. O prie alkoholio kartais ir kiti dalykai, stipresni svaigalai. Pas mus gi čia įprasta, kad žmonės nelabai moka vien su alkoholiu atsipalaiduoti.

Čia, tai kur?

Nu aš nežinau kaip Vilniuje ar Kaune, aš kalbu apie Elektrėnus. Bent jau va tokie mano amžiaus žmonės nelaiko kažkokia blogybe, švenčiant atsigaut patraukus ko nors. Nu nenoriu aš apie tai kalbėti per daug, visi čia viską žino ir supranta, kaip yra.

O tau irgi tai normalu?

Ne. Aš esu labai seniai pabandęs tiek žolės, tiek kokaino. Bet ne mano čia reikalai, visiškai nepatiko, o ir emociškai blogai jaučiausi. Man kažkaip moraliai tai nėra priimtina. Aš nesmerkiu kitų, kas tai daro, kiekvieno čia pasirinkimas, kaip elgtis su savo organizmu. Bet man tai nėra normalu, aš esu daugiau už sveiką gyvenimo būdą. Aš jau kai augau, kai paauglys buvau, pamenu, tėvas pasisodino ir pasakė, kad jei aš darysiu šituos dalykus, juos labai stipriai nuvilsiu ir kad jie neaišku, ar sugebės mane priimti su tokiais dalykais. Tai man kažkaip niekada pagundos tam nebuvo.

Sakai, kad tarp jaunimo čia normalūs ir toleruojami tokie dalykai. O kaip apskritai saugumo situacija Elektrėnuose tavo akimis?

Nežinau, manau, kad vis saugiau čia. Tik kad va su tais narkotikais čia nemažai reikalų. Nu tikrai daug kas vartoja. Čia gal vieta tokia, kai tarp Vilniaus ir Kauno. Tai atvažiuoja čia visokių ir stumdo. Aš nežinau, pats nesigilinu į tai, nes man nėra aktualu. Bet jei daug kas vartoja, reiškia yra ir iš kur gauti. Tai, manau, kad teisėsauga didžiausią dėmesį turi skirti narkotikų priežiūrai. O šiaip pati saugumo situacija nėra bloga. Kažkaip dabar nelabai grdėti kažkokių nusikaltimų. Nu nebent vagystės dabar ir sodų, namų kažkaip padidėjusios. Bet va anksčiau daugiau tos betvarkės buvo. Aš dar kai toks tik naujai iškeptas paauglys buvau, tai vieną mano vyresnį draugą užmušę buvo. Ėjo jis naktį ir užpuolė jį, nu ir viskas. Dar buvo kažkokį bachurėlį už motorolerį nužudę. Bet dabar kažkaip tokių dalykų čia nebegirdėti. Kai komisaras pasikeitė, turbūt didžiausi tie pokyčiai ir yra matomi kažkaip.

O jūs kai su draugais susitinkat ką veikiat, kaip leidžiat laiką?

Aj mes dažniausiai kokią pirtį pasikuriam, šašlykų pasikepam. Dabar tai draugai susipirko džipus, tai labai mėgstam išvažiuot į miškus, po kokius purvynus pavažinėti. Kažkaip niekada nebūčiau pagalvojęs, kad tokia smagi pramoga. Dar būna į Vilnių nulekiam, kokioj kavinėj pasėdim. Mūsų moterys būna suorganizuoja kokias ekskursijas į muziejus, buvom va paskutinį kartą Kaune, forte, tai patiko labai. Su jais kažkaip galima tiesiog būti, nebūtinai kažką veikti, kai yra bendrų prisiminimų, bendrų temų, tai ir smagu.

O kaip paauglystėj laisvą laiką leisdavai?

To laisvo laiko nebuvo labai daug. Mokykla, tada treniruotės, o kai grįždavau iš treniruotės, jau nieko nesinorėdavo. Nes su draugais tai treniruotėj pabendraudavom. Atiduodavom ten visas jėgas, o grįžus dar reikėdavo namų darbus paruošti ir viskas, poilsis namuose. Vėlesniame tam amžiuje, tai vakarais susirinkdavome prie ežero tokioj aikštelėj, ir tiesiog būdavom. Nieko neveikdavom, tiesiog bendraudavom, juokaudavom. Dabar kai prisimenu, tai atrodo tas nieko neveikimas kažkaip smagiausias ir būdavo.

Sakei, kad paauglystė ir studentavimo metai buvo labai linksmi.

Buvo, bet ir buvo jie linksmi dėl to, kad didesnių problemų nebuvo, viskas taip nerūpestinga, lengva. O dabar daug atsakomybių, kurios šiaip man patinka, bet dažnai ir kelia stresą, nes esi atsakingas ne tik už save, bet jau yra ir antra pusė, esi atsakingas ir už darbuotojus. O šiaip negaliu skūstis ir dabar – ir dabar man linksma ir gera gyventi.

Kalbėdamas apie mokyklą minėjai, kad mokeisi nei labai blogai, nei gerai, bet galėjai geriau. Tai kas trukdė tam?

Nu kas kas, motyvacijos tuo metu nebuvo daug, norėjosi daugiau laiko skirti ne mokslams, o sportui. Atrodė, kad viską dar suspėsime, kad tie mokslai nėra svarbiausias dalykas. Bet iš tikrųjų ir nėra. Ne visko mums reikia, ką į galvą kišdavo, bet šiaip mokslai, manau, kad labai svarbu. Mano draugė neseniai baigė magistrą, nu ir aš labai ja didžiuojuosi. Mes kai pradėjome draugauti, tai ji dar bakalaurą studijavo, tai aš jai visada sakydavau, kad reikia labai stengtis, kad turi lankyti visas paskaitas, nes kiekvienas dalykas atneša kažką vertingo.

Kaip šiaip mokykloje jauteisi? Kokie santykiai su mokytojais buvo?

Man ten visai gerai buvo. Ir draugai vietoj būdavo, o tuo laiku, ko dar buvo galima norėt? Aišku, nepatikdavo anksti keltis, bet nu pareiga tokia buvo. O su mokytojais tai normaliai, visko būdavo. Būdavo, kad ir pasipykdam draugiškai, jei ten kažkas nepatikdavo, koks pasisakymas ar kažkas, bet viskas gražiuoju buvo. Pas mus mokykloje šiaip faini tokie mokytojai buvo, mokėjo jie kažkaip su vaikais sueiti.

O kodėl Romerio nepabaigėi?

Nes tada dar kitaip masčiau nei dabar. Turėjau susidėlioti prioritetus, arba darbas, arba mokslai. Nu ir pasirinkau darbą. Kolegiją jau baigęs buvau, Romeryje tris metus atsimokiau, gavau naudingų žinių, kurias galėjau jau pristatyti darbe. Nu ir viskas. Nepasakyčiau, kad gailiuosi, man svarbiausiai ne pats diplomai, o žinios. Diplomo ne taip stipriai reikia savam versle.

Kodėl dabar pasikeitė požiūris?

Subrendau gal. Aš pats nežinau, bet nu man atrodo svarbu. Geriau mokytis, nei šlaistytis gatvėmis. Kai žmogus mokosi, jis reiškia kažko siekia, turi tikslus, galvoja apie ateitį, o aš manau, kad tai bet koku atveju yra gerai.

O kai mokeisi Vilniuje, sakei ir dirbai dar, tai ir gyvenai ten?

Ne. Važinėčiau aš, nėra čia tiek daug tų kilometrų, o aš turėjau jau tada automobilį ir važinėdavau. Aj man kažkaip būdavo gera grįžti namo, į savo kambarį. O ir mano draugai irgi važinėjo, tai mes susimesdavom ant kuro ir visi kartu važiuodavom.

Sakei, kad labai rimtai dar nuo jaunų dienų žiūri į darbą. Kodėl taip yra?

Čia turbūt jau tėvų įtaka. Sakau, tėvai visada mums rodė pavyzdį iš savo pusės, visada aiškino apie atsakomybes, apie darbą, sakė kaip tai svarbu. Nu ir matyt užprogramavo tai. O ir šiaip mes

negaudavom šiaip sau pinigų pramogoms, turėdavom su sese užsidirbti juos, mokė mus tėvai kaip elgtis su pinigais, kad negalima jų švaistyti į kairę ir į dešinę. Nu ir pasiteisino matyt tas auklėjimas.

O kaip dabar atrodo tavo gyvenimas?

Esu laimingas. Turiu savo namus, namuose turiu kas laukia ir myli, dirbu mėgstamą darbą. Nu sakau, viskas taip, kaip ir norėjau, kad būtų. Ilgai nebuvo rimtuose santykiuose, nes laukiau, kada tikrai rasiu tą moterį, su kuria norėsiu nugyvent gyvenimą, nu ir radau. Amžius skiriasi, bet aš džiaugiuosi tuo, nesugadinta ji tokia, kartu vienas kitą kuriam. Sakau, jau pradedam galvoti ir apie santuoka, nes jau virš virš 4 metų kartu.

Santuoka tau svarbu?

Santuoka svarbu. Manau, kad viskas užtikrinčiau atrodo, įsipareigoji vienas kitam. O ir pavyzdį tokį mačiau, kad šeima – svarbiausias dalykas.

Tai ir linkiu, kad viskas taip ir būtų. Ačiū tau už pokalbį.

Tai nėra už ką. Stengiausi atvirai kalbėti, tikiuosi tiks tau. Ir aišku, linkiu gerai pabaigt studijas.

Ačiū tau.

Vyras, 1995

Aš prieš pradėdama mūsų pokalbį, noriu gauti tavo sutikimą, kad galėčiau tavo gyvenimo istoriją naudoti moksliniams tikslams, o konkrečiai, tai magistriniui. Visa tave identifikuojanti informacija bus žinoma tik man. Sutinki?

Jo.

Tai gal ir pradėkime. Pradžioj papasakok savo gyvenimo istoriją, o aš vėliau tau užduosiu klausimus.

O tai ką tu nori išgirsti?

Viską. Nuo to laiko, kai vos save prisimeni iki dabar.

Tai tipo su smulkmenom?

Taip, viską, ką prisimeni.

Nu pabandom. Nu tai ką, nieko aš čia labai įdomaus nenuveikiau gyvenime, bet nu jei nori, kad pasakočiau nu tai galiu.

Pradėkime.

Tai prisimenu savo nuo to laiko, kai persikėlėm į butą, nes iki kokių penkių metų tai gyvenom kaime, bet iš ten tai nieko neprisimenu kažkaip. Tai jau kai gyvenom bute, tai va nuo čia galiu pasakot.

Aha. Tai pasakok.

Nu tai ką, nu tai augau su motina, tėvu, systra, bet ji vyresnė už mane 12 metų, tai greit išvarė į Norvegiją gyvent, tai, karočia, praktiškai aš augau vienas su jais. Nu ir ką nu, iš normalios

mokyklos išmetė, tada mokiaus jaunymkėj, bet tik 9 klases baigiau. Tada išvariau su draugais į Ispaniją, biški ten prisidirbom, tada sėdau, nu o kai grįžau, tai susiradau tokią mergą, draugavom ten kelis metus, bet atsibodo ji man, tai mečiau, nu ir ką. Nu, o dabar tai dirbu lentpjūvėj, gal čia galvoju reik kokį savo verslą įkurt, nes atsibodo kitiems dirbt, visi gi labai vadovaut nori. Jau kiek čia, irgi turbūt du metai, turiu draugę, vyresnė už mane ji dešimt metų, bet tokia normali, nei smegenų knisa, nei ką, o ir namą, mašiną turi, nu dar ir vaiką turi, bet nemaišo kažkaip man jis. Nu karočia, tai va tokia ta mano gyvenimo istorija.

Tai savo pasakojimą pradėjai nuo persikėlimo gyvent kitur ir nuo šeimos. Tai gal ir pradėjai nuo to. Papasakok apie savo tėvus daugiau.

Nu tai ką čia apie juos pasakot, paprasti žmonės. Nu tai motina mano dirba siuvykloj visą gyvenimą, o tėvas tai jos antras vyras. Sesuo ne jo dukra. Tai mano tėvas tai vyresnis už motiną 15 metų. Pasiimė tokį sovietinį puvėką, tai ir išdarinėjo jis ką nori.

O kuo tėtis užsiima?

Tai dabar tai jau pensijoje, bet šiaip tai elektrikas.

O kodėl taip nelabai gražiai apie tėvą atsiliepi?

Negaliu aš apie jį ramiai kalbėt, nekenčiu jo tiesiog. Kitas gal jau seniai tokį priplojęs būtų, bet aš laikiausi.

Kodėl taip sakai?

Jis mane visą vaikystę taip daužydavo, kad tu net neįsivaizduoji. Nuo pačios mažumės suspardydavo taip, kad aš visas mėlynas būdavau. Pas jį būdavo tiek daug žiaurumo ir neapykantos man ir aš niekada nesupratau kodėl. Tai visa mano gyvenimo suirutė ir prasidėjo per jį.

O kodėl jis tave mušdavo?

Ką aš žinau, tu jo paklausk. Vėliau, kai jau pradėjau maištaut, kai bėgau nuo viso siaubo namie, tai pridarydavau visko. Bet pradžia visa tai buvo, kai kokių penkių metų buvau. Tai už ką tokį mažą vaiką taip skriausti? Prisimenu vieną kartą vienos mergaitės, su kuria kieme augom, tėvas atėjo neapsikentęs ir gerai jį pakratė, sako kiek tu gali tą vaiką kankinti.

O tai niekur nesikreipei pagalbos?

Niekas nepadėjo man. Kai mėlynas būdavau, tai tas namie laikydavo mane, kad niekas nematytų, o vėliau tai niekas netikėjo. Gi tvarkinga šeima, abu tėvai dirba, be žalingų įpročių, nu tai kas čia patikės.

O mama ką darė?

Tai motina pati bijojo. Tylėdavo ji, nieko nesakydavo, pati, matyt, bijodavo gaut. Geriau vienas atkentės, nei du.

Tai, kaip suprantu, santykiai šeimoje nebuvo šilti?

Eik tu, kokie ten santykiai. Apie save tai net nekalbu, bet ir tėvas su motina labai jau ten laimingi kartu neatrodė. Nu bendraudavo, kai ateidavo kas nors į svečius, tai tada idealius vaidino, bet niekas nežinojo kaip viskas vyksta iš tikro. Aš lyg šiol nesuprantu, ko jie gyvena kartu.

Senelius turi?

Jo, bet nebendraujam. Tėvo tėvai tai mirę seniai, o motinos tėvai gyvi, bet nežinau, nėra to ryšio kažkokio. Net nepamenu, kada paskutinį kartą bendravom.

O su sese kaip?

Nu su ja tai ryšį palaikom. Normali ji tokia, ir pabendraut galima, ir proto neknisa. Tik kad užsienyje gyvena, tai retai matomes, turi du vaikus ji, vieno krikšto tėvas aš. Vyras irgi jos toks putiovas, kai atvaro į svečius čia į Lietuvą, tai gerai pabaliavojam.

Sakei, kad šiek tiek paaugęs, bėgdamas nuo viso siaubo namuose, pradėjai maištaut. Ką darydavai?

Tai pradėt turbūt reik nuo to, kad susidėjau su nelabai gera chebra. Pradėjau nebesimokyti, tada rūkyt, alkoholis atsirado, o po visko ir narkotikai. Tada muštynės, smulkios vagystės, chuliganizmas nu ir tokie reikalai. Jie darydavo visą tai, o jei jau buvai toje pačioje kompanijoje, tai ir pats turėjai taip elgtis, nes kitaip nebebendrautų.

Ką vadini nelabai gera chebra?

Nu tokie, kur jau gyvenimo matę, mentams žinomi veikėjai.

Kaip tu su jais pradėjai bendraut?

Nu tai paprastai, vienas iš mano klasės buvo toks, su ju kažkaip bendrą kalbą radom, tada su kitais pradėjau gerai sueit nu ir bendravom. Kažkaip kai susiklijavom tai visą laiką kartu ir buvom.

O kaip jūs leisdavot laiką?

Tai taip, kad mums smagu būtų.

Kas jums smagu buvo?

Tai su kuo nors sukofliktuodavom, prisikabindavom dėl nieko, tai pasimušdavom. Šiaip stadike vakarais kokio alaus pagerdavom, o jau kai prasidėjo narkotikai, tai ir veikt nieko nereikėjo, raslabucha tokia būdavo.

Kaip tėvai į visą tai reagavo?

Niekaip, ką jie padaryt man galėjo. Tėvas pats manęs bijot pradėjo, nes daug kačialinaus, tai stiprus buvau, galėjau ir jam į snukį duot, jei šoktų prieš mane. O motina įpratus tylėt buvo. Namo aš tik pernaktot ateidavau, nenorėjau aš matyt to tėvo, nervas imdavo tik.

O su mokykla kaip?

Nepatiko man ten. Irgi viskas per vadovavima, visi tik paaiškint norėjo. Ne tik apie mokslus, bet ir apie gyvenimą. Ką ten tie mokytojai žino, tik knygas griaužia, dar jie apie gyvenimą bando kalbėt.

Nelankiau aš tos mokyklos, konfliktavau su mokytojais, pasiūsdavau aš visus, kas man bandė vadovaut, tai ir išmetė tada mane.

Pradėjai mokytis jaunimo mokykloje?

Joo. Nu bet ten tik dėl vaizdo būdavo viskas. Nei ten mes mokemės. Faina chebra ten susirinkus buvo, pasilazdavot mėgdavom iš visko, tai tik to ten ir eidavau. Nu tik fizinis patiko, ten pajudėt buvo galima, fulę palošt.

Turėjai kokių nors pomėgių?

Nu tai sakau, fulė patiko. Buvo paėmę ten į vietinę komandą, tai net pirmą vietą savivaldybėj buvom laimėję.

Kodėl tik 9 klases baigėi?

Aj užkniso tiesiog mane vaidint. Nu ir taip aišku buvo, kad nusispajut man ant tų mokslų, tai ko ten gaišt laiką. Įsidarbinau į plovyklą ten trumpam, tai bent pinigų užsidirbau.

O buvo kažkas, kas tave skatino elgtis kitaip?

Buvo viena mergaitė, kurią mylėjau nuo dešimties ir kurią, turbūt, dar myliu iki šiol. Iš gretimo kiemo ji buvo, labai gražutė tokia. Aplink mane labai daug mergų sukosi, bet vienintelė ji manęs neprisileido. Nes nu ji kitokia buvo. Pirmūnė, gera, išauklėta, visokių būrelių lankė, nei rūkė, nieko. Va prie jos aš norėjau būti kitokiu, stengiausi.

O tai jūs bendravot?

Nu tai kai šalia gyveno, tai visi mes ten bendravom. Ji su mano visa chebra net gražiai sutarė, nors pati visai ne iš tos operos buvo. Ji tokia kaip angelas buvo.

Koks tu būdavai prie jos?

Aš norėjau būti geras. Stengiausi, kad ji atkreiptų dėmesį į mane, bet visada laikė atstumą, buvo draugė ir nedaugiau. Negalėjau prie jos nei rūkyti, nei išgėręs pasirodyti, nu negalėjau tiesiog, vidus neleido. Ji tokia švelni buvo, tai aš tiesiog nesugebėjau atsilaikyt jos tam švelniam žvilgsniui. Ir ji kažkaip niekada nesmerkė nei vieno, kad ten mes gal ne taip elgiames ar kažką.

Sakei, kad iki šiol ją myli. Tai bendraujat dar?

Ne. Bet kai sutinku ją, tai ji visada užkalbina, negėda jai su manim kalbėt, net jei ir jos ten draugai mato ar kažką. Nežiūri į tai, kad ten gal narkotikai būdavo pas mane gyvenime, ar kad kalėjime sedėjau. Bet ji jau daug laiko draugą turi, savo gyvenimą susikūrus gražų, aš net vilties neturiu, bet dažnai apie ją pagalvoju. Ji vienintelė mane priimė tokį, koks esu.

O kaip atrodė tas priėmimas?

Nu ji neskirstė žmonių į gerus ar blogus, o tiesiog buvo šalia visų. Man ją norėjosi saugoti nuo visko. Aš taip ir dariau. Visi Elektrėnų vietiniai banditėliai žinojo, kad prie jos lysti negalima.

O tai Elektrėnuose nesaugu, kad reikėjo ją saugoti?

Nu tai visko, kaip ir visur yra. O žinai, kai pana graži, tai jai ir pavojų gal daugiau kyla. Bet šiaip gal ir nelabai saugu iš tikro.

Kaip tas nesaugumas pasireiškia?

Nu aš tai jo nelabai jaučiu, bet vis pasigirsta, kad kas nors ką nors sumuša, apiplėšia, nu tai va gal dėl to.

Kodėl išvažiavai į Ispaniją?

Nu tai gyvenime suktis tai reikėjo. Norėjau savo butą išsinuomot, pinigų reikėjo. Pasiūlė man čia vienas draugelis iš chebros, nu sakau davai, varom.

Gi sakei plovakloj dirbai, tai neužteko pinigų?

Nu tai kiek aš ten dirbau. Užkniso mane. Ten pavėluodavau 20 minučių, tai protą knisdavo pastoviai, tai vis rasdavo prie ko prikibt. Nu ir pasiunčiau aš tą bosą toli, trenkiau durim ir išėjau. Tai dar lopas, 50 litų man nesumokėjo.

O tai Ispanijoje ką prisidirbai?

Nepavyko mūsų planas ir susėmė mus. Nu ginkluotas juvelyrinės parduotuvės apiplėšimas. Nieko ten tokio nebuvo, kaip ten bandė mus apkaltint. Aj bet dzin, Ispanijos kalėjimas šiaip nepalyginsi su mūsų. Išmokau ispanų kalbą kol sedėjau, kačialinaus, tai visai patobulėjas išėjau.

O kai išėjai, kaip klostėsi tavo gyvenimas?

Tai kai grįžau, sakau, susiradau paną. Nu šiaip normali tokia ji, pradėjom gyvent kartu tai ir prasidėjo biesinimai visokie. Viską vadovaut norėjo. Aiškino kur man eit, su kuo man bendraut, ką man veikt, nu viską karočia. Užkniso ji mane. Ten susirašydavau su kokiom panom, tai didžiausias isterijas keldavo, tai ir palikau aš ją, tegul aiškina pati sau. Dabar tik jau labai išgražėjo, pastoviai kelia fotkes, toks vaizdas, kad pavydą sukelt nori, bet man tai dzin vapše.

Sakei, kad dabar turi kitą moterį?

Jo, turiu. Aj su šita tai problemų nėra. Jai tiesiog gerai, kad aš esu, o man irgi gerai. Aš viskuo aprūpintas, ir namas yra, ir vairuoja ji, tai kur reikia, mane nuveža, nes aš tai nemoku. Valgyt visada pagamina, nu ką žinau, man tai tinka. Svarbiausiai, tai neaiškina ir proto neknisa.

Ji vaiką turi, taip?

Jo.

Kaip su juo sutari?

Aj per daug į draugystes nesileidžiu. Nei čia mano vaikas, nei man reik. Aš jam nemaišau, o jis man. Daug laiko jis pas savo tėvą būna, tai sakau, kažkaip netrukdo.

Lentpjūvėj dabar dirbi?

Nu dirbu biški. Reik gi kažką veikt, vistiek kažkiek finansiškai prisidėt reik. Bet nepatinka man tas darbas. Sunku. Naktim dažnai dirbt reik. Sakau, galvoju gal čia savo kokį versliuką atsidaryt. Bent niekas nevodovautų man.

Turi minčių jau kokį verslą norėtum turėti?

Aj ne, dar reik sugalvot, bet tikrai visą gyvenimą aš čia nugaros svetimiems nelankstysiu.

Tai ačiū tau labai už pokalbį.

Tai viskas?

O turi dar kažką papasakot?

Ne, tai, kad jau viską išpasakojau.

Tai tuomet viskas. Ačiū dar kartą.

Aha, prašom, fainai čia taip pakalbėjom, prisiminiau linksmas dieneles.

Moteris, 1996

Tai visų pirma, noriu paprašyti tavo sutikimo, kad viską, ką papasakosi, galėčiau naudoti moksliniams tikslams, o konkrečiai, tai rašant magistro baigiamąjį darbą. Visi tave galintys identifikuoti duomenys bus žinomi tik man. Ar sutinki.

Taip, sutinku. Žinau, ką reiškia magistrinio rašymas...

Ačiū. Tai pradėkime gal nuo to, kad visų pirma tu pati papasakok savo gyvenimo istoriją, o aš tada uždavinėsiu tau klausimus. Tik nevaržyk savęs ir nebijok išsiplėst, nes viskas man bus naudinga ir reikalinga. Gerai?

Gerai, bandysiu.

Tai pradėkime.

Na tai gimiau aš 1996 metais Elektrėnuose. Čia gimiau, augau ir iki dabar gyvenu. Mano šeima sudaryta iš penkių asmenų – aš, mama, tėtis, metais vyresnis brolis ir devyniais metais jaunesnė sesuo. Na, dabar jau kuriu atskirą šeimą, turiu sužadėtinį. Pirmuosius septynerius savo gyvenimo metus gyvenau bute ir ten man labai patiko, nes viskas buvo arti, kieme buvo draugų, o tuo metu tik to ir reikėjo. Tada tėvai pasistatė nuosava namą miške, nuošaliau miesto. Man tai buvo tarsi kalėjimas, kuriame praleidau visą savo paauglystę. Mokykloje mokiausi labai gerai, niekada metiniuose įvertinimuose neturėjau mažesnio pažymio, nei 8. Intensyviai sportavau, visus metus iki pilnametystės lankiau dailių čiuožimą, taip pat dar mokiausi groti gitara. Baigusi mokyklą įstojau į ISM universitetą. Nuo 12 klasės draugavau su savo dabartiniu sužadėtinium, jis už mane trim metais vyresnis. Kai įstojau į universitetą, tėvai nupirko butą priešais Prezidentūrą, bet kadangi pirmus studijų metus jau apsigyvenau su draugu, į Vilnių keltis nenorėjau ir likau Elektrėnuose, gyvename draugo bute, o dabar baigiamoje įsirengti namą. Vilniaus bute gyvena brolis. Pabaigiau studijas, radau

gerą darbą ir šiuo metu jau užimu vadovaujančias pozicijas, o šiais metais vėl įstojau ir siekiu magistro laipsnio. Su draugu auginame labradorą, kuris, kaip kartais juokaujame, mums kaip vaikas. Laisvu metu daug sportuoju, tik to laisvo laiko ne tiek daug mano gyvenime ir yra. Štai toks tas mano gyvenimas.

Savo gyvenimo pasakojimą pradėjai nuo šeimos, tai nuo čia pradėsiu ir aš. Papasakok, prašau, apie savo tėvus. Kuo jie užsiima? Koks tavo santykis su jais?

Mano tėvai yra verslininkai. Na, gal tėtis daugiau verslininkas, o mama jam padeda. Jie turi kelias nuosavas statybinių prekių parduotuves ir šiuo verslu užsiima jau daugiau nei dvidešimt metų. Tėtis yra daugiau sovietinio sukirpimo, labai konservatyvių pažiūrių, tai ir mus gana griežtai auklėjo. Mama švelnesnė, kartais, sakyčiau, gal net per švelni. Santykiai mūsų normalūs, bet nepasakyčiau, kad šilti. Aš jiems jaučiu didelę pagarbą, tačiau šilto ryšio neturime. Jo nebuvo niekada.

O kodėl jo neturite?

Na, mūsų šeimos galva – tėtis ir jis vadovauja visam paradui. O kaip sakiau, jis dar toks sovietinio auklėjimo, konservatyvus. Jam visada pirmoje vietoje buvo darbas, namo grįždavo jau pavargęs ir kažkaip nesistengdavo per daug dėmesio mums skirti. Gal, sakyčiau, su broliu daugiau laiko leisdavo, nei su mumis. Mama irgi visą laiką buvo užsiėmusi jauniausios sesers auginimu. Jie turėjo kitų reikalų, bet finansiškai mus aprūpindavo, tikrai nieko netrūko. Bet ir nelepino, papildomai pinigų niekada negaudavau, turėjau dirbti vasaromis jų parduotuvėje, dėlioti prekes. O kai nuo jaunų dienų nebuvo to dėmesio daug skiriama, tai ir dabar sunkiau. Bandžiau aš kažką klijuoti, bet nesueina kažkas. Atrodo, kad jie nori vis paauklėti, vis ką nors draugui pasako su savo nuomone, o mane nervas dėl to ima, nes auklėti ne dabar reikia, kai jau suaugę žmonės esam, o reikėjo tada, kai to labiausiai reikėjo.

Kurioje vietoje vis nori paauklėti?

Tai nori suvadovauti, kaip mums gyventi, kokius namus statyti, nes koks dizainas turi būti. Kalba, kad draugui reikėtų kitokį darbą dirbti, nors jis dirba tai, kas jam patinka ir sekasi. Man vadovauja net kaip turėčiau laisvalaikį leisti, kiek turėčiau skirti laiko sportui. Jis nori kontroliuoti viską, o man tai nepatinka.

Jauti kažkokią nuoskaudą?

Negaliu pasakyti, kad nejaučiu. Man trūko tėvų šilumos kai buvo paauglystė, kai reikėjo ir švelnumo, ir pasikalbėjimo. Prisimenu kai labai reikėjo patarimo dėl patinkančio berniuko ir ėjau jo klausti ne pas savo mamą, o pas savo geriausios draugės mamą, nes ji buvo visai kitokia, atrodė, kad jai tikrai rūpi. Aš suprantu iš dalies ir tėvus, jie norėjo, kad gerai gyventumėme, bet man tik liūdna, kad finansai buvo pirmoje vietoje, o ne šeima. Aš jau geriau būčiau augusi mažame bute, bet šiltuose santykiuose, nei dideliame name, kuriame šilumos visiškai nebuvo.

O kodėl namus įvardijai kaip kalėjimą?

Tai todėl, kad, sakau, jose man nebuvo gera, jie nebuvo tikri namai, o buvo tik sienos, neturėjo namų dvasios. O tuo labiau dar ir lokacija nebuvo gera, miestas nebuvo arti, pėsčiomis buvo galima, bet nearti nusigauti, o jaunesniame amžiuje manęs vienos niekas ir neišleisdavo. Tėvai nesuprasdavo, kad man reikia ir laiko sau, su draugais, o namo turėdavau važiuoti tada, kai jie nusprendžia, jokių atsikalbinėjimų ar prašymų pabūti ilgiau net negalėjo būti, nes tiesiog vėliau neturėčiau kaip grįžti. Todėl ir sakau, kad jaučiausi kaip kalėjime.

O kokie santykiai tavo su broliu ir sese?

Dabar jau geri, tikrai daug bendraujame, bet anksčiau taip nebuvo. Brolis paauglystėje turėjo savo reikalų ir jam nepatikdavo su manim bendrauti. Kažkaip, sakyčiau, gal net konkuravome kažkiek kuris geresnis moksle, sporte. Sėsė anksčiau dar labai maža buvo, nelabai ką su ja ir pabendrausi. O dabar visi gražiai sutariame, mano brolis gerai sueina su mano draugu, su sese aš pati stengiuosi kuo daugiau laiko praleisti, pasiimu ją papramogauti, kartu einame sportuoti, noriu, kad sukurtume gražų ryšį.

O senelius turi?

Iš tėčio pusės buvo tik močiutė, nes senelis jau seniai miręs, aš jo net nepažinojau. Bet ir močiutė prieš metus mirė. Ji buvo vyresnė, irgi labai konservatyvi, nelabai galėjau laisvai su ja bendrauti, ji nelabai manęs irgi prisileido. Gal buvo tas sovietinis požiūris, kad moteris turi stovėti prie puodų ir būti gera vyrui, kad negali turėti savo išskirtinumo, tai va močiutė daugiau tokia buvo, ji tik valgyti padarydavo, o kad pasikalbėti ar kažkaip kitaip laiką kartu praleisti, ji kažkodėl nelabai norėjo. Mama mano kilusi iš Kauno. Jos tėčio irgi nepažinojau, nes jis mirė, kai mama paauglė buvo. O mamos mama buvo mano idealas. Visada pasitempusi, susitvarkiusi, jaunatviška, protinga, aktyvi. Visada norėdavau kuo daugiau laiko su ja praleisti, žavėjausi ja. Bet prieš ketverius metus labai staigiai ją suėdė vėžys. Man buvo didžiulis šokas. Atrodo, kad dalelė manęs nebeliko, kad kai ji išėjo, išėjo ir senoji aš.

Kokia ta senoji tu ir kokia tapai po močiutės mirties?

Senoji aš turėjo dar vaikiškumo savyje, jaučiau, kad dar kažkiek esu vaikas, o kai išėjo ji, per vieną naktį tarsi suaugau, tapau jauna moteris, daugiau pradėjau galvoti apie šeimą. Man buvo labai skaudi ši netektis, bet susitaikiau su tuo ir dabar esu dar stipresnė.

Užjaučiu tave.

Ačiū.

Sakei, kad kai augai bute, tau buvo gerai, nes viskas buvo šalia ir buvo kiemo draugų. Ką prisimeni iš to laikotarpio?

Iš ten būtent ir prisimenu nerūpestingą, smagią vaikystę. Prisimenu žaidimus su kiemo draugais – slėpynes, gaudynes, žaidimą su lėlėmis. O vėliau viso to staiga nebeliko, atrodo, kad išplėšė iš manęs vaikystę.

O kaip vėliau su draugais? Turėjai jų?

Taip, draugų visada turėjau. Bet nuo paauglystės apsupau save tais žmonėmis, kurie šalia yra ir dabar. Visada maniau, kad geriau keli tikri, nei dešimtys apsimitėlių. Visada buvau populiarus, daug kas su manimi norėjo bendrauti, bet aš prisileisdavau juos iki tam tikros ribos, nes mačiau, kaip vyksta aplink, kiek apkalbų, intrigų, o man tai niekada nepatiko. Turėjau savo draugų ratą, su kuriais galėjau būti visiškai laisva, savimi ir su kuriais man gera.

O kaip leisdavote laiką?

Tai to laiko turėdavau tik tiek, kiek esu mokykloje ar užklasinėje veikloje. Nes vėliau privalėjau būti namuose. Tuo metu susiskambindavau su draugais, jie mane palaikydavo taip, nes žinojo, kad nesijaučiu laiminga namuose. O taip tai mano kompanija tokie aktyvistai buvo, organizuodavome renginius mokykloje, diskusijas įvairias, man patiko aktyvi veikla ir nemačiau prasmės švaistyti laiko beprasmiams gatvių trynimams. Gal todėl, kad to laiko daug neturėjau. Treniruočių metu būdavau su drauge, mes kartu ir sportavome, ir mokėmės vienoje klasėje. Vėliau, kai keliais metais vyresni draugai išsilaukė vairavimo teises, atrodo, kad ir man gyvenimas prašviesėjo. Galėjau lankyti protų mūšius, išeiti į kavinę pasėdėti, tiesiog atsirado daugiau laisvės.

Bet sakei, kad nuo tavo namų iki miesto buvo įmanoma pėsčiomis nusigauti, tik tavęs vienos neleisdavo. Kodėl?

Nes nepasitikėjo turbūt. Aš buvau tikrai protinga ne pagal savo amžių, niekada nieko blogo nesu iškrėtusi, bet pasitikėjimo vistiek neužsitikrinau. Gal tėvai galvojo, kad kažkur ne ten nueisiu, ne su tuo susidėsiu, kai per daug laisvės turėsiu, nežinau.

Tai gal nelabai saugu buvo vienai?

Nežinau. Nebuvo saugu, nes mūsų mieste kažkaip daug tokių nutikimų su narkotikais būdavo, bet jei nebūdavai toje aplinkoje, gal ir pavojaus nebuvo. Nežinau dėl to. Aišku, būdavo ten ir užpuolimų, sumušimų, bet nemanau, kad kas būtų mušę ar užpuldinę paauglę. Vėlesniame amžiuje, kai jau buvau jauna mergina, gal ir buvo nesaugiau. Tada reikėjo saugotis vaikinų su negerais tikslais, bet tada aš jau pati automobilio teises turėjau, ir vienai vaikščioti nereikėjo. Aš pati nesucidūriau su tuo, kad būtų nesaugu, tai apie tai nelabai ką galiu ir pasakyti.

O kaip mokykloj tau sekėsi, prašau, papasakok daugiau.

Mokykloje jaučiausi labai gerai. Ten jaučiausi įvertinta. Aš visada stengiausi mokytis gerai, nes tai buvo svarbu tėčiui, o aš maniau, kad mokydama gerai, sulauksiu jo dėmesio, parodysiu, kad ir aš esu kažko verta. Stengiausi, bet to dėmesio vis tiek nesulaukiau. Prisimenu, kaip pergyvenau dėl

matematikos brandos egzamino, nes man čia buvo pats svarbiausias egzaminas, norint įstoti į universitetą, o jis tai žinojo. Grįžau po egzamino, viduje džiaugiausi, nes jaučiau, kad parašiau gerai, taip norėjau tuo džiaugsmu pasidalinti, norėjau, kad jis didžiutusi. Bet atspėk, ar bent pasiteiravo, kaip man sekėsi. Ne. Liepė eiti ravėti daržų. O mokykloje jaučiausi svarbi. Visi mokytojai mane mylėjo, nes buvau pareiginga, mokėjau bendrauti, aktyvi, o dar ir gerai mokiausi. O ten dar ir draugai buvo... Kai kiti nenorėdavo eiti į mokyklą, aš tik laukdavau, kada vėl ateis naujas rytas.

Sakei, kad dvyliktoje klasėje pradėjai draugauti su dabartiniu savo sužadėtiniu. Kaip užsimezgė jūsų draugystė ir kokie santykiai dabar?

Jo, dvyliktoje klasėje kai buvau, užsimezgė mūsų draugystė. Mes buvome visiškai skirtingi, aš – mokslams, sportui, disciplinai atsidavusi, nerūkanti, negerenti, po vakarėlius nevaikštanti mergina, o jis – vakarėlių liūtas, be didesnių gyvenime tikslų. Bet patraukėme vienas kitą ir abu kartu augome – aš daugiau išlaisvėjau, jis nusistatė savo gyvenimo prioritetus, surimtėjo. Susipažinome mes per bendrus pažįstamus, tada jis man per socialinius tinklus vis parašydavo, ir taip ir užsimezgė tas jausmas. Dabar norime baigti įsirengti savo nuosavą namą, o tada kelsime vestuves.

Kaip vienas kitą keitėte, augote?

Per pokalbį. Savo šeimos pavyzdžiu mačiau, kad svarbiausia turėtų būti pokalbis, ryšys, jis tą patį matė, tik iš gerosios pusės ir mes daug kalbėjomės, analizavome vienas kito veiksmus, bet nesmerkėme. Supratome, kad esame du skirtingi žmonės, augome skirtingose aplinkose, o dabar kuriame bendrą santykį, todėl turime mokytis gyventi kitaip. Nusistatėme bendrus davo prioritetus, tikslus ir žingsnelis po žingsnelio jų siekiame.

Dabar gyvenate ir kuriate savo naujuosius namus Elektrėnuose, bet sakei, kad buvo tau nupirktas butas Vilniuje. Kas lėmė tokį tavo apsisprendimą, kad nenori ten gyventi?

Didžiausia dalimi, tai mano draugo nenoras persikelti. Jis gal kaip vyras jautė kažkokį diskomfortą, kad eitų gyvent pas merginą, o ne priešingai. O tuo labiau, tuos namus pirko tėtis, tai čia būtų toks kaip leidimas jam kontroliuoti mano gyvenimą. Tai šios dvi priežastys labiausiai ir lėmė tą apsisprendimą.

Ačiū tau labai už pokalbį ir už atvirumą.

Nėra už ką.

Vyras, 1985

Prieš pradėdama pokalbį, noriu pasakyti, kad šitas tavo pasakojimas bus naudojamas tik mokiniams tikslams, rašant magistro darbą, jokia tave identifikuojanti informacija nebus skelbiama, ją žinosiu tik aš. Sutinki taip?

Jo, pirmyn, kalbam.

Tai visų pirma noriu paprašyti tavęs papasakoti savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni iki dabar. O vėliau aš tada tau užduosiu klausimus.

Tai pala, man čia pagalvot dabar reik, prisimint.

Tai tu prisimink ir kai jau būsi pasiruošęs, pradėkime.

Nu davai, bandom. Nu tai ką, augau tik su motina, nes tėvas anksti mirė. Nu aš visada galvojau, kad mirė, pasirodo, kad pats išėjo. Tai motina visaip stengėsi, kad graži vaikystė mano būtų.. Mokykloj mokiausi normaliai, lankiau futbolą, tai visai patiko man. Tada baigiau kolegiją neakivaizdžiai. Bandžiau eiti į politiką ir nuo čia prasidėjo mano lipimas žemyn. Nors ir turėjau gerą darbą užsienyje, kur patys pinigai plaukė, nieko daryt nereikėjo, tik kartais nuvažiuot pažiūrėt darbininkų, bet kažkaip nebuvo tos tokios laimės. Tada susiradau moterį, bet ji vyrą turėjo, bendravom, susitikdavom, bet vyro ji nesiryžo palikt, o aš jau pamilęs ją buvau, nu bet tai ką, kiek čia taip žaist buvo galima. O tada kažkaip vis nueidavau į kazino, vieną, kitą kartą, o poto kažkaip užkabino labai, kad net pats nepajaučiau. Tai karočia, susiknisau gyvenimą. Įklimpau taip į skolas, kad nežinau kada iš jų išlipsiu. Iš darbo išmetė mane, nes pamatė, kad pinigai dingsta, motina tada labai susirgo, nu ir va taip va. Draugai nususuko, nes ir iš jų prisiskolinau. Tai kai supratau, kad viskas, kad nėra kur žemiau jau pult, pradėjau ieškot pagalbos. Dabar dirbu su psichologais stipriai, todėl jau laisviau apie visą tai ir kalbu. Prieš dar kokius pusę metų net nebūčiau sutikęs visko pasakot. Nu o dabar pradėjau dirbt pavežėju, važiuoju į Vilnių vakarais, nu nes reik kažkaip tuos pinigus po truputį visiems gražint. Tai va taip vat ir gyvenu.

Papasakok daugiau apie savo tėvus prašau.

Tėvo aš nelabai prisimenu, jo netekau, kai man buvo trys metai. Čia šiaip buvo trečias mamos vyras ir trečias, kurį ji laidojo. Motina mano visą amžių pradirbo buhalterė, gerai finansus išmanė, daug ir mane išmokius yra.

O kodėl sakei, kad visą laiką galvojai, kad tėvas mirė, o tik vėliau sužinėjai, kad pats išėjo? Kodėl nuo tavęs slėpė?

Nu man motina visada sakydavo, kad tėvui širdis sustojo ir aš visada tuo tikėjau. Buvau net aš susirūpinęs pats, kad man kokių paveldimų dalykų širdies nebūtų, o čia pasirodo, kad viskas kitaip buvo. Ji gal norėjo, kad man ne taip skaudėtų, bet turbūt būtų buvę geriau, jei būtų pasakius tiesą. Pasirodo, kad depresija jis sirgo, neteko darbo ir neištvėrė viso to.

O kaip sužinėjai tiesą?

Netyčia visai. Kažkaip sedėjom pamenu pas draugą, buvo ir jo tėvai, vakarajom kažkaip nu ir pradėjom kalbėt. Ir tie žmonės, nieko blogo negalvodami ir pasakė, sako va, gaila, kad tėvas tavo

pasikorė taip anksti. Nu jie bendravo jaunystėj. Aš tada nieko nesakiau, bet kai grįžau namo, tai pasisodinau mamą ir paprašiau, kad pasakytų, kaip yra iš tiesų. Nu ir pasakė.

Kiek tau metų tada buvo?

Blemba, jau gana suaugęs buvau. Kokių dvim penki gal. Nu jau ne vaikas, vienu žodžiu.

Nepykai ant mamos?

Nu pradžioj tai pikta buvo, bet kažkaip nemokėjau niekada pykt ant mamos. Ji ir taip daug prisikentėjus, dėl manęs stengėsi, tai ką aš čia dabar pradėsiu rodyt savo emocijas.

O kiti du mamos vyrai nuo ko mirė?

Tai vienas avarijoj žuvo, o kitam lyg infarktas. Nu mamai kažkaip nesisekė su vyrais. Nors pati tai gera tokia ji, švelni, ne kokia ragana.

Sakei, kad mama stengėsi, kad vaikystė tavo graži būtų. Tai ką darė tokio?

Nu tai bendravo ji su manim daug, veždavosi visur. Į Palangą dažnai važiuodavom, šiaip kažkaip nu praleisdavo daug laiko su manim. O ji tokia jaunatviška, pritampa ir prie jaunimo. Tai jau kai pats suaugau, su chebra varėm į Turkiją, tai ir ją pasiimiau. Kažkaip dabar man norisi jai atsilyginti tuo gėriu, kaip ir ji dėl manęs stengėsi.

O senelius turi?

Tėvo seneliai tai iš Baltarusijos, tai mažai aš su jais bendrauju. Nu tėvams mano pats iš Baltarusijos kilęs, čia atvažiavo dirbt į elektrinę ir kažkaip liko, tada su mama susipažino. O mamos tėvas tai mirė prieš kokių dešimt metų. Jis vairuotojas buvo, fainas toks žmogelis, prie humoro. Patikdavo man su juo būti, tėvo kai neturėjau, tai jis man lyg atstodavo jį. Kartu žvejoj eidavom, sode namelį pastatėm, nu jis tokių vyriškų dalykų mokė mane. O pasimirė tai nuo ligos, staigiai kažkaip. Babunė, nu mamos mama, tai gyva ir dabar, tik kad jau sena, ligota. Ji mokytoja buvus, tai tokia šviesaus proto, visada namų darbus man padėdavo daryt, norėdavo, kad sektųsi man mokytis.

Tai sekėsi mokytis?

Nu šiaip žinok jo, neblogai mokiausi. Matematika geriausiai ėjosi, tai nu nes buvo, kas padeda. O šiaip tai visai gerai man toj mokykloj buvo. Per daug nesistengiau, bet kažkaip ir gerai ten viskas sekėsi. Tik vokiečių kalba labai nepatiko, nes mokytoja tokia pikta būdavo, ant visų rėkaudavo, tai ir nenorėdavau aš eit į tas pamokas ir kažkaip taip ir nelabai pramokau tos vokiečių kalbos. Nu o šiaip tai viskas faina buvo, motinai per susirinkimus raudonuot nereikėjo.

Sakei, kad dar ir futbolą lankei?

Jo, nes visi kiemo draugai lankė, tai ir man gi reikėjo. Nenorėjau būt prastesnis, o ir šiaip smagu, kai visi savi. Patiko šiaip man, treneris toks kietas buvo, muštravo mus, auklėjo.

Kaip auklėjo?

Nu treneris ne tik mokė futbolą žaist, bet ir iš vyriškos pusės taip jis mus auklėjo. Sakydavo kaip elgtis, kad turim būti ne „marozai“ kokie, o kultūringi, kad turim pagarbiai su mergaitėmis elgtis. Apie žalingus įpročius labai kalbėjo, kad negali sportininkai tokiais dalykais užsiimti. Jis pats toks buvo ir mums jis toks autoritetas buvo – jaunas, stiprus, pasiekęs, tai mes kažkaip jo ir klausėm.

O kaip šiaip su draugais laisvalaikį leisdavote?

Nu mes kai tokie prie sporto visi buvom, tai dažniausiai eidavom į stadioną kamuolį spardyt arba krepšinių pamėtyt, nes prie namų aikštelė buvo. Kiek prisimenu, tai visada kažkas su sportu surišta būdavo, aktyvūs tokie buvom, nesąmonių nedarydavom, kaip kiti būdavo darydavo.

Kokios tos nesąmonės?

Nu tai būdavo gi tie paaugliai visko prisigalvodavo. Buvo kas ir į narkotikus pasinešė, kai kas gert pradėjo dar jaunam amžiu, buvo ten iš mano laidos keli tokie kur vagystėm užsiimė, tai dabar vieno jau tarp gyvų nėra, kitas kalėjime kiek žinau sėdi. Nu tai va, tai mes tai geri vaikai buvom, sportininkai, norėjom būt tokie, kaip treneris.

O saugu buvo Elektrėnuose?

Nu tai kaip ir visur. Viskas nuo tavęs pačio priklausė. Jei bendrausi su kuo nereik, lysi į kažkokias varkes, tai ne, nesaugu, bet jei normaliai gyvenai ten, niekur nelindai, tai saugu buvo.

Apie kokias „varkes“ kalbi?

Nu kokias, paprastas. Tai kokie narkotikai, vagystės ar šiaip šustrelint per daug nu nėra gerai. O būdavo tokių pas mus ne vienas. Tada jie tarp savęs konkuruot pradėdavo, prasidėdavo visokios paniatkes, muštynės, nu tai tada jau nesaugu. Bet visur čia taip būdavo.

O dabar kaip yra?

Dabar jau nebeliko šitų dalykų. Iš viso, man dabar atrodo, kad mažai čia to jaunimo ir telikę, nu arba sėdi namuose sulindę prie kompių. Nes kai tik išeiti, tai aplink tik pensininkai, tai kas ten su jais nesaugaus gali būti.

Kai įsojai į kolegiją, gyvenai čia ar išvažiavęs buvai?

Ne, netraukė manęs didmiestis kažkaip. O kai neakivaizdžiai studijavau, tai ir laiko turėjau darbui, tai turėjau neblogą vietą, bet per tą politiką teko išeit iš ten. Ir šiaip draugai čia visi buvo likę, dar sportavau tuo metu, tai tiesiog susidėjau visus prioritetus, nu ir likau čia. Bet kažkaip nesigailiau. Iki dabar manęs tie didmiesčiai netraukia.

Tai kas buvo ten su ta politika?

Tai buvo rinkimai į tarybą nu ir įkalbėjo mane stot į partiją ir garantavo, kad paeis. Nes nu mane visi čia pažinojo, šiaip nekvailas buvau nu ir įkalbėjo. O kai įstojau į partiją, prasidėjo nesutarimai su vadovu, nes jis priešininkas buvo tų politinių pažiūrų, nu ir teko išeit iš darbo. O darbas tai labai geras buvo, sakau, ten reikėdavo surast darbininkų pastolius statyt, nuvežt juos į Vokietiją, prižiūrėt

kažkiek laiko, kad tvarka būtų ir viskas. Nu bet visi ramino, tipo va, ateisiu į tarybą, turėsiu ir darbo vietą ir šiaip gerai bus, kad pakeisim čia daug ką. Nu žodžiu. Ir viskas nepaėjo. O aš likau ant ledo, be darbo.

O kodėl iš visoėjai į politiką?

Nu man kažkaip visada įdomu buvo, o ir iššūkius mėgau. Galvojau, kad bus visai neblogai, dar kai taip įtikinėjo ten tie partiečiai. Galvojau, kad ir man pačiam įdomu ir gerai bus ir kad miestui galėsiu gero duoti, kažką pakeisti į gerą.

Ką norėjai pakeist?

Nu blemba, visada galvojau, kad valdžioj turi būti jauni, nesugadinti žmonės, su naujom idėjom. Senokai jau čia viskas buvo, dabar jau tikrai nebloga miesto situacija, gražu, tvarkosi, bet tada dar taip nebuvo. Tai vat ir norėjosi tų pokyčių, atnaujinimų. Kažkaip po tų rinkimų gerai man į galvą plojo, kažkaip irgi gal tokia kaip depresija buvo, dar ta moteris čia tuo pačiu laiku pasitaikė, tai viskas buvo susidėję.

Papasakok daugiau apie santykius su ta moterimi.

Nu tai ką čia ir pasakot, didžiuotis čia nėra ko. Jos vyras tolimų reisų vairuotojas, ji už mane septyniais metais vyresnė buvo, nu bet kažkokia labai didelė trauka buvo. Nu ir ji kaip didžiąją laiko dalį viena gyveno, tai ir nesikuklino ir pati parašyt. Nu vienu žodžiu pati iniciatyvos ėmėsi. Ir kažkaip po biškį, po biškį ir žiūriu, kad gerai įklimpau. Siūliau aš jai, kad išsiskirtų su juo, kad kurtumėm bendrą gyvenimą, bet jai ir taip gerai buvo – kai vyras išvažiavęs, tai aš esu, o kai grįžta, tai su juo būna.

O kaip jauteisi dėl to, kad ji turi vyrą?

Blogai. Man nebuvo tai priimtina, bet jausmas buvo didesnis, nei supratimas, kad negerai čia viskas. Žinau, kad negali būti pateisinimų išdavystei, aišku, čia jos pačios pasirinkimas buvo, bet ir aš kaltas jaučiausi. Bandžiau vis save pastatyt į to vyro situaciją. Tas išvažiuoja, uždirbinėja, kad jai gerai būtų, o ji su kitu vyru laiką leidžia. Aišku, jei būtų vaikai pas juos, tai jau tikrai neprasidėčiau, bet dabar turėjau viltį, kad ji paliks tą vyrą ir, kad kartu gyvenimą kursim.

Ir kiek laiko taip buvot?

Nu žinok netrumpai, kokius keturis metus. Bet poto sau pasakiau, nu kad gana, kad pačiam reikia irgi jau rimčiau apie gyvenimą galvot, kažko kito tada ieškot, šeimą kurt, ir išvažiavau į užsienį metams, kad ją pamirščiau.

Pamiršai?

Ne.

Tai iki dabar apie ją galvoji?

Ne, jau nebe. Nemažai laiko praėjo. Aišku, kai pamatau gatvėj ten, tai praeina pro širdį toks virpulyš, bet susitaikiau aš jau su tuo.

O kitą moterį susiradai?

Nelabai. Jau kažkaip sunku susirast. Visos arba jau užimtos, arba nepatinka. Yra tų trumpalaikiams santykiams, bet su tokiom vaikų turėt nenorėčiau. Nu dabar yra viena mergina, bet dar viskas labai šviežia, tai per anksti gal čia kalbėt, reik pažint dar vienas kitą, nelabai spėjau tiksliai įsitikint, kokia ji. Dar tik bendraujam.

Kaip su tais lošimais viskas prasidėjo?

Nu tai va, kai grįžau iš užsienio, sutikau ten tokį pažįstamą, kartu alaus atsigėrėm vieną vakarą nu ir jis sako, davai pabandyk lošimus. Jam tipo ten gerai sekėsi, pasikėlė ant pinigų, nu galvoju kodėl ne. Nuėjau vieną kartą, tūkstantėlį parsinešiau, kitą kartą irgi neblogai paėjo nu ir įtraukė kažkaip. O po to jau žiūriu kiekvieną dieną ten sėdžiu, norisi vis daugiau ir daugiau. Nu ir prasidėjo.

Kas prasidėjo?

Pradėjau meluot draugams, kad pinigų reik, nes savo verslą kuriu, buvau tokią gerą istoriją sugalvojęs, kad čia savo pastolių verslą kuriu, kad turiu patirties ir, kad gerai paeis, nu o jie tikėjo. Bet jau kai suprato, kad viskas čia ne taip, tai ir neskolino daugiau, o pinigų tai vis reikėjo, tai tuo metu dirbau ten tokioj privačioj įmonėj ir turėjau priėjimą prie finansų, tai iš ten kartas nuo karto paimdavau, nu ir galiausiai pamatė tas vadovas, pasiėmė mano mašiną, nes suprato, kad taip negražinsiu aš tų pinigų, išmetė iš darbo tada.

O mama žinojo, kad turi problemų su lošimais?

Jo, tai kai sužinojo, tai ir susirgo nuo nervų. Dabar tai tik save kaltinu dėl jos ligos. Bandė ji su manim kalbėtis, nu bet jau kai turi šitą priklausomybę, pokalbiai mažai ką duoda. Pažadėdavau jai, kad neisiu, nelošiu, o kitą dieną vėl tas pats. Čia kai narkomanai kai dozės negauna, lomkės prasideda, tai ir man panašiai buvo. Tada niekas nebuvo įdomu, tik apie tuos lošimus galva sukosi. Motina ten ir verkė, ir maldavo, nu niekas manęs nepaveikė. Nieko ji padaryt negalėjo.

O kaip tada supratai, kad pasiekei dugną?

Kad pasiekiau dugną, kad reikia keistis, supratau, kai niekam nereikalingas tapau. Net babunė mano atsisakė su manim bendraut, nes mamą skaudinu. Draugai ragelio nekėlė. Tada pamenu gimtadienis mano buvo ir buvau vienui vienas, sedėjau sode tiesiog, ten kur su seneliu namuką pastatę buvom ir taip gražiai tada žydėjo alyvos, vakaras jau buvo ir taip sunku ant širdies pasidarė. Prisiminiau tada viską, kaip kiekvienais metais susirinkdavom čia su draugais, švėsdavom, mama kartu būdavo, o dabar likau vienui vienas. Nu kažkaip ir supratau, kad arba reikia kaip tam tėvui pasitraukt iš gyvenimo, arba keistis. Ir kitą rytą susiradau numerį psichologo ir paprašiau pagalbos. Jau tuoj bus metai nuo tos dienos.

Ir kaip sekasi stotis ant kojų?

Visaip. Pirmi pusė metų labai sunkūs buvo. Emocinės bangos. Bet tada susiradau darbą, pradėjau po truputį atidavinėt skolas. Kai kurie draugai galutinai nususuko, o kai kurie, kai pamatė, kad dedu pastangas, pradėjo vėl su manim bendrauti, palaikyti mane. Motina irgi labai palaiko, tai vat didžiausia mano motyvacija čia ir yra. Dabar su viena mergina dar pradėjau bendrauti. Labai jaunesnė ji už mane, jai dar 30 net nėra, bet normali tokia labai, graži, vilnietė. Savaitgaliai susitinkam, į salę kartu nueinam, po to į kokį filmą. Iš karto jai pasakiau, kokioj situacijoje esu nu ir neišsigando ji. Dar nesidžiaugiu per daug, dar tik bendrauju, bet kažkokia viltis įsižiebė.

Tai gyvenimas stojasi į savo vietas?

Nu žinai, sunku pasakyti. Niekada nebūna pilno pasveikimo. Lošėjas, kaip ir tas narkomanas, visą gyvenimą toks liks. Dabar tikiu, kad galiu gyventi kitaip, turiu bent viltį. Dabar dar tik per anksti kalbėti. Viską laikas parodys.

Labai nuoširdžiai linkiu, kad stotumeisi ant kojų ir daugiau nepaslystum. Ačiū už pokalbį tau ir linkiu sėkmės.

Ačiū, stengsiuosi. Malonu buvo pasikalbėti. Ir tau linkiu gerai pabaigti studijas.

Vyras, 1990

Prieš pradėdamas pokalbį, noriu visų pirma gauti sutikimą, kad galėčiau vėliau tavo gyvenimo istoriją naudoti magistro darbui. Visi tave identifikuoti galintys duomenys bus žinomi tik man. Sutinki?

Jo jo, viskas gerai, kalbam.

Tai mūsų pokalbį prašau pradėti nuo to, kad pirma tu papasakok pats savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai save prisimeni iki dabar, o aš tada vėliau užduosiu klausimus.

Nu jaučiu faina bus viską prisiminti, tik kaip čia viską nuosekliai sudėlioti. Nu gerai, pradėkime nuo to, kad aš – vienturtis vaikas, augau pilnoj šeimoj su mama ir tėčiu. Visą laiką gyvenom nuosavam name, tai turėjau daug erdvės žaidimams, visada buvau prie gamtos, kas turbūt ir dabar įtakojo tai, kad labai myliu gamtą ir daug laiko ten leidžiu. Paauglystėj lankiau šaulius, turėjom savo būrį. Baigiau Elektrėnų „Versmės“ gimnaziją, iš ten irgi patys geriausi prisiminimai. Nuo trylikos iki dabar užsiimu keturračių sportu, esu iškovojęs nemažai apdovanojimų ir sakyčiau, kad keturračiai nuo visai jaunų dienų iki dabar yra mano gyvenimo varikliukas. Kai baigiau mokyklą, įstojau į Kauno technikos kolegiją, bet paskutiniame kurse nutraukiau studijas. Dirbu darbą, kuris man pačiam labai patinka, kuriuo gyvenu ir iš kurio galiu neblogai pragyventi, va praėjusią vasarą nusipirkau savo nuosavus namus. Turiu draugę, su kurią draugauju jau nuo mokyklos. Visko buvo,

bet dabar esam kartu ir šią vasarą tuoksimės. Vienu žodžiu, esu laimingas ir nieko man gyvenime netrūksta.

Pasakojimą pradėjai nuo šeimos. Tai gal daugiau ir papasakok apie savo tėvus, kuo jie verčiasi?

Mama mano baigė pedagoginį ir pagal specialybę yra lietuvių kalbos mokytoja, bet šito darbo, galima sakyti, beveik niekada ir nedirbo. Ji tokia meniškos sielos asmenybė, turi savo meno studiją, ten veda siuvimo užsiėmimus, moko siūti, kartais dar daro ir molio lipdymo pamokas. Nu mes kai turim nuosavą namą, tai jai yra skirtas visas rūšys ir ji ten įsirengusi tą savo studiją. Tėvas mano šiaip yra baigęs elektriką, bet irgi su tuo nieko bendro gyvenime neturi, jau daug metų vadovauja vienai privačiai įmonei.

Koks tavo santykis su tėvais?

Oj labai geras. Dar nuo vaikystės mes su šeima esam vienas kumštis, viena komanda. Jie labai daug ką man gyvenime davė ir tik jų dėka esu toks, koks esu, turiu tai, ką turiu ir darau, tai ką darau. Jie kai patys tokie aktyvūs, tai mes ir tą laiką aktyviai kartu leidžiam. Kažkaip kai save dar vaiką prisimenu, tai jie visada skatino išbandyti naujų dalykų, kad rasčiau savo vietą po saulę, niekada manęs nevaržė ir nekontroliavo. Net kai studijas sugalvojau nutraukt, jie nesmerkė, o priešingai palaikė, sakydami, kad jei jaučiu, kad tai ne mano, tai pirmyn savęs kitur ieškoti.

O senelius turi?

Jo, jie irgi tokie lengvai pametę galvas. Nu kaip, tėvo tėvai tai jau mirę abu, aš dar visai mažas buvau, tai nelabai jų ir pamenu. O mamos tėvai tai abu gyvi. Senelis mano tai inžinierius visą gyvenimą buvo, elektrinėj dirbo, o kai išėjo į pensiją, pradėjo bites auginti ir dabar medų pardavinėja, o močiutė tai mokytoja buvo, todėl ir mama, matyt, pedagogiką baigė. Nu bet močiutė tai chemiją dėstė. O dabar irgi jau pensijoje, tai padeda seneliui su bitėmis ir mezgimu užsiima, primezga ji ten kalną kojinių visokių, ir tada išdalina vargstantiems. O jau ten kokius mandresnius megzinius tai pagal užsakymus mezgas ir nemažai prisiduria prie pensijos. Abu jie tokie patraukę, atrodo, kad iš naujo vienas kitą įsimylėję. Važinėja dviračiais, vaikšto daug ir visada atostogų vieną kartą metuose į Tenerifę važiuoja.

Tai gražų pavyzdį šeimos turi?

Nu tikrai, labai gražų. Aš visada sakau, kad tikiuosi, kad mano genai į juos ir kad aš irgi toks būsiu, septynesdešimties sulaukęs. Bet šiaip iš tikro tai jo, vat kai matydavau tėvų gražius santykius, senelių, tai ir pats noriu gražios šeimos, todėl va ir pasipiršau savo draugei, nenoriu kažkaip daugiau tempt.

Sakei, kad augai nuosavame name. Kaip atrodė tavo vaikystė?

Smagi ta vaikystė mano buvo. Šalia gyveno ir mano klasioko šeima, o kitam name metais jaunesnė mergaitė, tai mes buvom neišsikiraimi trys draugai. Visada pas ką nors svečiuose laiką leisdavom,

nu pakaitom taip – vieną kartą pas vienus, kitą kartą pas kitus. Netoli mūsų ežeras ir miškas yra, o tam miške buvo supynės, krepšinio aikštelė, tai kai jau buvom tokie vyresni, tai ten eidavom būti.

Saugu buvo?

Jo, ten ateidavo šeimos su vaikais, o ir namai netoli. Gamtos vaikai tokie buvom, netraukė mūsų miestas.

O pačiam mieste kokia saugumo situacija buvo ir kokia dabar?

Aj, žinok, nežinau, aš kai mažai ten būdavau, tai man paauglystėj nelabai ir rūpėjo kaip ten kas. Girdėdavo kažką, kad užpuola ką nors, po to, kai buvau kokioj dešimtoj klasėj, ėjo kalbos, kad važinėja kažkoks mėlynas autobusiukas ir bando įsitraukt vaikus ten. Bet kiek ten tos tiesos buvo, tai nežinau. Kiekvienam mieste turbūt panašiai su tuo saugumu. O dabar tai irgi nežinau, man atrodo, kad visai saugu čia, ramus miestas, nedaug čia tų gyventojų. Buvo vienu momentu, kad labai namus plėšė ir automobilius nuvarinėjo, bet man pačiam ar mano aplinkos žmonėms tai neteko susidurti.

Sakei, kad daug gamtos vaikystėj įtakojo ir meilę gamtai dabar ir kad daug būni gamtoje. Tai ką ten veiki?

Turim savaitgalio tradiciją su draugais, kad važiuojam kiekvieną sekmadienį su dviračiais po miškus. O ir šiaip mėgstu krosą prasibėgt palei ežerą. Gražių čia vietų yra aplink, o man kažkaip gamtoj atrodo net smegenys prasivalo. Bet nu gamtoj tai tokį aktyvų laiką leidžiu, kad būtų nauda ne tik protui, bet ir kūnui, sveikatai.

Kaip dar laiką leidžiat su draugais?

Mano draugai turi panašius pomėgius kaip ir aš. Jie irgi mėgsta motociklus, keturračius, tai būna sugalvojam kokius maršrutus ir važiuojam, pažindinames su Lietuva. Dabar mažiau to laiko lieka su draugais, nei anksčiau. Nu savaime suprantama, visi savo gyvenimus turim, darbai, šeimos, bet kai susitinkam, tai tikrai nesėdim vietoj. Gaila laiko tiesiog sedėt su alum ir nieko neveikt, mes geriau renkames aktyviai leist laiką. Po visko užsikuriam pirtelę, išsikepam ką nors, nu va taip va.

O paauglystėj, kai jau pradėjai sportuoti keturračių sportą, likdavo laiko draugams?

Nu kažkaip aš viską mokėjau suderinti. Kažkaip net ir paauglystėj su tais draugais, kur šalia gyveno daug bendravau, tai ten viskas paprasčiau būdavo, viskas vietoje. O šiaip tai dažnai kiti draugai pas mane tiesiog atvarydavo pabūti. Namie bilijardą turėjom, tai ten daug laiko būdavo, dar teniso stalas buvo, tai irgi mėgom. Kažkaip tėvai niekada neprieštaravo, kad pas mane rinktūsi kompanija, dar jie kartais patys prie mūsų prisijungdavo. Jie man sakydavo, kad jau geriau namie, kur sava erdvė, o ne kažkur velnias žino kur, sakydavo, kad jiems taip ramiau patiems. Nu o man irgi tiko.

Papasakok daugiau apie keturračių sportą tavo gyvenime. Sakei, kad tai tavo gyvenimo varikliukas?

Oj, šita tema tai galėčiau kalbėt ir kalbėt. Mano kelias su keturračiais prasidėjo nuo to, kai dar tėtis nusipirko keturratį. Tada dar ši transporto priemonė nebuvo tokia populiari, vienetai turėjo tuos keturračius, naujiena čia buvo. Tai tėtis kai turėjo tą pirmąjį savo keturratį ir mane kartu vežiodavosi, man žiauriai patikdavo. Čia tokia mūsų – tėvo ir sūnaus – pramoga buvo. Tada atėjo laikas, kai tėtis naujesnio keturračio užsinorėjo, tai nusipirko naują, ir tą pirmąjį perleido man. Kartu kelis metus važinėjome, bet tada ir mama pradėjo rodyti norą. Tai tėtis nusipirko dar vieną keturratį, antrąjį perleido man, o savąjį aš perleidau mamai. Tada tai tapo ne tik mano ir tėčio pramoga, bet mūsų visos šeimos. Trylikos sudalyvavau pirmosiose savo varžybose. Aš visada buvau pats jauniausias savo klasėje, nes nu nelabai tokie jauni važinėdavo. Esu tik vieną sezoną nuo to laiko praleidęs, nes sveikatos rimtų problemų turėjau. Bet jau kai grįžau į sportą, tai su trenksmu – buvau jau labiau paaugęs, su nauju keturračiu ir tada jau pradėjau ir su suaugusiais varžytis.

Tai keturračiai tavo gyvenime atsirado irgi dėl šeimos? Čia bendras šeimos pomėgis?

Jo, visiškai mus vienijantis dalykas. Manau, kad labai svarbu turėti šeimoj bendrą veiklą, tada ne tik poros santykiai sustiprėja, bet ir tėvų su vaikais. Tėvai tada tampa autoritetais savo vaikams, manau. O kai taip atsitinka, tai ir tėvams su vaikais problemų nekyla. Tai ir pas mus taip – tėvai sukūrė tokį santykį, kad aš norėčiau su jais būti, norėčiau bendrauti, tai ir jiems tada su manim problemų nebuvo, nes aš su jais bendravau, jie buvo mano gyvenime ir žinojo, kas ir kaip pas mane vyksta.

Šiame sporte atsiradai labai jauname amžiuje. Kitų veiklų pabandyto nebuvo?

Kažkaip ne. Užkabino mane labai, o dar ir aplinka palaikė, tai net nebuvo noro blaškytis. Man nuo pačių pirmų kartų labai patiko laisvės pojūtis, greitis, buvimas gamtoje. Viskas susidėjo į vieną. Aš, žinok, net dabar, atsisėdęs jau nesuskaičiuojamą kartą ant keturračio jaučiuos taip, kaip pirmą kartą.

Minėjai, kad vieną sezoną praleidai dėl sveikatos problemų. Tai surišta su tavo mėgstama veikla?

Ne. Tiesiog kai buvau šešiolikos, labai skaudėdavo galvą. Nuvažiavom pasitikrint nu ir rado galvoj auglį. Toks nemažas sukrėtimas buvo mūsų šeimai, bet visi laikėsi tvirtai, o man kitaip net nekilo mintis laikytis. Nu ačiū Dievui, kad viskas buvo laiku pastebėta, išoperavo ir gyvenimas tęsėsi toliau.

Kaip pats išgyvenai tą laikotarpį? Kaip jauteisi?

Aišku, kad pergyvenau. Jau buvau tam amžiuje, kai puikiai supratau, kas tai yra ir kuo tai gali baigtis. Tie metai man buvo tokie savęs sukūrimo metai, daug ką apmaščiau, apgalvojau, koks turėtų būti mano gyvenimas. Nerodžiau per daug, kad ten pergyvenu ar kažką, nes žinojau, kad tėvams čia ir taip didelis sukrėtimas. Bet šitas dalykas man tiesiog sudėliojo visus taškus ant i.

Pažadėjau sau, kad jei pasveiksiu, privalėsiu rūpintis savimi. Daviau sau žodį, kad gyvensiu sveikai, prisižiūrėsiu maistą, jokių cigarečių ar alkoholio. Jei gavau galimybę gyventi, tai negaliu švaistyti laiko. Todėl labai atsakingai planuoju kiekvieną dieną, noriu, kad viskas turėtų prasmę.

Buvai užsiminęs, kad paauglystėje buvai šaulys. Tai čia po ligos ar prieš ją?

Čia tame laike, kai viskas kaip tik ir vyko. Mano draugai buvo viso šito reikalo kūrėjai mūsų apylinkėse ir aš nusprendžiau, kad negaliu nustot gyvent, jei jau ten kažkas pas mane galvoj ne taip. Man ta veikla teikė džiaugsmą ir savotiškai buvo atrama, skatinanti nepasiduoti. Daug laiko gynam ore praleisdavome, fizinis aktyvumas buvo, o visą tai tik į naudą buvo. Šiaip ten susiformavusios vertybės – pilietiškumas, nesavanaudiškumas, patriotiškumas – išliko iki dabar. Su įmonės vadovu dabar savanoriaujame ir vežame transportą į Ukrainą.

Prieš prieinant prie darbo temos, papasakok apie mokyklą. Kokie prisiminimai iš to laiko?

Nežinau, tiesiog žinojau, kad tai mano pareiga ir viskas. Kažkokių problemų mokykloj neturėjau, mokiausi normaliai, draugų turėjau, su mokytojais nesipykau. Žinai, būna ten žmonės turi kažkokių labai ryškių prisiminimų iš mokyklos, o man kažkaip neturėjo didelės įtakos ta mokykla. Aš turėjau daug kitos veiklos, turėjau savo pomėgius, kuriais ir gyvenau, tai mokykla man tiesiog buvo pareiga ir viskas.

O kaip su kolegija? Sakei, kad nutraukei studijas paskutiniame kurse.

Jo, nu nes tiesiog nemačiau visame tame prasmės. Jau pirmam kurse mačiau, kad nėra naudingos man tos studijos, bet tikėjau, kad vėliau bus kitaip, o vėliau tiesiog, susiradau gerą darbą ir supratau, kad geriau ten visas savo jėgas ir laiką atiduoti, nei be reikalo švaistyti laiką nenaudingoms studijoms. Nu ir nesigailiu tokio sprendimo. Kiek gavau šiame darbe gero, yra neįkainojama.

O ką tokio gavai iš darbo?

Visų pirma, tai labai prasiplėtė mano akiratis. Dirbu taip pat su keturračiais ir kitais motociklais, tai į darbą einu kaip į šventę, net nejaučiu, kad dirbu. Per visus darbo metus apkeliavau labai daug pasaulio, labai dažnos komandiruotės pas mus. Vyksta visokie mokymai, seminarai, tai nuolat tobulėju, jaučiu, kad nestoviu vietoje. O ir mano vadovas man labai daug davė. Jis man pavyzdys visų pirma, tai žmogiškumo ir darbštumo. Daug naudingų žinių iš jo gavau ir jaučiu jo palaikymą ir pasitikėjimą manimi, kas mane motyvuoja dar labiau tobulėti. Dabar dar labiau mūsų kolektyvą suvienijo teikiama pagalba Ukrainai. Turim bendrą tikslą dėl kitų žmonių gerovės.

Kaip kilo tokia mintis?

Šią mintį pasiūliau aš, o, sakau, mano vadovas kai labai žmoniškas, iš karto pasirašė. Po savo ligos ir antro šanso gyventi ar kažkaip visada pagalvodavau, kad turiu kažką padaryti ir dėl kitų, nu ir va, puiki galimybė pasitaikė. Dabar jaučiu kažkokią vidinę ramybę, kai turiu galimybę kažkam padėti.

Papasakojai apie tėvus, senelius, vadovą, draugus, o kaip su širdies drauge?

Gerai viskas su ja. Ji – architektė, dviem metais už mane vyresnė, bet kažkaip nieko čia nereiškia tie keli metai. Palaiko ji mane irgi visame kame, palaiko mano pomėgius, supranta, jei užtrunku darbe, niekada nevadovauja, o viską stengiasi per gražų santykį išreikšti, sakyčiau, kad pasisekė man su ja.

Bet sakei, kad visko santykiuose buvo. Tai kas tas viskas?

Aj tai čia labai seniai, dar paskutinėj klasės buvau, kai atrodė, kad gal čia reikia pabandyt padraugaut ir su kitom, kad gal čia per greit neriu į rimtus santykius. Dar, matyt, paauglio mąstymas veikė. Tai buvom išsiskyrę porai mėnesiu mano iniciatyva, bet spėk ar padraugavau su kuo nors? Aišku, kad ne. Kuo toliau, tuo labiau galvojau kas dieną apie ją ir supratau, kad noriu taip, kaip mano tėvai ir seneliai – nuo pirmos dienos koją kojū kartu gyvenimo keliu. Tai va šią vasarą susituoksime ir toliau galvosime apie bendrą ateitį kartu.

Smagu girdėti. Tai linkiu gražių vestuvių, sėkmingo gyvenimo toliau kartu ir dėkoju tau už pokalbį.

Ačiū, Egle, tau, kad sugalvojai mane pakalbinti. Nauja patirtis čia man tokia. Ir tau linkiu sėkės.

Ačiū.

Moteris, 1986

Tai prieš pradėdant mūsų pokalbį, noriu gauti tavo sutikimą, kad galėčiau tavo papasakotą gyvenimo istoriją naudoti, rašant magistro baigiamąjį darbą. Visa informacija, kuri galėtų tave identifikuoti, bus žinoma tik man. Ar sutinki?

Taip, sutinku.

Tai visą procesą pradėkime nuo to, kaip tu pati pasakoji savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik prisimeni save vaikystėje, iki dabar. O vėliau tada aš užduosiu tau klausimus, gerai?

Gerai. Tik reikia dar šiek tiek pagalvoti, prisiminti viską. Retai kažkaip galvoju apie praeitį, mėgstu gyventi šia diena.

Tai gerai, prisimink ir, kai jau būsi pasiruošusi, pradėkime.

Tai save geriausiai prisimenu nuo kokių penkerių metų. Augau su mama, tėčiu ir vyresne sese, kuri man yra viskas. Gyvenome nuosavame name, auginome šunį Torą. Niekada nebuvo liūdna, nes visada buvo sesė šalia, buvo gamtos daug, nuosavas kiemas. Kai baigiau mokyklą, įstojau į Vilniaus kolegiją, tada studijų metais pastojau, tai teko paimti akademines, bet baigiau studijas, tik kažkaip nežinau ar man jos gyvenime pravertė. Su sese sukūrėme nemažą verslą, bet aš visada buvau tokia labai versli ir aplink dar turėjau visokių papildomų su verslu susijusių veiklų – tai kvėpalus pardavinėdavau, tai drabužius. Bet kvėpalai visada buvo mano arkliukas, tai dabar jau vieneri metai, kai turiu ir savo kvėpalų parduotuvę. Prieš ketverius metus mano tuometinis vyras sėdo į kalėjimą, aš tuo metu pastojau, gimė dukra. Nors vyrui grėsė nemažai metų, gero advokato dėka jis atsėdėjo visai nedaug, jis išėjo kai dukrytė jau buvo gimusi, jai tuo metu buvo pusę metų. Bet po mėnesio jis susirado už save dvidešimt metų jaunesnę mergą ir mane paliko. Tuo metu buvo sunku, bet iš kitos pusės man tai buvo ir išsilaisvinimas nuo daugybę metų saistytų pančių, atrodo, kad iš naujo pražyda. Nu ir dabar jau virš metų turiu naują draugą ir esu be galo laiminga.

Kokie buvo tavo santykiai su tėvais?

Normalūs. Tėvai mano irgi verslininkai, jie daug dirbo, bet tikrai ir mūsų su sese nepaleido. Mes viską gaudavome, ko tik užsinorėdavome. Jie mums pirkdavo pačius gražiausius žaislus, vėliau kai paaugom – pačius gražiausius rūbus. Visada mokykloj buvom stilingiausias ir populiariausias. Turėjom su sese visišką laisvę, galėjom rengti vakarėlius namuose, mus pačias visur išleisdavo, niekur mūsų neribojo.

O buvo saugu taip laisvai gyventi?

Jo, aš tai nieko nebijojau, nes visus tuos banditus mano tėvai pažinojo, tai niekas prie mūsų su sese ir nelindo. Nesaugiau gal buvo tiems, kurie patys mafavo – užsiimė vagystėm, narkotikais ar dar kažkuom. Tada jau gal ir nebuvo taip saugu čia gyventi, bet šiaip tai man nei dabar, nei tada nesaugu nebuvo.

O kokie tavo santykiai su tėvais yra dabar?

Geri, su mama ypač geri. Bendraujam daug ir dažnai, dabar perimam ir tėvų verslus, tai jau automatiškai turim su jais bendrauti ir gerbti, nes daug ką mums ir dabar duoda. Šiaip mama labai padeda su vaikų priežiūra, nes aš nelabai turiu tam laiko, vistiek man ir verslai, ir santykiai nauji, tai aš nu turiu turėt ir savo gyvenimą, o vaikams su tėvais mano irgi gerai, lepina ten juos.

Senelius turi?

Jo, turiu, tiek mamos tėvai gyvi, tiek tėvo tėvai. Aj bet man kažkaip sunkoka su tais senais žmonėmis bendrauti, jų požiūris į gyvenimą toks visai kitoks. Bet jo, aplankau karts nuo karto. Tik kad tėvo tėvai tai Panevėžyje gyvena, tai ten jau rečiau. O mamos tėvai Vilniuje. Tai kai studijavau, dažniau kažkaip matydavomes, o dabar tai kartais tik. Nėra kažkokio ten labai artimo ryšio. Jie

daugiau su mamos brolio šeima bendrauja, nu nes jie ten gyvena, o mama jau kai persikėlė į Elektrėnus, turėjo savų reikalų, tai pati mažiau su jais bendraudavo, tai automatiškai ir mes mažiau.

O šiaip kokias vertybes skiepijo tėvai jums su sese?

Aj nu tai visokias. Tėvai visada sakydavo, kad savęs nenuvertintumėm, kad mes – pačios geriausios. Tai aš tai ir dabar visose gyvenimo situacijose esu su iškelta galva ir man niekas nepaaiškina kaip man gyventi. Nu visada dar mokydavo, kad reikia nebijoti savo svajonių, kad viskas yra įgyvendinama, tai šitas, manau, irgi įtakos turėjo tam, kokias aš esu dabar ir ką aš esu sukūrusi, ką turiu. Jie visada mus su sese palaikydavo ir tik mumis tikėjo. Jei ten tėvams paskambindavo kokie mokytojai paskūsti mūsų, tai jie visada sakydavo, kad ne mes blogos, o mokytojai ne taip kažką daro. Nu jie tokie labai šeimyniški, tai ir mums tas vertybes perteikė.

O dėl ko mokytojai norėdavo skūsti?

Nu tai dėl to, kad ten blogiau mokintis pradėdavau ar ten kažką pasakydavau ne taip. Bet nu ir jie gali suprast tuos mokinius, jie galvoja, kad visas gyvenimas tik aplink mokslą sukasi, o iš tikro tai jaunam žmogui gi visko reikia – ir draugų, ir vakarėlių... Nu kad būtų ką prisiminti. O žinai, nu ne visada gaudavosi ten kokiam kontroliniui pasiruošti, jei savaitgalį vakarėlį turėjai, tai ne tas galvoj gi būdavo. O dėl pasakymų tai tiesiog, jau nuo mažens nepakenčiau, kai man kas nors vadovauja ar ant manęs kažką ne taip pasako, tada jau ir aš į atlapus puolu. O tos sovietinės mokytojos gi mėgdavo ką nors pakomentuot, tai aš nenusileisdavau.

Tai tėvai toleravo šituos dalykus?

Nu tai kaip suprast toleravo, nu jie mus su sese palaikė visame kame. Aišku, jie suprasdavo, kad reikia ir laisvalaikio turėti, kad reikia bendrauti su draugais, tai kažkaip niekada nieko ir nesakydavo. O jei ten mokytojai ką nors atsakydavau, kas jai nepatikdavo, tai kaip tik dar mane pagirdavo, nes moku pastovėti už save.

Tai mokykloj tau nelabai patiko?

Nelabai. Man toks kartais laiko švaistymas atrodė. Kam man tos visos chemijos, fizikos reikalingos buvo, jei aš visada žinojau, kad dirbsiu ant savęs ir niekam kitam tikrai nugaros nelenksiu. O dar ir tos mokytojos gi mylėjo tik tuos moksluokus, tai erzindavo mane visą tai. Mokytojos, toks vaizdas, ne tai, kad norėjo ugdyti laisvą asmenybę, o priešingai – grūdo į kažkokius rėmus, bandė vos ne žeminti, kad nebūtų to pasitikėjimo savimi, bet jau aš tai tikrai nepasidaviau. O dabar žiūriu į tuos visus garbinamus moksluokus, nu ir ką jie? Aria kaip arkliai už 800 eurų, o aš va, kai sakė kad nieko iš manęs nebus, sukūriau geriausius verslus Elektrėnuose, niekas man nevadovauja ir visiems toli iki manęs. Kai jos taip mane nuvertindavo, aš visada mintyse galvodavau, kad o vat specialiai paimsiu gyvenime ir pasieksiu daug daugiau, kad visoms parodyčiau, ko aš esu verta.

O tai jei nematei prasmės moksluose, kodėl tada stojai į kolegiją?

Nu tai nelabai rimtai atrodyčiau, jei nieko nebūčiau baigusi. Žinai, galėtų tada sakyti, kad va čia bemokslė. Nu jau ne. O ir šiaip labai norėjau pajauti tą studentišką gyvenimą, Vilniuj pagyvent, po klubus pasivaikščiot. Oj kai prisimenu, tai žiauriai smagu buvo. Ten tie mokslai irgi nesunkūs tokie buvo, nereikėjo labai daug pastangų dėti, bet va visas tas gyvenimas Vilniuj, studentavimo laikai tai man labai patiko.

Tai koks tas gyvenimas Vilniuje buvo?

Labai smagus. Nesibaigiantys vakarėliai, šokiai, linksmybės. Visada prie savęs turėdavau pinigų, todėl galėjau nevaržyti savęs. Su draugėm eidavom į fainiausias Vilniaus vietas pietauti, savaitgaliais būdavom tik geriausiuose klubuose. Tik gaila, kad ne taip ilgai viskas vyko, kai pastojau, turėjo baigtis visos linksmybės.

Kelintam kurse pastojai?

Antro kurso antroji pusė.

O kas tavo vyras? Kaip susipažinot?

Mano buvęs vyras buvo pats šustriausias vaikinys Elektrėnuose. Aš kitokio ir negalėjau turėti. Jis už mane šešiais metais vyresnis buvo. Visi jo bijojo, visi... Tai susipažinom mes paprastai, per bendrus draugus. Buvom vienam gimtadienyje nu ir patikom vienas kitam. Kai tik pradėjom būti kartu, tai daug draugių netekau, nes sakydavo, kad su banditu prasidedu, kad nebūsiu su juo laiminga, nu vienu žodžiu, nepalaikė manęs, tai kam man tokios draugės? Draugės turi palaikyti, o ne taip kritikuoti pasirinkimus.

O tai žiūrint iš šių dienų perspektyvos, draugės buvo teisios ar ne?

Dėl ko teisios?

Dėl to, kad sakė nesusidėt su banditu, nes nebūsi laiminga.

Negaliu pasakyti, kad visada buvau nelaiminga. Aišku, būdavo tokių juodų duobių, bet ištvėrdavau viską, niekas apie tai nežinojo. Nu tik sesė. Bet čia mano gyvenimas – gyvenu, kaip noriu aš pati ir dėl nieko tikrai nesigailiu.

Kokios tos juodos duobės?

Nu tai kai sunervindavau gerai jį arba kai jis per daug atsipalaiduodavo, tai kartais gaudavau per skūrą. Ir dantis esu susidėjęs. Bet dabar bent idealūs, nes prieš tai buvo biški kreivoki. Bet jis po visų šitų bajerių labai geras būdavo, gaudavau viską, ko tik panorėdavau.

Tai jis tave mušdavo, o tu jam atleisdavai, kai tau ką nors brangaus nupirkdavo?

Nu jo, dar pasilaužydavau biški, kad jis daugiau pasižemintų, atgailautų. O ką, nu kam nepasitaiko.

O kaip tavo tėvų šeimoje buvo? Rankos kėlimas prieš mamą egzistavo?

Nu jo, kartais būdavo, kad ir tėvas mamą mušdavo. Bet mama irgi mums sakydavo, kad ji pati kalta ir kad nieko čia baisaus. Nu tai nereikia tiek prisidirbt, kad vyrui ranką kelt reiktų. Nu bet jei taip

gaunasi tai nu ką, tada tegul ir galvoja kaip savo kaltę atpirkti. Tu ką, galvoji, kad čia retenybė santykiuose? Nejuokauk, kas antras taip gyvena, tik vieni labai gerai moka slėpti. Aš irgi gi nėjau ir nesireklamavau, kad kartais gaunu, bet užtat mano papuošalus ir vardinius drabužius matė visi ir pavydėjo.

O kaip aplamai atrodė jūsų gyvenimas kartu?

Nu tai šiaip gerai viskas buvo, turėjom namą, kur dabar jis su ta merga gyvena. Tai dažniausiai pas mus atvažiuodavo kokie draugai, tai kartu leisdavom laiką, grilindavom. Šiaip tai tiek jis, tiek aš turėjom labai daug laisvės, jis daug su savo draugais būdavo, o aš su savo draugėm laiką leisdavau, važiuodavom į Vilnių pabūti, pasišopinti, kažkur pasidėti. Nu pas mus buvo abipusė laisvė. O vakare jau susitikdavom namie, tai su sūnum biški pabendraudavom, kokį filmą pažiūrėdavom ir tiek.

O kaip sūnų auklėjote? Kokias vertybes jam siekėt įskiepyti?

Sūnus pas mus visai kitoks nei mes abu, jis toks ramus, gamta, pasauliu labai domisi. Jam, žinok, kažkaip labai daug to dėmesio ir nereikėjo. Jis pats mokėsi, stengėsi, nu tėvas į futbolą jį vežiodavo, tai patinka jam labai, iki dabar sportuoja. Nu kaip, stengėmės viską suteikti jam, tėvas ten vyriškumo mokė, kaip pastovėti už save, kaip elgtis, o aš tai iš moteriškos pusės jį auklėjau, kad turėtų savo pareigas, kad pasitikėtų savimi, bet kartu kad ir geras žmogus būtų. O dabar tai ką, jau beveik suaugęs, nelabai jam tų tėvų ir reikia, pats gyvena savo gyvenimą.

O jis matydavo smurtą šeimoje?

Ne, vyras mano jį nuo tokių dalykų saugojo labai. Nu sūnus labai daug laiko pas mano tėvus leisdavo, tai jo dažnai ir namuose nebūdavo.

Sakei, kad sesė žinojo, kad prieš tave vyras kelia ranką. Kaip ji į visą tai reaguodavo?

Ji tokia biški ramesnė nei aš. Tiesiog nesikišdavo ji. Žinojo, kad man nieko neįrodys, tai tiesiog nieko nesakydavo, o būdavo šalia, kai man to reikėdavo. Vieną kartą gal tik buvo pasakius, kad reikėtų man skirtis su juo, bet susipykom tada nu ir ji suprato, kad geriau nesikišti.

O šiaip santykiai su sese kokie jūsų? Ir kaip sutarėte vaikystėje?

Sese yra man viskas, nu mes labai artimos su ja. Tiek vaikystėj labai gerai sutarėm, tiek dabar. Nu pat mažumės mes sulipusios – anksčiau tai žaisdavom kartu, tie patys draugai mūsų būdavo, nors aš ir jaunesnė. Nu ji tiesiog visur kartu mane vesdavosi. O dabar irgi, kartu verslą sukūrusios esam, ji mano vaikų krikšto mama. Ir laisvalaikį kartu leidžiam. Ji mane labai supranta, visada išklauso. Nu ji man ne tik sesė, bet ir geriausia draugė.

Užsiminei apie laisvalaikį. Koks jis pas tave?

Uoj, aš laiką tai labai vertinu, todėl ir savo laisvalaikį labai planuoju. Dažnai važiuoju su sese ar su dabartiniu vyru į kokius spa, prie jūros savaitgaliais kartais lekiu. Šiaip labai mėgstam

pasikviesti draugų ir tėvų kieme kokius šašlykus kept, vakaroti su kokteiliukais. Nu pas tėvus dėl to, kad mes pačios tai butuose gyvenam.

O kokie tavo draugai?

Tai pagrinde mūsų merginų būrelis, mes kažkaip jau kokius dešimt metų suėjusios ir bendraujam labai. Tai susigalvojam sau visokių išvykų, pasilepinimų, jos irgi visos su vaikais, tai irgi dažnai pabėgt nuo viso to nori, tai va mes ir susiorganizuojam.

Dar šiek tiek grįžkime prie tavo santykių su buvusiu vyru. Sakei, kad antrojo vaiko pradėjai lauktis tuomet, kai jis kalėjo, taip?

Taip. Aš buvau pasiryžusi viskam, kad tik jis greičiau išeitų iš to kalėjimo. Sunku buvo vienai, o ir šiaip širdis plyšo žinant, kad tavo mylimas žmogus kažkur uždarytas sėdi. Tuo labiau ir sūnus labai pergyveno, kad tėčio šalia nėra. Mes, aišku, jam nesakėme, kad jis sėdi, pasakėm, kad išvažiavo su reikalais į užsienį. Bet mačiau, kad sūnui labai jo trūksta. Nu ir ką, seniai žinojom, kad neštumas pagerina tuos visus reikalus ir pasiryžau tam. Dabar labai džiaugiuosi, kad ir dukrytę, ne tik sūnų turiu.

Dabar, jei atstuktum laiką atgal, viską taip pat darytum? Nenorėtum nieko keisti?

Dabar viskas gal ir kitaip atrodo. Nors labai myliu ir džiaugiuosi savo dukra, bet, turbūt, jei būčiau žinojus, kad taip susiklostys tas mūsų likimas, gal ir nebūčiau ryžusis gimdyti jam antro vaiko ir su tuo motyvu, kad greičiau jis išeitų. Dabar geriau dabariniam savo vyrui būčiau padovanojus dukrą. Kas dabar iš to, vaikas auga tik su manim, tėvo nemato beveik, tai ji nėra labai laiminga. Tai šio gal ir nebūčiau darius, jei dabar galėčiau atsukti laiką atgal. Ir šiaip dabar kai viską prisimenu, tai seniai man reikėjo mes per bortą jį, nelaukt kol mane paliks.

Tai kokia palikimo pagrindinė priežastis buvo?

Nu tai kokia kokia, susirado jaunesnę. Atėjo gal jam ta krizė kažkokia, aš nežinau, bet susimest su pacanke tokia tai ką žinau. Vyras suaugęs, o šalia dvidešimt metų jaunesnė merga. Tai kaip tėvas su dukra atrodo. O esmė ta, kad ta merga, mano sesers vyro dukterėčia. Tai dabar tokia situacija durna, kad net su giminėm normaliai susitikt negali sesuo, nu nes su ta barakuda reiktų bendrauti, tai žinai, ji tai už savo sesę eina.

Tau buvo tai netikėta?

Aišku, kad netikėta. Aš jam vaiką pagimdžiau tam, kad greičiau iš zonos išeitų, tikėjausi, kad gražiai gyvensime, laukiau jo. Jau kai tik išėjo, kažkoks ne toks jis man buvo. Kažkoks šaltėsnis, abejingesnis, vis mažiau vakarais namuose būdavo. Po visko tik išaiškėjo kodėl taip buvo. Man visiškai tai buvo netikėta. Kažkaip visada galvojau, kad jei jau skirsimės, tai tik mano iniciatyva, kad jis tikrai nesiryš tokiems veiksams, nes labai visur manęs pavydėdavo, saugojo labai nuo kitų vyrų, o čia va, paimė ir pats kitą susirado.

Kaip jis tave saugojo nuo kitų vyrų?

Nu tai pavyzdžiui jei jau ten koks vyras meiliau pasižiūrėdavo, tai tikrai galėdavo gaut gerai nuo jo. Nu jis toks didelis, stiprus, tai niekas nenorėjo papult po jo ranka. Nu bet visko būdavo. Vienam tai nosį yra sulaužęs, kai klube mane šokti pakvietė. Man tai ką, faina būdavo, kad vyras taip pavydi. Gi jei pavydi, reiškia myli. Nu tokia moteriška jaučiausi, o ir faina būdavo, kad maniškis – pats stipriausias.

O kaip išgyvenai skyrybas?

Nu tai buvo ir labai pikta, ir labai skaudu. Galvojau, kad tai mergai plaukus nurausiu. Aš gi ją pažinojau iš anksčiau ir niekada nebūčiau įtarusi, kad tokia jauna sukta gyvatė ji. Tai į ją ir dabar žiūrėt negaliu. Ant vyro irgi labai pykau, norėjau neduot jam vaikų, bet kažkaip aj, pagalvojau, kad vaikais manipuluot negalima. Tuo labiau, kad sūnus tai jau viską supranta. Man skaudu buvo ir dėl to, kad ne tik vyrą, bet gi ir namus praradau. Mes su juo nebuvom susituokę, o tas namas jo buvo, nu tai gerai, kad aš turėjau savo butą, tai gatvėj nelikau. Nu o dabar jau kai turiu kitą draugą, kai tas pirmasis nemažus pinigus už vaikus moka, tai jau dabar tai kažkaip dzin. Bet laimingiems jiems tai vistiek nelinkiu būti.

O kaip tavo gyvenime atsirado naujas draugas?

Tai kai likau viena, supratau, kad gi visą gyvenimą viena tai nebūsiu. O dabar pats tas laikas, kai reikia kažko ieškoti. Nu tai įsirašiau „Tinder“ programėlę, vaikščiojau į pasimatymus ir radau sau tinkamiausią.

O koks jis? Kokie jūsų santykiai?

Uoj jis tai tobulas vyras. Visai kitoks nei mano pirmasis. Labai pagarbiai su manim elgiasi, beveik kiekvieną dieną gaunu gelių. Jis toks vyriškas, gražus, turi savo statybų įmonę. Nu aš labai laiminga prie jo jaučiuosi, tokia gležna, moteriška ir mylima. O ko daugiau reikia? Čia gi ir yra laimė.

Kaip jis su tavo vaikais sutaria?

Nu tai normaliai, draugiškas jis jiems. Sūnus tai nelabai jo prisileidžia, jis daugiau prie tėvo būna, sunku dar jam gal suprast, kad kitas vyras prie mamos, o mažoji mano dar nelabai supranta, jai visi geri, kas saldinių duoda. Jis tai normaliai vaikus priima, norėtų ir bendrų, bet kolkas man dabar verslai, tai nežinau kaip čia bus.

Sakei, kad vaikai daug laiko pas senelius praleidžia?

Nu jo, jie daugiausiai pas juo būna. Jiems patinka ten, o mano tėvai irgi džiaugiasi, kad jie pas juos būna. O man irgi gerai, galiu laisvai savo gyvenimą gyventi, realizuoti save darbe, nevaržyti.

O kas tau svarbiausia vaikų auklėjime?

Nu man svarbiausia, kad jie laimingi būtų, o visą kitą nėra taip svarbu. Jei jie laimingi bus, tai viskas gerai ir klostysis. Aš juos mokau laisvės gyvenime, pasitikėjimo savimi, kad visur eitų

iškelta galva ir neklausytų kieno nors, kas sakytų, kad jie kažko negali. Jie gali viską. Aš žinau, kad jie gyvenime bus laimingi. Savo vaikams aš duosiu viską, ką tik galėsiu.

Sakei, kad kai vaikai pas seneliu praleidžia daug laiko, gali realizuoti save versluose. Kokią vietą darbas užima tavo gyvenime?

Man darbas labai svarbus. Dirbdama, realizuodama save savo versluose aš jaučiuosi savimi, jaučiuosi laisva ir laiminga. Dabar visa galva esu pasinėrusi į kvepalų parduotuvės veiklą, visiškai savose rogėse jaučiuosi. Dabar bandau save tinkamai pateikti socialiniuose tinkluose. Norėčiau kokia nors influencere kvepalų būti. Aš tai laikausi tos pozicijos, kad nieko nėra per vėlu ir kad aš galiu viską. Esu karjeros žmogus visu šimtu procentų.

Kaip susiformavo toks požiūris į darbą?

Tai, manau, labai daug įdėjo į tai tėvai. Aš dar vaikystėje matydavau, kaip jie dirba, kaip mėgaujasi darbu ir, kad atlikdami jiems patinkančią veiklą dar ir gauna pinigus, už kuriuos gali visiškai laisvai gyventi, toks pavyzdys skatino ir mane. Neslėpsiu, man pinigai yra labai svarbu, man patinka komfortiškai gyventi – eiti į gerus restoranus, dėvėti dizainerių rūbus, turėti gražias rankines ar vairuoti gerus automobilius – todėl suprantu, kad turiu dirbti, kad galėčiau visą tai turėti.

O kaip šiuo metu bedrai atrodo tavo gyvenimas? Tavo kasdienybė?

Tai didžiąją savo laiko dalį praleidžiu parduotuvėje, bendrauju su klientėmis, kuriu su jomis ryšį. Dar šiek tiek padedu sesei mūsų bendrame versle, bet ji atlieka ten didžiąją dalį veiklos. Su vyru po darbų susitinkame namuose vakare, tai kartu gaminamės vakarienę, įsipilam po kokią taurę vyno, bendraujam. Vaikai jei ne pas močiutę ar tėvą, tai būna su manim, ką nors kartu veikiamo, važiuojam į kokį vandens parką į Vilnių ar kažkur. Noriu, kad mūsų laikas kartu būtų kokybiškas. Savaitgaliais važiuojam arba pas mano, arba pas vyro tėvus arba kažkaip pramogaujame. Nu vienu žodžiu, dabar jaučiuosi harmoninga ir laiminga.

Džiaugiuosi už tavo laimę. Ir ačiū už nuoširdų pokalbį.

Ačiū ir tau. Bandžiau kuo nuosekliau ir nuoširdžiai papasakoti tau apie savo gyvenimą, tai, tikiuosi, kad pavyko.

Viskas pavyko, dėkoju.

Moteris, 1993

Prieš pradėdant mūsų pokalbį, noriu informuoti, kad visa tave identifikuoti galinti informacija bus žinoma tik man ir, kad tavo gyvenimo istorijos pasakojimas bus naudojamas tik rašant magistro baigiamąjį darbą. Ar sutinki su tuo?

Sutinku.

Tai visų pirma, papasakok savo gyvenimo istoriją nuo tos dienos, kai tik save prisimeni iki dabar. O vėliau aš užduosiu tau klausimus ir taip pratęsimė mūsų pokalbį, gerai?

Gerai. Tai man jau pradėti?

Jei esi pasiruošusi, žinoma, pradėk.

Iš tikrųjų kai man parašei dėl šio pokalbio, kai pasakei temą, aš labai galvojau, ar sutikti, nes ne apie viską man yra lengva kalbėti. Bet pamaniau, kad gal man paičiai tai bus naudinga, gal, pagaliau, viską paleisiu iš vidaus.

Džiaugiuosi, kad sutikai.

Tai va, viską apgalvojau prieš susitinkant ir supratau, kad gyvenime tikrą laimės jausmą jaučiu tik pastaruosius kelis metus, o visą savo gyvenimą gyvenau būdama nelaiminga. Vaikystė mano buvo skurdi, pastoviai mačiau alkoholį, kaimą, skurdą, patyriau savotiškus priekabiavimus. Nuo viso to norėdama pabėgti, dar vienuoliktose klasėse susilaukiau dukters nuo narkomano. Tikėjausi, kad su juo būsiu laimingesnė, nei namuose. Pirmaisiais dukters gyvenimo mėnesiais mes pasukome skirtingais keliais. Tada pradėjau draugystę su jau kalinčiu vyru, kalėjime susituokėme. Jie labai moka apsukti galvas. Dėl jo įklimpau į tokias skolas, kad, kai supratau, kas vyksta, pasidarė baisu, nes išipareigojimai buvo nemaži. Labai daug dirbau, visą laiką pradirbau „Boene“, lentų gaminimo fabrike. Ir tada mano gyvenime atsirado dabartinis vyras. Nu mes nesusituokė, tik gyvenam kartu. Jis praktiškai ir užaugino mano dukrą, ji jį tėčiu vadina. Turime nuosavą namą ir praėjusią vasarą mums gimė bendra dukra.

O kokios sudėties šeimoje augai?

Tai šeimoj aš vyriausias vaikas, tada dar turiu dviem metais jaunesnę sesę ir dešimt metų jaunesnį brolių. Mus augino mama ir patėvis, tėvo savo nepažinojau, tik prieš du metus susipažinau, bet praėjus pusei metų po pažinties jis mirė.

Papasakok daugiau apie mamą ir patėvį. Koks tavo santykis su jais buvo ir koks yra dabar?

Nėra ką daug apie juos čia ir pasakoti. Tiek tada, kai dar gyvenau su jais, tiek dabar, abu draugauja su stikliuku ir jiems visada prioritetas buvo jie patys, o ne mes. Motina pastovaus darbo niekada neturėjo, kartais dirbdavo valytoja, kartais kokiam nors ūkyje padėdavo, o patėvis tai santechnikas. Džiaugdavausi, kai jis išeidavo dirbti, bet ne kiekvieną dieną taip būdavo.

Kodėl džiaugdavausi?

Nes kai nedirbdavo, tai sedėdavo namuose ir gerdavo. Aš kai grįždavau iš mokyklos, patėvis kuo toliau, tuo labiau prie manęs lįsdavo. O vėliau mane pradėjo gąsdinti viskas, nes jis pradėjo visai nešvankius dalykus girtas man kalbėti. Kalbėdavo, kaip nori užstatyti man vaiką ir va tokius visokius dalykus. Tai aš stengdavausi viena namuose su juo nebūti, nes jaučiausi nesaugiai.

O kur būdavai?

Tai ieškojau, kur galiu praleist kuo daugiau laiko. Tai todėl anksti pas mane ir vyras atsirado, aš rasdavau ramybę būdama su juo. Jis butą turėjo, buvo vyresnis už mane dešimt metų. Tik kad narkotikus vartojo. Bet man atrodė, kad jau geriau būti su juo, nei namuose, kur pastoviai alkoholis, tokios va kalbos, nesaugumo jausmas, o kartais ir motinos su patėviu muštynės, kai per daug pergerdavo.

Kam nors sakei, kad patėvis kalba tau tokius dalykus?

Tik motinai. Bet ji mane apkaltino, kad čia aš prisigalvoju ir noriu nuo jos nuvilioti vyrą. Išvadino mane paleistuve.

O į jokias tarnybas nesikreipei?

Tai kam aš kreipsiuos? Įrodymų tai neturiu, o realiai jis man nieko nebuvo padaręs.

O kaip sesuo su broliu?

Tai brolis mažas buvo, nieko jis nesuprato per daug. Jis jau patėvio vaikas, tai išveždavo dažnai jį pas to patėvio tėvus, jie normalūs buvo. Sesuo mano panašaus požiūrio kaip ir motina, jai niekas kitas nerūpėjo, tik ji pati, tai irgi penkiolikos pradėjo gyvent su vyru, šešiolikos pasigimdė vaiką, bet tada tas vyras irgi perdozavo ir mirė, tai jai liko visas butas, labai padėjo ir to jos vyro tėvai, tai gyveno kaip inkstas taukuose.

O tu senelių neturėjai?

Ne, tėvo kai nepažinojau, tai jo tėvų tuo labiau, o motinos tėvai abu pasimirę buvo. Irgi nuo to pačio, abu gerdavo diena iš dienos, tai vienam kepenys neatlaikė, o kitai širdis sustojo nuo tokio alkoholio kiekio.

Bet sakei, kad susiradai tėvą prieš jam mirštant. Kaip tai nutiko ir kodėl jis jūsų neaugino?

Čia daugiau sesers iniciatyva buvo jį surasti. Man nelabai norėjosi lysti, kai žmogui pačiam nebuvo įdomu. Sesuo per giminaičius apie jį daugiau sužinojo, kažkaip rado jo kontaktus, adresą ir mes nuvažiavom pas jį. Trakuose jis gyveno, trijų kambarių bute vienas. Sesuo gudri buvo, kai sužinojo, kad serga jis, labai dažnai važiuodavo pas jį, tipo dėmesį rodydavo, kad tik jai tą butą aprašytų, nu tai ir aprašė. Biški nesąžininga, nes mes tai abi jo dukros. Nu bet kažkaip nenorėjau gilintis, jau ir taip to negatyvo per akis buvo.

O nesužinojot, kodėl jis su jumis nebendravo?

Tai nerūpėjom mes jam, Jis tiesiai šviesiai pasakė, kad jam nereikėjo šeimos, kad jis mėgo laisvą gyvenimo būdą ir, kad tik senatvėję įdomu pasidarė vaikai. Jis jau toks nebe jaunas buvo, už motiną dvidešimt metų vyresnis. Tai kai tiesiai šviesiai pasakė, kad jam buvo neįdomu kaip jo vaikai auga, tai kažkaip ir aš daugiau nenorėjau ten pas jį važiuot. O sesė, sakau, tik dėl turtų.

Ji tau taip sakė, ar tau taip tik atrodo?

Tai sakė. Iš karto pasakė, kad reik daryti viską, kad bent dabar iš jo naudos gaut, jei jau visą vaikystę nieko nedavė.

O kai dar gyvenai mamos ir patėvio namuose, kaip atrodė tavo kasdienybė?

Nu tai ką, eidavau į mokyklą, o ten patyčios. Nes buvau prastesnė nei kiti – nei ten kokių gražių drabužių, nei dar kažko, ką turėdavo kiti vaikai. Mokytojai kažkodėl neužstodavo manęs. O jei ir pasakydavo kažką, tai vėliau likdavau skundike ir būdavo dar blogiau. Vadindavo mane visokiais žodžiais tie vaikai, žiema sniege išvoliodavo. Visą tai tikrai savivertės ir pasitikėjimo savimi nepridėjo. Tada grįždavau namo, o ten dar didesnis košmaras. Visur purvina, alkoholio kvapas. Gyvenom nedideliame name, trijų kambarių, tai ir savos erdvės neturėjau. Buvau priversta matyti tuos girtavimus, girtų žmonių muštynes, klausytis jų kalbų apie nieką. Kiekvieną dieną jaučiau siaubą ir nežinojau, kur dingti. Buvo net minčių apie savižudybę, bet supratau, kad esu per silpnas žmogus, pakelti prieš save ranką.

Tai mokykla nebuvo tau geriausia vieta pabėgti nuo siaubo namuose?

Ne, visiškai nebuvo. Namie vienokios baimės, mokykloje – kitokios. Nelabai man ir mokytis sekėsi, ne apie tai mintys dažniausiai sukdavosi, būdavo sunku susikaupti, o apie ramų pasimokymą namuose tik pasvajoti galėdavau. Dabar mano dukra jau mokinė, labai stebiu, kaip jai sekasi mokykloje, padedu jai, kad tik ji nepatirtų viso to, ką patyriau aš.

Tada tikėjaisi, kad viskas baigsis, susiradus vyrą?

Taip, man tai atrodė vienintelė išeitis. Todėl reikėjo žiūrėti ne į savo amžiaus berniukus, kurie ir taip į mane nežiūrėjo, o reikėjo ieškotis vyresnio, kuris ir kur gyvent turėtų ir šiaip, kad daugiau gyvenimo patirties turėtų.

Ir kaip susipažinai su savo dukters tėvu?

Per internetą. Jis kažkaip man parašė nu ir susitikome. Aš jo prieš tai nežinojau, tai visai toks fainas pasirodė, simpatiškas. Viskas labai greit įvyko. Po trijų mėnesių pažinties aš jau laukiausi.

Iš karto žinojai, kad jis vartoja narkotikus?

Mes po pirmo mėnesio pažinties apsigyvenome kartu, tai iki to laiko nežinojau. Bet jau kai persikrausčiau pas jį, tai nebuvo jau jam kur pasislėpti. Supratau, kad ir čia nekažką bus. Bet kitos išeities neturėjau, pasilikau, nes namo grįžti tikrai nenorėjau. Nu ir ką, pastojau aš, gimė vaikas, o jis kuo toliau, tuo labiau vartojo, tada patikrinau jo telefoną, pamačiau, kad susirašinėja su kažkokia merga, nu ir išėjau aš iš jo, apsigyvenau bendrabutyje, išsinuomavau kambarį. O kai išėjau, tai po dviejų savaitių policija jį pagavo su heroinu ir pasodino. Tai dabar, kiek žinau, jis laisvėje, bet daugiau jo ir nemačiau. Vaiku jis irgi nesidomėjo nei karto.

Tai vaiką auginai viena?

Kurį laiką. Tada pradėjau bendrauti su tokiu senu pažįstamu, bet jis sedėjo kalėjime. Ieškojau to švelnumo kažkokio, norėjau irgi jaustis moteriška.

O kodėl neieškojai vyro laisvėje?

Nes netikėjau, kad tokį galiu susirasti. Pas mane buvo ant tiek žema savivertė, kad dabar ašaros kylas prisiminus, ant kiek savęs nemylėjau. Sau jaučiausi negraži, prasta, nes tiek mokykloj, tiek namuose metai iš metų girdėdavau pažeminimus, įžeidinėjimus ir tada savaime pradedi tuo tikėti.

O kaip tu pradėjai bendrauti su tuo vyru?

Tai jis irgi man parašė per facebooką. Susirašinėjom, tada pakvietė į pasimatymą, važiavau į zoną su juo susitikti. Nu ir kažkaip taip bendravom apie pusę metų ir jis pasiūlė susituokti, tai ten ir susituokėme.

Tai jam jau buvo likę nedaug kalėti?

Ne, jis buvo pasodintas ilgam už narkotikus ir telefoninius sukčiavimus, tai jam dar buvo likę aštuoni metai.

Kuo motyvuodama sutikai tekėti?

Aš pati nežinau. Apsuko galvą man tie gražūs žodžiai, švelnumas. Nežinau kodėl aš taip padariau, atrodo su rožiniais akiniais į pasaulį žiūrėjau.

O sakei, kad per jį įklimpai į skolas. Papasakok apie tai.

Tai jis vis prašydavo, kad atsiųsčiau jam pinigų. Aš dirbau fabrike, reikėjo ir už nuomą susimokėti, ir vaikui pinigų reikėjo, nu ir nelikdavo labai daug, kad galėčiau jam išsiųsti tie, kiek jam reikėjo. Tada jis įkalbėjo mane imti greituosius kreditus, ir taip dvejus metus vis skolinausi ir skolinausi ir viską jam siųsdavau.

Kam jam reikėjo tų pinigų?

Nežinau, jis man nepasakodavo, tik visada sakydavo, kad mane vienintelę turi, kad aš vienintelė galiu jam padėti, nu tai ir padėdavau.

O kaip supratai, kad jau gana?

Kai pradėjo eiti grasinimai iš bankų. Skolinga buvau apie 7 tūkstančius eurų. Kai jam apie tai papasakojau, jis pradėdavo mane kaltinti, sakydavo, kad pati kalta, kad jis čia ne prie ko ir, kad pati galvočiau, kaip atiduot tuos pinigus. Tada pradėjau matyti, kaip jis keičiasi, nebeliko nei tų gražių žodžių, nieko, o tik žeminimai, vadindavo mane durne. Nu ir supratau, kad nebegaliu taip ir išsiskyriau su juo.

Tai likai gyventi viena su dukra?

Taip. Tada kažkokią ramybę jaučiau, nors ir slėgė tos skolos. Bet kažkaip jaučiau, kad gal stosiuos ant kojų. Būdavo ramu grįžti iš darbo, pasiimti dukrą iš darželio ir tiesiog ramiai gerti arbatą, žiūrėti televizorių. Daugelį metų to negalėjau daryti.

O bendrai savo laisvalaikį turėjai?

Tai koks laisvalaikis, kai draugų neturi, laisvo laiko neturi, nes dirbi arba prižiūri dukrą. O dar ir mokyklą pasibaigt neakivaizdiniu būdu reikėjo, ten irgi darbus atlikt reikėdavo. Tai vienintelis mano laisvalaikis būdavo, kai užmigdydavu dukrą, vakarais išeidavau pasivaikščioti ramiai tamsoje palei ežerą.

Buvo saugu Elektrėnuose?

Elektrėnai tikrai ne pats saugiausias miestas, bet man jau nerūpėjo, tiesiog reikėdavo galvą prasivėdinti, nes kitaip išprotėjus būčiau.

O kodėl sakai, kad ne pats saugiausias miestas?

Nes visko čia pas mus būdavo. Dabar kažkaip ramiau. Bet anksčiau tai ir užpuolimų būdavo, vagysčių daug. Šiaip kažkaip čia daug kas su tais narkotikais užsiimdavo, tai dar nesaugu būdavo, nes gali kažkas ir prisikalbint privartojęs. Bet aš nei karto su tuo nesusidūriau.

Sakai, kad laisvalaikio nelabai turėjai, o kaip tada susipažinai su dabartiniu savo vyru?

Per darbą. Jis tame pačiame fabrike dirbo ir buvo kalėdinis vakarėlis, nu ir užkalbino jis mane. Iš pirmo žvilgsnio normalus pasirodė, maloniai bendravo, nu ir kažkaip apsikaitėm kontaktais ir pradėjom bendrauti, aš jam iš karto pasakiau, kad ne viena esu, kad vaiką turiu, bet jis normaliai į tai sureagavo.

Ir kokie buvo ir kokie yra dabar jūsų santykiai?

Nu jis visai kitoks, nei buvo prieš tai du mano vyrai. Jis normalus, iš normalios šeimos, rimtas vyras. Turi namą, rimtai žiūri į darbą, rūpinasi. Jis ir mano dukrą labai myli, augina kaip savo, ji net nesupranta, kad tai ne jos tikras tėtis. O ir su manim labai gražiai elgiasi, aš pagaliau pradėdau pasitikėti savimi. Jis mane ir mokyti skatina, drasina, kad tikėčiau savimi. O kai jaučiu palaikymą, aš pati noriu tobulėti, noriu būti geru žmogumi, gera mama. Dabar susilaukėme bendros dukrytės ir auginame ją meilėje, rūpestyje. Pagaliau jaučiu, kad turiu šeimą ir noriu užmiršti visą savo praeitį, noriu išsilaisvinti iš jos.

To ir linkiu tau, kad dabar gyvenimas klostytųsi tik gerai. Ir dėkoju tau už nuoširdų pokalbį.

Ačiū ir tau, kad pasiūlei pasikalbėti. Man netikėta tai buvo, bet dabar jaučiu savotišką palengvėjimą viduje, nelabai aš apie tokius dalykus kam ir pasakojusi esu.